STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
NO. 01703

YIDEN UN YIDISH

Nahum Stiff

Permanent preservation of this book was made possible
by Deborah Green
in memory of
Josef & Sunny Hocer

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS
413 256-4900 | YIDDISH@BIKHER.ORG
WWW.YIDDISHBOOKCENTER.ORG

•

MAJOR FUNDING FOR THE
STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
WAS PROVIDED BY:

Lloyd E. Cotsen Trust
Arie & Ida Crown Memorial
The Seymour Grubman Family
David and Barbara B. Hirschhorn Foundation
Max Palevsky
Robert Price
Righteous Persons Foundation
Leif D. Rosenblatt
Sarah and Ben Torchinsky
Harry and Jeanette Weinberg Foundation
AND MEMBERS AND FRIENDS OF THE
National Yiddish Book Center

•

The *goldene pave*, or golden peacock, is a traditional symbol of Yiddish creativity. The inspiration for our colophon comes from a design by the noted artist Yechiel Hadani of Jerusalem, Israel.

The National Yiddish Book Center respects the copyright and intellectual property rights in our books. To the best of our knowledge, this title is either in the public domain or it is an orphan work for which no current copyright holder can be identified. If you hold an active copyright to this work – or if you know who does – please contact us by phone at 413-256-4900 x153, or by email at digitallibrary@bikher.org

נחום שטיף.

יידען און יידיש.

ווארשע 1920.

ייִדען און ייִדיש.

הקדמה׃

הונדערטער יאָרען האָבען יידען גערעט יידיש, געפרייט זיך און גע׳דאַגט אויף יידיש, געהאַנדעלט און געהאַנדעלט, אַ וועלט אויסגעוועזען אויף זייער שפראַך — אויף יידיש. מאַמעס האָבען מיט „אונטער שרה׳לעס וויגעלע״ קינדער פאַרוויגט. אויף יידיש האָט מען געלערענט אין חדרים, אין ישיבות, אין קלויזען און בתי-מדרשים, תורה און ספרים פאַרטייטשט, אויף יידיש האָבען רבנים און גאונים תורה און מוסר געזאָגט פאַר דעם עולם, אויף יידיש זענען געווען געשריבען מוסר-ספרים. אַ גאַנץ העלפט פון דעם יידישען פאָלק, אונדזערע מאַמעס, האָבען דעם יידישען חומש, דעם צאנה-וראנה געלייענט, אויף יידיש האָבען זיי אַפילו זייערע האַרציקע תפילות, תחינות, געזאָגט. אַ קיצור אויף יידיש האָבען יידען אַ וועלט אויסגעפירט, און קיינעם איז נישט איינגעפאַלען אָפּצופרעגען, צי איז רעכט אַזוי, צי איז טאַקע יידיש אונדזער שפראַך און צי דאַרפען מיר אפשר גאָר האָבען אַן אַנדער שפראַך? אודאי יידיש! וואָס דען? אודאי קאָן מען אַ וועלט אויספירען נאָר אויף דער שפראַך, וואָס יידען האָבען זי פון דור-דורות אין מויל, און וואָס אַלע יידען פאַרשטייען. איז דען שייך צו פרעגען, למשל, צי איז רעכט, וואָס אַ מענטש גייט אויף זיינע פיס, טוט מיט זיינע הענט, קוקט מיט זיינע אויגען וכדומה? אודאי אַזוי, דאָס איז דאָך דער דרך הטבע!

האָבען ייִדען טאַקע נישט געפרעגט קיין ווילדע קשיות און געטון זיך זייערס, און טאַקע אויף זייער שפראַך, אויף ייִדיש. וואָרום ייִדיש האָט געגעבען אַ וועלט צו זען. צי האָבען ייִדען, למשל, געוואוסט פון אַ וועלט צו זאָגען, איידער ס'זענען אויפגעקומען ייִדישע צייטונגען? ערשט, אַז מ'האָט אָנגעהויבען דרוקען צייטונגען און ביכלעך וועגען דער היינטיקער וועלט אויף ייִדיש, האָט אַ ייִד געקאָנט וויסען, וואָס עס טוט זיך אין פּאָליטיק, אין מסחר, צווישען ייִדען, אין לענדער און צווישען פעלקער, בכלל וואָס טוט זיך אויף דער גאָרער וועלט. ייִדען האָבען זיך געקאָנט דערוויסען, וואָס די צייט פאָדערט פון אונדז, ווי האַלט עס מיט ייִדען, מיט זייערע פרנסות און מיט זייער גייסטיק לעבען. וואָס דאַרפען ייִדען פאַרלאַנגען, וואָס טוט מען, אַז מ'זאָל ייִדען נישט באַ'עול'ען, אַז זיי זאָלען אויסבעסערען זייער מצב וכדומה. הכלל דורך ייִדיש איז אַ ייִד געוועזען פאַרקנופּט און פאַרבונדען מיט ייִדען און מיט אַ וועלט, אַזוי ווי יעדער אַנדער אומה דורך איר שפראַך, און האָט געקאָנט זוכען מיטלען, ווי אַזוי נישט צו בלייבען הינטערשטעליק פון אַ וועלט.

אַזוי האָט זיך געפירט אונדזער ייִדיש וועלטעל כמנהגו, ייִדען האָבען געהאַלטען, אַז אַזוי דאַרף זיין. ווי פאַרוואונדערט דאַרף עס איצט זיין אַ ייִד פון אַ גאַנץ יאָר, ווען מיטאַמאָל הערט ער די לעצטע יאָרען וועגען „ייִדישיסטען" און „העברעיסטען", וועגען אַ „קאַמף", וואָס קומט פאָר צווישען צוויי מחנות אין דער שול און אין תלמוד-תורה, אין די בילדונגס-חברות און קהלות! וואָס זאָל ער זיך קלערען, ווען „העברעיסטען" נעמען מיטאַמאָל אים איינרעדען, אַז „ייִדיש" איז נישט קיין שפראַך, נאָר אַ שאַנדע, אַ „זשאַרגאָן", וואָס מ'דאַרף פון אים, וואָס גיכער, פטור-ווערען? וואָס זאָל ער זיך טראַכטען, ווען ער הערט, ווי „העברעיסטען" זענען מרעיש-עולמות, אַז „ייִדישיסטען" ווילען אויסמעקען אונדזער גאַנצען „עבר" מיט דער תורה, מיט דער גאַנצער גוטער ייִדישקייט, פירען שיר נישט צו שמד? און

זיי, די „העברעיִסטען“, וועלען שוין ראַטעווען דאָס פאָלק ישראל, אַלע ייִדישע קינדער וועלען מיטאַמאָל אָנהייבען רעדען העב-רעיִש, ווי אַ וואַסער, און זיי, די „העברעיִסטען“, וועלען אונדז אַריינזעצען אַ נייע, כשר'ע העברעיִסטישע נשמה!

דאַרף מען אויפקלערען די זאַך, אַז יעדער ייִד זאָל פאַר-שטיין, וואָס איז דאָס אַזינס „ייִדישיִסטען“, וואָס מ'מאַכט זיי איצט פאַר עוכרי ישראל, פון וואַנען נעמען זיי זיך, וואָס ווילען זיי? און ווידער, וואָס איז דאָס אַזינס „העברעיִסטען“, וואָס פאַר אַב'עולות שטעלען זיי אויס די „ייִדישיִסטען“ און וואָס ווי-לען זיי אויספירען? זאָל די זאַך אַראָפּ פון די הויכע הימלען פון פאַרטיי־חקירה אויף דעם מעמד פון פשוט'ן פאַרשטאַנד, זאָל יעדער וויסען, פון וואָס דאָ רעט זיך. וואָס צו טון, וועט ער שוין אליין פאַרשטיין.

I.

פון וואַנען נעמען זיך „יידישיסטען“?

פון וואַנען נעמען זיך „יידישיסטען“? וויאַזוי איז דאָס געקומען דערצו, אַז יידיש, די שפּראַך פון פאָלק וויפיקסטענס טויזענט יאָר דורכאַנאַנט, האָט באַדאַרפט גאָר האָבען אַ באַזונדער „פּאַרטיי“, אַ מחנה, וואָס שטעלט-זיך-איין דערפאַר? און ווער באַפאַלט דען די יידישע שפּראַך, אַז מ'דאַרף דאַרפען זיך אָננעמען פאַר איר? און ווו זענען יידען אויף דער וועלט, וואָס האָבען עפּעס אויף אַ דעה?

איז דער תירוץ אַזוי: „יידישיסטען“ זענען געוואָרען דערפאַר, ווייל פריער, פאַר זיי, זענען געווען קייגען-יידישיסטען, „אַסימיליאַטאָרען“ און „העברעיסטען“. „יידישיסטען“ זענען געוואָרען דערפאַר, ווייל שוין אַ שטיק צייט, אַז אַ טייל יידען, און גראָד אויפגעקלערטע, געבילדעטע יידען, רודפ'ן יידיש עד חרמה, ווילען די שפּראַך אויסוואָרצלען פון דעם פאָלק, און באַם פאָלק פרעגט מען נישט, דאָס פאָלק איז נאָך צום וואָרט נישט געקומען, ממילא האָבען זיך געמוזט געפינען מענטשען, וואָס זאָלען זיך איינשטעלען פאַר דעם פאָלק און פאַר זיין שפּראַך. אַזוי זענען אויפגעקומען „יידישיסטען“.

די משכּילים.

די שנאה צו יידיש בײַ אַ געוויסען טייל געבילדעטע יידען, אינטעליגענטען, איז נישט געכטען געוואָרען. זי האָט שוין אַ חזקה פון שיינע עטלעכע צענדליק יאָרען. די ערשטע, וואָס האָבען יידיש געוואָרפען אַ שטיין אין קאָפּ און געקריגט אונדזער פאָלקס-שפּראַך מיט דעם בזיון-נאָמען „זשאַרגאָן“, דאָס זענען געווען די משכּילים נאָך פון ניקאָלאַיי דעם ערשטענס צייטען. אין געטון האָבען זיי עס נישט דערפאַר, ווייל זיי זענען געווען שונאים דעם פאָלק, נאָר, אדרבא, פון ליבשאַפט און איבערגעגעבענקייט. זייער רצון און זייער צוועק איז געוויס געווען צום גוטען, נאָר וואָס דען? זיי זענען געגאַנגען מיט אַ פאַלשען דרך.

וואָס האָבען געוואָלט די משכּילים? זיי האָבען געוואָלט א ו י ס מ ע נ ט ש ל ע ן דעם יידען, זיי האָבען געוואָלט אויפריכטען דאָס פאָלק מיט לײַטען גלייך. זיי האָבען געזען, ווי בײַ יידען הערשט אַ שרעקלעכער פ אַ נ אַ ט י ז ם; יידען, ווייניקסטענס אַ גרויסער טייל יידען, האָבען זיך געטיילט אין חסידים און אין מתנגדים. חסידים זענען געווען פאַרגליבט אין רבי'ן, געזופט זוהר, געפּראַוועט תּקונ"ם און פאַרבראַכט זייערע יאָרען אין די קליזען און אין די שטיבלעך מיט דערציילען דעם רבי'נס נסים. מתנגדים זענען געזעסען אין די ישיבות, אָדער גלאַט בײַ דער גמרא און געפּראַוועט לומדות און פרישות. ביידע מחנות, דערוויפט, אָבער, די חסידים, זענען אָפּגעשטאַנען פון אַ וועלט מיילען ווייט. אונדזערע גרויסע מוחות און דערהייבענע נשמות זענען געווען אומבאַהאָלפען, אַזוי ווי קליינע קינדער, ווען ס'האָט זיך געהאַנדעלט פון היינטיקער וועלט. וואָרום געלעבט האָט מען מיט יענער וועלט און ס'איז געווען דער גרעסטער קאָמפּלימענט, ווען מ'האָט אויף אַ יידען געזאָגט, אַז ער איז אַ זיידענער יונגערמאַן, ד. ה. ער האָט קיין טראָפּען בלוט נישט, און ער ווייסט נישט קיין צורת-מטבע, לומדות און חסידות איז געווען די גרעס-

טע מעלה, אַרבעט און מלאכה איז געווען אַ שאַנד, אַ פּסול אין
דער משפּחה, מ׳האָט זיך באַרימט, אַז „אין מיין משפּחה איז,
דאַנקען גאָט, קיין איין בעל-מלאכה נישטאָ״. צו די אמת׳ע
חסידים און לומדים זענען צוגעשטאַנען אַ מחנה ליידאַקעס, ליי-
דיגגייערס, פאַלשע מענטשען, וואָס האָבען זיך געוואַרעמט באַ
יענעמס פייער, ראשית, כדי די שיין פון תורה און חסידות זאָל
זיי אויך באַשיינען, און שנית, כדי צו האָבען אַן אויסרייד גאָר-
נישט צו טון און בעל-הבית׳עווען איבער׳ן פּשוט׳ען פאָלק, אי-
בער דעם האָרעפּאַשנעם יידען. דער המון איז געווען פאַרוואָר-
לאָזט, פאַרווילדעט, אים איז געווען פרעמד הן דאָס שיינדעל
פון דער תורה, הן דער ברען פון חסידות, וואָרום טאָג ווי
נאַכט האָט ער באַדאַרפט האָרעווען און פאַרשוואַרצט-ווערען
א יפ׳ן וויסטיקען שטיקעל ברויט און קוים זיך אויסגעלערענט
אין חדר דאַוונען, זעלטען ווען אַ פּרשה חומש, דערפאַר האָט ער
געהאַט די זכיה אויסצוהאַלטען מיט זיין בלוטיקען גראָשען נישט
נאָר ישיבות און רביים, נאָר גלאַט אַזוי שיינע יידען,—און זייער
זכות לעבט ער דאָך אויף דער וועלט!

פון דעם דאָזיקען פּאַבאַטיזם און פון אַנדערע זאַכען האָ-
בען זיך גענומען אַלערליי יידישע אומגליקען: די שרעקליכע
ליידיגגייערײַ, אָרעמקייט און קהל׳שע רציחות. אַ
גרויסער טייל יידען, חסידים און לומדים זענען דאָך גלאַט גע-
ווען פּטור פון עול, ד. ה. זיי האָבען דאָך באַדאַרפט האָרעווען
אויף עולם-הבא, ממילא האָבען זיי שוין נישט געקאָנט האָבען
קיין דאגת-פּרנסה. האָט מען די דאָזיקע דאגה געלאָזט פאַר
נשים, וואָס זענען אויסגעריסען געוואָרען, אָדער פאַר׳ן פּלל,
וואָס דאַרף זיי אויסהאַלטען. דערצו האָבען זיך נאָך צוגעקלעפּט
דאָס גאַנצע פּעקעל כלי-קודש און גלאַט שיינע יידען: איינגיק-
לעך, ירושלמי׳ס, משולחים, יידען מיט אַ גילדענעם אָדער, בעלי-
טאַקסעס, נשרפים. יידען מיט חבורים אונטער׳ן אָרעם, גבאים,
הכנסת-כלה׳ניקעס און סתם יורדים. אַ גאַנצער היישעריק ליידיגגיי-

ערס, וואָס האָבען זייער געהאַלטען פון זיך און זענען אַרומגעגאַנגען מיט פאַריסענע בעז. פון סתם אָרעמעלייט, שנאָרערס, קאַליקעס און דראַבעס ש׳ין ניִשט צו רעדען. די ייִדישע אָרעמקייט איז געווען ניִשט צו באַשרייבען. וואָרום געאַרבעט, געטון עפּעס האָט נאָר אַ טייל, דער, וואָס האָט שוין ניִשט געטויגט פאַר עפּעס אַנדערש, ד. ה. פאַר תורה און חסידות. און אַזוי ווי די מלאכה איז געווען זייער פאַר׳מאוס׳ט, האָבען מיר די מלאכה אויך ניִשט געקענט, ווי ס׳באַדאַרף צו זיין, און דער ייִדישער בעל-מלאכה איז געווען אַ פּאַרטאַטש, אַ לאַטוטניק, וואָס האָט קיין רעכטע זאַך ניִשט געקאָנט מאַכען און האָט ממילא קוים פאַרדינט אויף וואַסער מיט קאַשע.

און אָנגעפירט דאָס דאָזיקע פאַרומערט וועלטעל האָט ק ה ל ד. ה. די שיינע ייִדען, מזרח׳ניקעס, קהל-פאַרזאָרגער און פּיאַווקעס מכל המינים. זיי זענען געווען די בעלי-בתים איבער׳ן בלוטיקען גראָשען פון דער טאַקסע. פון דעם ייִדען האָט מען געריסען די הויט און געגעבען האָט מען אים ביינער, ניִשט קיין פלייש. זיי האָבען געהאַט צו זאָגען אויף אַלערליי שטייערן און פּאָדאַטקעס, וואָס די מלוכה האָט געפאָדערט, און זיי האָבען זיך געפירט ביד רמה, ד. ה. געריסען בײַ דעם אָרעמאַן און געלעבט משוד עניים ואביונים. צו ניקאָלאַי דעם ערשטענס צייטען איז נאָך צוגעקומען די גזרה פון רעקרוטען, און קהל׳שע רציחות האָבען דערלאַנגט ביז צום הימעל. די געשיכטע פון „פּוימאַניקעס״ פון טויזענטער ייִדישע קינדער, וואָס האָבען באַדאַרפט אויסשטיין ניִשט אַליין די ייִדישע גזרה, נאָר נאָך מער פאַר שיינע ייִדענס קינדער—די דאָזיקע געשיכטע וועט אייביג בלייבען אין זכרון פון פאָלק, ווי אַ בלוטיקער פאַס.

די ערשטע געבילדעטע ייִדען, וואָס זענען אויפגעקומען בײַ אונדז, האָבען עס אַלץ צוגעזען. זיי האָבען געזען, ווי דאָס ייִדישע פאָלק איז אומוויסענדיק, אָרעם און פאַרוואָרלאָזט אינעווייניק בײַ זיך, ווי דאָס איז פאַר׳מאוס׳ט בײַ אַ וועלט. זיי האָט

דאָס האַרץ געריסען אויף דעם גרויסען יידישען אומגליק, האָבען זיי געוואָלט אויפריכטען דאָס פאָלק, זיי האָבען גענומען באַווייזען, אַז מענטשען דאַרפען קודם-כל אַרבעטען, אַז פון שווינדעל און ווינט, פון מעקלעריי און שענקעריי קאָן מען נישט און מ׳דאַרף נישט לעבען. אַרבעט איז קיין חרפה נישט, אדרבא, אַרבעט איז אַ מעלה הן בא אונדזערע אַלטע חכמים, הן בא דער היינטיקער אויפגעקלערטער וועלט. זיי האָבען גע׳טענה׳ט, אַז יידען דאַרפען זיך נעמען ערנסט פאַר מלאכה און ערד-אַרבעט, כדי צו פאַרדינען ערלעך זייער ברויט, אַז יידען דאַרפען אַוועקוואַרפען מאוס׳ע רגילות׳ען און נאַרישע מנהגים, וואָס קערען זיך כלל נישט אָן מיט יידישקייט, און זיי דאַרפען ווערען היינטוועלטיקע מענטשען, און על-כולם בילדונג. יידען דאַרפען זיך בילדען, לערנען זיך. נישט אין דער גמרא און אין זוהר אַליין שטעקט די חכמה. נישט פון זיי קאָן מען זיך אויסלערנען צו פאַרשטיין די היינטיקע וועלט צו-ויפרעדען זיך און אַרומגיין מיט מענטשען, וויסען, וואָס אויף דער וועלט טוט זיך, האָבען אַ פנים אויף דער וועלט. בכלל, אַז יידען וועלען האָבען בילדונג און היינטוועלטיק ווייסען: זיי וועלען קענען שפּראַכען און אַנדערע וויסענשאַפטען, וועט זיי גרינגער זיין צו לעבען, צו פאַרדינען ברויט, זיי וועלען פטור-ווערען פון אַ סך אינעוויי־ניקסטע אָנשיקעניַשען און זיי וועלען געפינען חן בא דער וועלט אויך, און די רעגירונג וועט זיי אויך בעסער באַהאַנדלען, וועט זיי געבען „פראַוועס”.

אַזוי האָבען געגלייבט און דאָס האָבען געוואָלט די משכּילים, און ווייל זיי זענען געווען דערהויפּט בוך-מענטשען, האָבען זיי געגלייבט מער פאַר אַלץ אין דעם כּוח פון בילדונג, בילדונג זאָל קומען דורך נייע היינטוועלטיקע ביכער, צייטונגען, און ראשית-כל דורך נייע היינטוועלטיקע שולען. אין די אַלטע חדרים און תלמוד-תורות איז דער גאַנצער למוד געווען חומש מיט רש״י, שלחן-ערוך און גמרא, בכלל יידישקייט,

און אַרויסגעקומען זענען קאַליקעס. אין די נײַע שולען זאָל מען לערנען חוץ יידישקייט, נאָך שפּראַכען אויך, לשון־קודש, די לאַנד־שפּראַך און הײַנטוועלטיקע זאַכען, אַזוי ווי אין שולען בײַ אַלע פעלקער, ס'זאָל אַרויס אויפגעקלערטע מענטשען, און זיי זאָלען טויגען „צו גאָט און צו לײַט“.

אָט די דאָזיקע געבילדעטע יידען, די משכּילים, האָבען געוואָלט אומבײַטען דעם גאַנצען יידישען לעבענס־שטײַגער. דער ייד זאָל זיך אָפּטרײַסלען פון דעם פאַנאַטיזם, פון דער ליידיגייערײַ, פון דער נאַרישער גדלות, פון ווילדע מנהגים, פון דער זשופּיצע מיט'ן שטרײַמעל, און פאַר איין־וועגס פון זיין שפּראַך, ד. ה. פון יידיש אויך. אויס מיט יידיש! דער ייד זאָל אָנהײבען רעדען און שרײַבען, טראַכטען און פילען אויף אַ פרעמדער שפּראַך, אויף דער לאַנד־שפּראַך: אין רוסלאַנד אויף רוסיש, אין פוילען אויף פויליש וכדומה. אַזוי האָבען זיי די ערשטע גענומען רודפ'ען די יידישע שפּראַך.

פאַרוואָס איז בײַ זיי יידיש געווען אַזוי שטאַרק אָפּגעפרעגט? דאָ זענען געווען עטלעכע סבּות. פאַר זיי גופא איז יידיש געווען נישט מער, ווי אַ גשאר פון דער אַלטער יידישלעכקייט, וואָס אין דעם, אין דער יידישלעכקייט, האָבען זיי געזען אַלע יידישע צרות. זיי אַליין האָבען באַקומען בילדונג און וויסען אויף פרעמדע שפּראַכען, צום מײנסט, אויף דײַטש, די יידישע ליטעראַטור איז נאָך דאַמאָלס געווען זייער אָרעם, אויסער צאנה־וראנה, מוסר ספרים און בבא־מעשיות זענען אויף יידיש קיין אַנדערע נוצלעכע, הײַנטוועלטיקע ביכער כּמעט ווי נישט געווען. ממילא האָבען זיי נישט געהאַט קיין דרך־ארץ פאַר יידיש. אַקעגען אַנדערע שפּראַכען האָט יידיש אויסגעזען אַזוי עלענט און וויסט, אַזוי ווי דאָס יידישע לעבען אַקעגען דער וועלט. נעמען ווײַטער און באַשאַפען אויף יידיש הײַנטוועלטיקע נוצלעכע ביכער, אַז אַ ייד זאָל זיך קאָנען בילדען אויף יידיש, אַזוי ווי יעדער אַנדער פאָלק אויף זיין שפּראַך, אַזאַ געדאַנק איז זיי גע-

זוען פרעמד. צו וואס באשאפען נייעס, אז ס'איז פאראן פארטיג אויף פרעמדע שפראכען, דארט, ווו זיי גופא האבען געשעפט און זענען געהאלפען געווארען? און מ'דארף דאס גארנישט אויך! און דאס איז די וויכטיקסטע זאך. יידיש האלט צונויפגעשמיט יידען אינאיינעם, מאכט פון זיי א באזונדערע אומה, מיט באזונדערע מדות און מנהגים און מיט א באזונדער רוחניות'דיק לעבען. בכלל יידיש שייט-אפ יידען פון קריסטען, פון א וועלט, די שפראך מאכט א מחיצה, און די מחיצה דארף מען אומווארפען,—איבער איר קומען אלע יידישע אומגליקען. יידען דארפען זיין מיט אלע גלייך, ד. ה. אין רוסלאנד דארפען זיי זיין רוסען, אין פוילען—פאליאקען, נאר מיט זייער אייגענער אמונה. יידען דארפען רעדען די לאנד-שפראך, רוסיש, פויליש וכדומה, דארפען לערנען די קינדער אין רוסישע, פוילישע שולען, דארפען האנדלען און ארבעטען, לעבען בכלל, אזוי-ווי די ארומיקע קריסטלעכע וועלט. פאר יידישקייט איז גענוג, אז יידען וועלען לייגען תפילין און גיין אין מנין, עסען כשר'ס און געבען א נדבה. דאס האט געהייסען, אז יידען זאלען זיך אסימילירען, ד. ה. זיי זאלען אנווערען זייער אייגענעם קבוץ-לעבען, זיי זאלען ווערען אויס באזונדערע אומה און זאלען זיך, אין אלע ענינים פארגלייכען מיט דער קריסטלעכער וועלט—חוץ אין אמונה-זאכען.

די אסימילאציע, דאס אפטרייסלען זיך פון אנ'אלגעמיינעם יידישען שטייגער, זאל האבען א טאפעלע פעולה. ראשית, זאלען יידען פטור-ווערען פון דעם אייגענעם, אלטען שימעל, פון דעם פאנאטיזם, ליידיגגייעריי, ארעמקייט, אפגעריסענקייט פון דער וועלט וכדומה,—זיי זאלען אנהייבען געניסען פון א וועלט; שנית, זאל צוליב דעם בטל-ווערען דער אנטיסעמיטיזם, די יידענפיינטשאפט. קריסטען וועלען זען נעבען זיך הומאניטעטישע, אויפגעקלערטע יידען, וואס גייען געקלייט אזוי ווי זיי, רעדען אויף איין שפראך מיט זיי, לעבען בכלל, חוץ אין אמונה-זאכען, אזוי ווי זיי, ממילא

וועלען זיי איינזען, אז דער ייד איז אזא מענטש, ווי זיי און ס'איז אים נישטא פארוואס פיינט-צו-האבען, פארוואס צו רודפ'ען.

נאכמער! די דאזיקע משכילים האבען בתמימות געגלייבט, אז די אסימילאציע זאל ברענגען יידען די פאליטישע ישועה אויך. יידען זאלען באקומען איבערדעם „פראוועס״ גלייך מיט אלע. ווארום איז דער ייד גלייך אין אלע זאכען מיט אלעמען, קומט אים דאך אויך דאס, וואס אלע קומט!

אזוי האבען גע'חלומ'ט אונדזערע משכילים פטור-צו-ווערען פון יידישע צרות, פון יידישען גלות: און היות ווי יידיש, די פאלקס-שפראך, פארלענגערט דעם גלות, יידיש האלט צונויף יידען איינציגעם, אזויווי רייפען א פאס; יידיש דערלאזט נישט, אז זיי זאלען איינגעשלונגען ווערען און בטל-בששים-ווערען אין דער גוישער סביבה, דארף מען פטור-ווערען פון יידיש — דארף מען די פאלקס־שפראך אויסראטען. און די ערלעכע משכילים האבען טאקע פון זייער זייט אלץ געטון, כדי זייער צוועק צו דערלאנגען. מ'האט גע'פועל'ט בא „נאטשאלסטווע״ זי זאל עפענען אויף יידיש געלט, פון דעם ליכט-אפצאל („סוויעטשנאי סבאר״) „קאזיאנע״, דאס הייסט, רוסישע שולען פאר יידישע קינדער. געלערענט האט מען דארט אלץ רוסיש און אויף רוסיש, און כדי יוצא-צו-זיין פאר יידישקייט האט מען געלערענט דארט „ביבליע״ (להבדיל חומש) און „זאקאן באזשי״ (להבדיל, שולחן-ערוך) אויך אויף רוסיש, אויפ'ן שפיץ מעסער. מ'האט איינגעפירט קאזיאנע רבנים, וואס האבען ממש על קדוש-השם גע'דרש'ענט פון דער בימה אויף דעם שיינעם באַרדיטשעווער רוסיש, מ'האט געדונגען גוטע אמען און ניאניעס, און אליין געבראכען, נעבעך די צונג, קינדער זאלען זיך פון קינדוויים-אן אפגעוויינען פון יידיש. און ס'האט דערלאנגט אזוי ווייט, אז ס'זענען געווען צייטען, ווען משכילים, יידישע פאטריאטען, האבען פאר'מאוס'ט אין דער וועלט'ס איגען יידיש, און בא דער רעגירונג אודאי, און זיי האבען געארבעט און געוואלט פועל'ען בא דער

רעגירונג, אַז אויף יידיש זאָל מען נישט טאָרען דרוקען קיין זאַך, אויסער מוסר-ספרים. דאָס אַלץ צוליב דעם, טאָמער וועלען טאַקע יידען זיך אַרומזען און באַשאַפען באַ זיך היינטוועלטיקע, נ צלעכע ביכער אויף יידיש און זיי וועלען זיך פון יידיש בילדען און בויען, און ממילא נישט דאַרפען אָנקומען נאָר צו רוסיש, אָדער צו פּויליש. און מיר האָבען דערלעבט צו דעם בזיון, אַז רוסישע מיניסטאָרען, וואָס יידיש איז זיי געוויס וויניק וואָס אָנגעגאַנגען, האָבען געלערענט דרך-ארץ אויפגעקלערטע יידען, אַז אַזוי טוט מען נישט, מיט געוואַלט נעמט מען נישט צו קיין שפּראַך באַ קיין פאָלק. ס׳וועט אגב נישט העלפען אויך, ווארום אַ פאָלק בייט נישט זיין שפּראַך ל.יט דעם גוטען ווילען פון אינטעליגענטען. זיי, די פרעמדע, די „גוים״, האָבען באַוויזען מער חוש, מער פאַרשטאַנד פאַר׳ן יידישען פאָלק און פאַר זיין שפּראַך, איידער אונדזערע אייגענע, אויפגעקלערטע ברידער.

פון דאַמאָלסט אָן האָט מען געוואָרפען אַנ׳אומ׳חן אויף יידיש און מ׳האָט אָנגעהויבען רודפ׳ען די פאָלקס-שפּראַך. מ׳האָט זי נישט אַריינגעלאָזט אין דער קאַזיאָנער שול, און אין דער זעלבער צייט האָט מען פאַר׳מאוס׳ט און פאַרוואָרלאָזט די חדרים און תלמוד-תורות, וואָס דאָרט האָט מען געלערענט אויף יידיש. מ׳האָט מיטגעהאָלפען דער רעגירונג, אָדער לכל הפּחות נישט געשטערט, אַז יידיש לא יזכר ולא יפּקד אין דער עפענטלעכקייט. אַ ייד האָט נישט געטאָרט רעדען אין אַ יידישער שטאָט אויף אַנ׳אָפענער אַסיפה אויף יידיש, ווער שמועסט שוין אויף פּאָסט, אויף דער באַן מיט אַ טשינאָווניק. מ׳האָט נישט געלאָזט שפּילען קיין יידיש טעאַטער און געצוואונגען די שפּילער צו ברעכען דעם צונג אויף „דייטש״ מיט הוילע פּתח׳ען. אַ לאַנגע צייט, ביז דעם יאָר 1905, האָט מען אויף יידיש נישט געטאָרט דרוקען קיין צייטונגען.

אין דאָס, וואָס די ערשטע תמימות׳דיקע משכּילים האָבען

געטון בשוגג, זיי האָבען געמיינט גוטס טון דעם פאָלק, נאָר זיי האָבען געגרייזט, זיי זענען געגאַנגען מיט אַ פאַלשען וועג — דאָס האָבען זייערע געבי׳דעטע אייניקלעך געטון במזיד. די ערשטע משכילים זענען געווען געטרייע יִדען, זיי זענען אויסגעוואַקסען אויף תורה און השכלה און האָבען קוים געגאַשט אַ ביסעל בילדונג פון ביכער אויף פרעמדע שפּראַכען, זיי האָבען נאָך אַליין מיט איין פוס געשטעקט אין בית־המדרש און זענען געווען איבערגעגעבענע פאָלקס-מענטשען. השכלה, בילדונג האָבען זיי געמיינט, — ניִשט זייער אינטערעס, נאָר דעם פאָלקס טובה. זיי אַליין איז אויסגעקומען אויסצושטיין געברוינטע לייד, אַלערליי רדיפות און פּלאָג פון די פאַנאַטיקער און צבוע׳קעס, זיי האָבען זיך ממש מוסר-נפש-געווען, כדי דאָס פאָלק צו בילדען, דאָס פאָלק זאָל די ליכטיקע שיין דערזען. זיי, די דאָזיקע תמימים, יושבי אוהל, מיט זייער קנאַפּ ביסעל וויסען, האָבען טאַקע ערלען געמייט, אַז זיי ווילען דאָס גאַנצע פאָלק אויסבילדען, פירען אויף אַ נייעם דרך, אַזויווי זיי האָט אויסגעוויזען פאַר גוט און וויל. זיי האָבען נאָר געקאָנט אַ טעות האָבען און מיינען, אַז דאָס פאָלק וועט מיטאַמאָל פאַרגעסען זיין שפּראַך, יִדיִש, ס׳וועט זיך אויסלערנען אַ פרעמדע שפּראַך, רוסיש אָדער פויליש. אַז דאָס זאָל ווערען זיין מוטער-שפּראַך, אַזויווי פריער יִדיִש. זיי האָבען געמיינט ניִשט זיך, נאָר דאָס פאָלק, זיי זענען געווען אין אָנהייב, ניִשט געהאַט קיין שום געניטקייט און געמעגט גרייזען.

אָבער זייערע אויפגעקלערטע אייניקלעך פון דעם אָדעסער שניט זענען שוין געווען אַנדערע מענטשען. זיי איז שוין בילדונג אָנגעקומען זייער גרינג. זיי זענען שוין אַדורכגעגאַנגען גימנאַזיעס און אוניווערזיטעטען און זיי האָבען זיך שוין גאָר און גאָר אָפּגעטרייסעלט פון יִדישקייט: ניִשט קיין תורה און ניִשט קיין השכלה. זעלטען ווער פון זיי ס׳האָט שוין געקאָנט קדיש־זאָגען נאָך דעם טאַטען, נאָך דעם יִדען, דעם משכיל און

בן-תּורה, זײ זענען שוין געווען גאָר און גאָר הײַנטוועלטיקע מענטשען, האָבען שוין פֿאַרשטאַנען אַ וועלט. און זײ האָבען שוין געקאָנט זען, צו וואָס די רדיפֿות אויף יידיש האָבען געבראַכט. און געבראַכט האָט מען עס צו אַזאַ זאַך: אײנצעלנע יידען, געציילטע „מוצלחים פֿון גבירישע, בעל-הבית׳ישע קינדער, זענען געוואָרען טאַקע גרויסע געבילדעטע לײַט, נאָר זײ זענען געוואָרען אויס יידען, זײ האָבען זיך גאָר און גאָר אָפּגעריסען פֿון דעם כּלל, דערווײַטערט זיך אפֿילו פֿון יידען. ס׳רוב זענען דאָס געווען קאַריערױסטען, מענטשען, וואָס האָבען בכלל געקלערט נאָר טון זיך, נישט פֿון קײנעם, פֿון יידען אודאי נישט. וואָס פֿאַר אַ חבר איז מיט זײ אַ ייד מיט באָרד און פּאות אין אַ לאַנגער קאַפּאָטע, וואָס ער קאָן אפֿילו קײן רוסיש אָדער פּויליש נישט רעדען? און אפֿילו די בעסטע פֿון זײ, די אידעאַליסטען, די פֿײַנע-לײַט, וואָס האָבען געאַרבעט און זיך מקריב-געווען פֿאַר׳ן כּלל, האָבען עס געטון פֿאַר אַנדערע, פֿאַר רוסען, פֿאַר פּאָליאַקען, נאָר נישט פֿאַר יידען. אַזוי איז אויסגעוואַקסען אַ גאַנצער ד״ר געבילדעטע יידען, וואָס זענען געווען פֿרעמדע מענטשען צווישען אײגען פֿאָלק, וואָס האָבען דעם יידען נישט פֿאַרשטאַנען, נישט געקאָנט זיך אויספרעדען מיט אים. דערהויפּט איז די פֿאַרפֿרעמדקײט גרויס־געווען צווישען געבילדעטע יידישע טעכטער, וואָס זענען קינדווײַז אפֿילו אין חדר נישט געגאַנגען, און האָבען נישט געוווּסט פֿון יידען וואָס צו זאָגען, חוץ, אַז דאָס איז אַ מאָדנע ווילד פֿאָלק, וואָס האַלט זיך בײַ זײַנע „נאַרישע״ מנהגים און „פֿרעמדער״ שפּראַך און גײט-אַרום נישט אויף זײַן וועלט.

וואָס מער ס׳איז געוואָרען בײַ אונדז הויך-געבילדעטע לײַט, אַלץ מער איז דאָס פֿאָלק, דער גרויסער המון, געזונקען אין פֿינצטערניש און אין אומוויסען. און דאָ שטעקט דער וויכטיקסטער חלוק צווישען די ײַדעס, די משכּילים און ערע געבילדעטע אײניקלעך. יענע, די ײַדעס, האָבען געאַר-

בעט פאַר דעם פאָלק, די אייניקלעך האָבען געטון פאַר זיך. פאַר זיך האָט מען געלערענט שפּראַכען און וויסענשאַפטען, פאַר זיך האָט מען זיך געבילדעט, פאַרשטענדיגט-זיך מיט אַ וועלט. פאַר דעם פאָלק האָט מען גאָרנישט געטון. און דאָס דויפּט-אומגליק האָט דאָ געשטעקט אין דער שפּראַך. דאָס פאָלק האָט, פאַרשטייט זיך, זיין שפּראַך, זיין ייִדיש, נישט געביטען אויף אַ פרעמדער שפּראַך, אַזויווי די משכילים האָבען עס גע-וואָלט. דאָס פאָלק האָט עס נישט געקאָנט טון אַפילו בײַ זיין בעסטען ווילען, וואָרום נישט מיט'ן גוטען ווילען באַקומט דאָס פאָלק אַ שפּראַך און בייט זי אויס אויף אַנ'אַנדערער. פון געציילטע „קאַזיאָנע” ייִדישע שולען זענען אַריס קאַליקעס, וואָס האָבען נישט קיין רוסיש, נישט קיין ייִדיש נישט געקענט. קו־מען צום פאָלק, לערנען, בילדען דאָס פאָלק, האָט מען געקאָנט נאָר מיט דער פאָלקס-שפּראַך, מיט ייִדיש. אָבער אויף ייִדיש איז געלעגען אַ חרם, ייִדיש איז געווען טריף. דער גוטער רצון פון די זיידעס, די משכילים, איז שוין נישט געוואָרען, די מעלות זייערע האָבען שוין די אייניקלעך נישט פאַרמאָגט, נאָר דער טעות, דער פאַלשער וועג, די פיינטשאַפט און פאַראַכטונג צו ייִדיש—דאָס איז געבליבען, און פאַר דער דאָזיקער וויכטיקער ירושה האָט מען זיך געהאַלטען שטאָל און אייזען. אַסימיליאַציע, רוסיש אָדער פּויליש, איז נאָך אַלץ געווען אין זייערע אויגען אַ סגולה פאַר „פּראָוועס” און אַ פּאַטענט אויף צו זיין אַ היינטוועל-טיקער, אויפגעקלערטער מענטש, און האָט מען זיך שוין יאָ גע-פּרוווט טון עפּעס פאַר'ן פאָלק, איז אַלץ אויף דער פרעמדער שפּראַך. מ'האָט געמאַכט שולען אויף אַ פרעמדער שפּראַך פאַר עטלעכע הונדערט קינדער, געדרוקט ביכער און צייטונגען פאַר געציילטע מענטשען, נאָר חלילה נישט אויף ייִדיש. מיט אַ זעל-טענער עקשנות האָט מען געוואָלט מיט דעם קאָפּ ברעכען די וואַנט, מיט אַנ'עמער אויסשעפּען אַ ים. איז טאַקע דאָס פאָלק געבליבען פינצטער און וויסט, אַזוויו

גְעווען. הונדערטער טויזענטער קינדער האָבען געשמאַכט אין די חדרים און תלמוד-תורות, וואָס מ׳האָט געלאָזט באַ די פרומע און פרומאַקעס אין די הענט. וואָס האָט דער פאָלקס-מענטש געקאָנט דאָרט זיך אויסלערנען?

טאָמער האָבען זיך געפינען איינציגע אויפגעקלערטע יידען, דערהויפט שרייבער, וואָס האָבען געזען, וועהין דאָס פירט, און האָבען זיך גענומען רעדען צו דעם פאָלק אויף זיין שפראַך, אויף יידיש; האָט מען געקוקט אויף זיי מיט רחמנות, אַזויווי אויף משוגעים, אָדער אויף בטלנים, אויב נישט גאָר, ווי אויף מסיתים ומדיחים, וואָס דערלענגערען דעם גלות.

דער חרם אויף יידיש איז געווען אַזוי שטאַרק, מ׳איז אַזוי פאַרגלייבט געווען, אַז נאָר דורך רוסיש אָדער דורך פוילישע עפענען זיך די טויערען פון בילדונג, פון וויסען, פון אַ וועלט, מ׳האָט אַזוי פאַר׳מאוס׳ט די יידישע שפראַך, אַז דאָס פאָלק גופא איז אַראָפּגעפאַלען באַ זיך אין די אויגען מיט זיין שפראַך און האָט נישט באַוויזען זיך רעכט אַקייגענשטעלען. וואָס פאַרשטייט ער, אַ פשוט׳ער ייד, אַז די געבילדעטע, די אינטעליגענטען זאָגען, אַז יידיש איז—פע! און אגב האָט דער פשוט׳ער ייד געזען, אַז די פרעמדע שפראַך איז אַ תכלית-זאַך: אַ גימנאַזיסט, אַ סטודענט, ווער שמועסט שוין אַ דאָקטער—דאָס איז הן צו אַ שדוך, הן צו פרנסה! רוסיש, די פרעמדע שפראַך בכלל, איז געוואָרען אַ פּריווילעגיע, אַ זוכה-בגורל. קיין יידישע גימנאַזיעס, ווער שמועסט שוין יידישע אוניווערזיטעטען זענען נישט געווען, אפילו נישט קיין רעכטע יידישע פאָלקס-שולען. און דער ייד האָט אפילו נישט געוווסט, אַז ס׳קאָן יאָ זיין; אַז ער דאַרף עס מאָנען. די געבילדעטע יידען האָבען דאָס אים נישט געלערענט, אדרבא! חלילה, אַז אַזוינס זאָל גאָר אויף דעם געדאַנק קומען. דער ייד האָט זיך געהאַלטען באַ זיין שפראַך, נאָר קיין נחת האָט ער שוין פון איר

ניט געהאט, און זיין קינד האט ער שוין געלאזט אויף גאטס באראט שווימען מיט דעם שטראם.

די ניי־מאדישע נאציאנאליסטען און ציוניסטען.

ניט קיין בעסערע מערכה האט יידיש געהאט שפעטער, ווען יידישע משכילים און געבילדעטע האבען נאך די פאגראמען, 30—40 יאר צוריק, א ווארף-געטון זיך צוריק צו יידישקייט און געווארען פארברענטע „נאציאנאליסטען”. דאס איז געווען זייער אנ׳אומגעזונטער „השיבנו נאזאד”. מ׳האט זיך אפגעטרייסעלט ניט בלויז פון דער אסימיליאציע, נאר פון דער בעסטער השכלה-ירושה אויך. פריער האבען יענע משכילים צוליב דער גרויסער, שיינער וועלט גענומען פארלייקענען דעם יידען, איצט האט מען, פארקערט, מיטאמאל מבטל-געמאכט א וועלט און מיט א ברען זיך גענומען דוכנ׳ען פאר דער גוטער, אלטער יידישקייט. די וועלט האט אונדז אפגענארט!—האבען זיך על-חטא געשלאגען די נייע נאציאנאליסטען, על-פי-רוב געוועזענע גוטע אסימיליאטארען. בילדונג—איז קיין בילדונג ניט, אמת—איז קיין אמת ניט, יושר—קיין יושר ניט. מ׳האט אונדז יידען פיינט-געהאט און גע׳רודפ׳ט די גאנצע וועלט, און אזוי וועט עס בלייבען אויף דור-דורות. מיר האבען נאר איין וועג פאר זיך: אפטרעטען דעם שונא דעם פלאץ, אנטלויפען, ראטעווען דאס יידישקייט. און ווו איז נאך אזוי גוט צו ראטעווען יידישקייט, ווי אין ארץ-ישראל?

דער נייער כפול-שמונה׳דיקער נאציאנאליזם, די אויפגעקומענע אפיקורס׳ישע יידישקייט, איז געבוירען-געווארען ניט אינעווייניק אין פאלק, ניט פון זיינע שטענדיקע לעבענס-באדערפענישען, נאר פון דרויסען, פון די גאסען-שטיינער, וואס אויפגערייצטע כוליגאנעס האבען אויף יידען געווארפען, ניט געשאנעוועט די מיוחסים-אינטעליגענטען אויך. ממילא איז ער

געוועזן פרעמד דעם פאָלקס-לעבען, סיי אין זיינע פאָליטישע חלומות: אנטלויפען פון דאַנען אין הייליגען לאַנד-אַריין,—סיי אין זיין קולטור-פּראָגראַם. דאָס פּראָגראַם בכלל איז געוועזן הויכע רוחניות. צוליב די חלומות וועגען הייליגען לאַנד, וואָס זאָל מיטאַמאָל ווערען אַ יידישע מלוכה, האָט מען אַרויסגעוואָרפען דעם גלות, ד. ה. צוויי טויזענט יאָר יידישע געשיכטע, מבטל-געמאַכט דאָס גאַנצע יידישע לעבען. יידיש האָט מען פיינט-געהאַט נאָך פון פריער, פון די אַסימיליאַטאָרישע יאָרען אָן. איצט איז קייגען יידיש צוגעקומען נאָך אַ טענה, און דוקא אַנטי-נאַציאָנאַליסטישע: יידיש איז דאָך געקומען יידען אין „גלות" און אַזויווי דער „גלות" קאָן קיין קיום נישט האָבען, וועט יידיש אודאי בטל-ווערען. און אַזויווי פון דעם „גלות" דאַרף מען פּטור ווערען, דאַרף מען פון דער „גלות-שפּראַך", (ד. ה. יידיש) אויך פּטור-ווערען. דאָרט, אויף די בערג פון ציון וועלען מיר באַנייען אונדזער אַלטע נביאים-שפּראַך, אַזויווי אַמאָל, און דאָ אין „גלות" מאַכט שוין נישט א.יס. מ'וועט שוין ווי עס איז אָפּשטויפען די עטלעכע יאָר. און ס'איז טאַקע אַ יושר, אַז שוין דאָ אין „גלות" זאָל מען איינפירען די העברעישע שפּראַך, מיר זאָלען שוין דאָ האָבען די אתחלתא דגאולה.

אויף אַזאַ שטייגער האָט מען גענומען מיט אַ נייעם ברען ווייטער רודפ'ען די פאָלקס-שפּראַך, און דאַסמאָל שוין נישט לשם אַסימילאַציע, לשם גוישקייט, נאָר אדרבא, נאָר צוליב יידישקייט, צוליב דער אמת'ער כפול-שמונה'דיקער ארץ-ישראל-יידישקייט. יידיש איז שוין נישט געוועזן די מניעה צו פאַר'גוי'שען זיך, אַזויווי באַ די אַלטע אַסימיליאַטאָרען, נאָר פאַרקערט, יידיש איז שוין אַ חסרון צו זיין אַ רעכטער ייד, וואָרום אַ רעכטער ייד דאַרף גאָר רעדען לשון-קודש. ווער ווייסט עס נישט?

שפּעטער, דאָס הייסט, מיט אַ יאָר 15—20 צוריק, ווען ס'איז אויפגעקומען דער פאָליטישער ציוניזם, דער ציוניזם פון

דיפלאָמאַטיע און באַזעלער קאָנגרעסען, און אַלע טאָג האָבען זיך ציוניסטען געריכט, אַז אָט אָט גיט אונדז דער סולטאַן אָפּ ארץ־ישראל, האָט מען זיך גענומען מלחמה־האַלטען קעגען יידיש אויף אַנ׳אַנדער אופן. מ׳האָט איינגעפירט „חדרים מתוקנים" און מ׳האָט אָנגעהויבען קנעלען מיט יידישע קינדערלעך נאָר אויף לשון־קודש. יידיש האָט נישט געטאָרט געדאַכט־ווערען. פון דער דאָזיקער שפיל איז גאָרנישט געוואָרען: די עטלעכע בעל־הבית׳ישע יינגלעך האָבען זיך אָפּגעמאַטערט אַ פּאָר יאָר אין די חדרים מתוקנים, נאָכדעם זענען זיי אַריין אין די גימנאַזיעס און בשלום פאַרגעסען די עטלעכע צענדליק העברעישע ווערטער, וואָס זיי האָבען אויסגע׳חזר׳ט אין די ניי־מאָדישע חדרים. אָבער די ציוניסטען און העברעיסטען האָבען זיך געלערענט דערפון גאָר אַ פאַרקערטען מוסר־השכל: אַז די יידישע פאָלקס־שול מוז זיין דוקא אויף העברעיש. וואָס זיי האָבען נאָר געקאָנט טון אויף אויסצוראָטען יידיש פון די שולען, פון די תלמוד־תורות האָבען זיי געטון און מ׳האָט גענומען טרייבען די שפיל וייטער: יידען, סתם־יידען, זאָלען אָנהייבען רעדען לשון־קודש. עטלעכע בחורים און בעל־הבית׳ישע טעכטער האָבען גענומען ברעכען דעם צונג אויף העברעיש, און ציונים האָבען אָנגעקוואָלען. נאָר אַזוי־ווי איינפירען העברעיש איז נישט פון די גרינגע זאַכען, האָט מען זיך געמאַכט אַ הסכם: „עברית או רוסית", העברעיש אָדער רוסיש! בעסער רוסיש רעדען און לערנען, אַבי נישט יידיש. אַזוי אַרום זענען די כפול־שמונה׳דיקע נאַציאָנאַליסטען געקומען פּראַקטיש דערצו, וואָס זייערע טאַטעס, די אַסימילאַטאָרען, האָבען עס געטון מיט אַ כיון: מ׳האָט נאָך מער פאַר׳גוי׳שט דאָס יידישע לעבען, מ׳האָט נאָך מער געטריבען די יידישע שפּראַך פון דער פאָלקס־שול און פון דער תלמוד־תורה, פון דעם וואָרט און בוך, פון וואַנען מ׳האָט נאָר געקאָנט. און דאָס אַלץ מיט דער בעסטער כוונה: אַז מ׳וועט פּטור־ווערען פון יידיש, וועלען יידען ווערען הוילע לשון־קודש־מענטשען.

דאַמאָלס זענען אויפגעקומען די „יידישיסטען", דאָס הייסט די פאָלקס-מענטשען, יידישע שרייבער, לערער, אינטעליגענטען און סתם-יידען פאָלקס-קינדער, וואָס האָבען געזאָגט: גענוג זיך נוקם-געווען אין יידישען פאָלק! גענוג געשפּעט און געלאַכט, פון דעם פאָלק און פון זיין שפּראַך! גענוג, אַז יידען זאָלען זיין קאַליקעס צוליב אַסימיליאַטאָרישע אָדער העברעיסטישע חלומות, זיי זאָלען זיין שטום און בלינד, נישט קענען און נישט וויסען גאָרנישט, נישט קאָנען זיך אַליין אַרויסהעלפען און קיין פּנים נישט האָבען באַ דער וועלט דערפאַר, וואָס אַ הייפעל אַסימיליאַטאָרען און סתם פאַנטאַזיאָרען ווילען דערלעבען אַ נחת, אַז אַ ייד זאָל מיטאַמאָל ווערען אַ רוס, אַ פּאָליאַק אָדער אַ לשון־קודש־מענטש,—גענוג! אַ ייד האָט זיין שפּראַך, יידיש,—גלייך מיט אַלע, און פון דער דאָזיקער שפּראַך דאַרף ער זיך שפּייזען!

II.

וואָס ווִילען „יִדִישִׁיסטען”?

יִדִישע שולען און בִילדונג.

וואָס-זשע ווִילען האָבען דִי יִדִישִׁיסטען? לאָמִיר גײן בהדרגה. לאָמִיר אָנהײבען פון פאָלקס-שולען, פון בִילדונג בכלל.

„יִדִישִׁיסטען” גײען מִיט דעמזעלבען וועג, וואָס ס'זענען געגאַנגען אונדזערע בעסטע משכּילים, דִי אמת'ע פאָלקס-פרײַנט. זײ ווִילען, אַז אַ יִיד זאָל זײַן אַ מענטש. דִי צײַטען ווען אַ יִיד אִיז געלעגען, ווִי אַ וואָרעם אִין כּרײן, אִין דִי ד' אמות פון בית־המדרש און יִדִישקײט, און האָט געמײנט, אַז ס'אִיז קײן זִיסערס נִישטאָ — דִי יאָרען האָבען זִיך שוין געפעלט. הײַנטִיקע צײַטען לעבט שוין נִישט אַ יִיד צולִיב עולם-הבא, ער ווִיל עוֹן געניסען פון דער וועלט. ממילא, דאַרף אַ יִיד קענען און ווִיסען נִישט נאָר יִדִישקײט, אַזויווִי אַמאָל, נאָר טאַקע אַלץ, וואָס אַ הײַנטוועלטִיקער מענטש דאַרף ווִיסען, צו וואָס פאַר אַ פאָלק ער זאָל נִישט געהערען. דאָס דאָזִיקע ווִיסען באַקומט אַ פאָלקס-מענטש קוֹרם-כּל פון דער פאָלקס-שול. מ'דאַרף דערִיבער האָבען הײַנטוועלטִיקע פאָלקס-שולען, וואָס דאָס יִדִישע קִינד זאָל דאָרט ענטווִיקלען זײַן שכל און זײַנע חושים, זײַן נשמה און זײַן גוף און זאָל זִיך אויסלערנען דאָס ווִיכטִיקסטע, וואָס עס האָט בײַטִיק אִין לעבען: לײענען און שרײַבען, רעכענען און ווִיסען פון אַ וועלט (געאָגראַפיע, געשִיכטע, דִי נאַטור

וכדומה). נאָר אָנשטאָט דעם, וואָס די אַלטע משכילים האָבען
געמיינט, אַז דאָס אַלץ מוז מען איבעראַרבעטען אין קינדס כ"ז
אויף אַ פרעמדער שפּראַך, זאָגען די יידישיסטען: ניין, נישט
אויף אַ פרעמדער, נאָר אויף דער אייגענער שפּראַך,
אויף יידיש. דער גרעסטער פעלער פון די משכילים איז
געווען די פרעמדע שפּראַך, דעריבער האָבען זיך יידישע קינ-
דער גאָרנישט אויסגעלערענט. אין דער יידישער פאָלקס-
שול דאַרפען אַלע למודים, אַלע געשפּרעכען פון
די לערער מיט די קינדער, הכלל, אַלצדינק גע-
פירט-ווערען אויף דעם קינדס מאַמע-לשון, אויף
יידיש. מיר דאַרפען נישט אָנקומען צו קיין פרעמ-
דער שפּראַך.

נישט מיר דאַרפען, נישט מיר קאָנען אָנקומען צו אַ פרעמ-
דער שפּראַך, צו רוסיש, פּויליש וכדומה. מיר דאַרפען נישט,
וואָרום מיט וואָס איז יידיש ערגער פאַר אַנדערע שפּראַכען?
קאָן מען דען אויף יידיש נישט רעדען, שרייבען, טראַכטען, פי-
לען אַזוי גוט, ווי אויף יעדער אַנדער שפּראַך? זאָלען מיר דען
זאָגען, אַז יידען—סוחרים, לומדים און גאונים האָבען געהאַט אַנ'-
ערגערע שפּראַך, אַנ'אָרעמערע שפּראַך, איידער דער רוסישער,
פּוילישער פּויער, וואָס אויף זיין שפּראַך לערענט מען יאָ אין
דער פאָלקס-שול. זאָלען מיר דען זאָגען, אַז יידען, וואָס זיי
רעדען נאָר יידיש, האָבען נישט גענוג שטאָף אין דער שפּראַך
אויף אַרויסצוגעבען די טיפסטע געדאַנקען, די געהויבענע געפי-
לען? הייסט עס, אַז זיי, יידען שטייען נידעריגער פאַר פּויערים?
ווער וועט זיך איינשטעלען אַזוינס צו זאָגען, אַז די שפּראַך,
למשל, פון א' רמ"א פון אַ ווילנער גא.ן, פון אַ בעל-שם-טוב און
ר' לוי יצחק באַרדיטשעווער איז אָרעמער און שטייט נידעריגער
פאַר אַנ'אַנדער שפּראַך.

אלא וואָס דען, פלעגען טענה'ן יידישע געבילדעטע לייט,
יידיש איז נאָך נישט צוגעפּאַסט צו דער נייער היינטיקער וועלט,

צו וויִסענשאַפט, צו העכערע עניגים, בכלל. בעת קריִסטען האָבען אויסגעאַרבעט אַ הייַנטוועלטיִקע ליִטעראַטור און וויִסענשאַפטען, איִז די שפּראַך בּאַ זיי געוואַקסען פּאַמעלעך צוזאַמען מיִט זייער נייַער קולטור, און ביִסלעכווייַס, גאָר אומבאַמערקט זענען צוגעקומען נייַע ווערטער, נייַע אויסדריִקען. איִן דער דאָזיִקער צייַט האָבען יִדען נאָך אַלץ געהאַלטען איִן אַמפּערען זיִך איִבּער אַ שטיִקעל מהר״שא, אַזויווי הונדערטער יאָרען צוריִק, די יִדיִשע שפּראַך איִז, דעריִבּער, ווי פּאַרגליִווערט-געוואָרען בּאַ די אויסדריִקען פון בית-המדרש און פונ׳ם מאַרק. קיין נייַע ווערטער, קיין נייַע ווענדונגען זענען ניִשט צוגעקומען, די יִדיִשע שפּראַך איִז געבּליִבען היִנטערשטעליִק אַקעגען אַ וועלט נייַע זאַכען און אויפטוען.

איִז דער תירוץ: **דאָס איִז נאָר אַ האַלבער אמת,** און דער קאָן אונדז אויך קיין שאָדען ניִשט בּרענגען. מיִט צענדליִקער יאָרען צוריִק איִז טאַקע אַ יִיד געווען אומבּאַהאָלפען, ווען ער זאָל זיִך געוועלן פּרווּוען איִבּערגעבען, למשל, וויִסענשאַפטען אויף יִדיִש. אָבּער די לעצטע יאָרען איִז יִדיִש ניִשט געשטאַנען אויף איין אָרט. פאַרקערט! **יִדיִש האָט זיִך אַ שטאַרקען רוק-געטון פאָרויס און האָט זיִך גוט אויסגעאַרבּעט.** יִדיִשע שרייַבער, מענדעלי מוכר ספרים, י. ל. פּרץ, שלום-עליכם און אַנדערע, אמת׳ע קענער פון דער פאָלקס-שפּראַך און מענטשען מיִט טאַלענט, האָבען אַנטפּלעקט **אוצרות שפּראַך.** זיי האָבען איִבּערגעגעבען די טיִפסטע זאַכען פון הייַנטיִקער וועלט אויף אונדזער שפּראַך, זיי האָבען שוין געוויִזען, וואָס פאַר אַ כּח ס׳ליִגט איִן אונדזער שפּראַך, ווי מ׳קאָן זי פאַרבּרייטערען, אַז זי זאָל תּופס-זיין אַ וועלט, **מ׳דאַרף זי נאָר קענען** און פאַרשטיין איר גייַסט. **יִדיִשע צייַטונגען,** וואָס אָהן זיי קאָן שוין קיין יִיד ניִשט אויסקומען די לעצטע 15 יאָר, שרייַבּען וועגען **אַלצדיִנג:** וועגען פּאָליִטיִק און בּערזע, וועגען מסחר, וועגען מלוכה-זאַכען און היימיִשע ענינים, הכלל זיי שרייַבען ווע־

גען אַלצדינק אויף דער וועלט ניט ערגער פאַר צייטונגען אויף אַנדערע שפּראַכען. די לעצטע יאָרען זענען אויף יידיש צוגעקומען ביכער וועגען וויסענשאַפטען, וועגען פילאָזאָפיע, וועגען עקאָנאָמישע פראַגען, וועגען געשיכטע, געאָגראַפיע, חשבון, נאַטור-וויסען, אפילו וועגען פילאָזאָפיע, וועגען גראַמאַטיק און שפּראַך-אייגענשאַפטען פון יידיש אויך. אמת, אַז דאָס איז נאָר אַן'אָנהייב, אַקעגען אַנדערע שפּראַכען זענען מיר נאָך אָרעם, אָבער אָרעם איז אונדזער ליטעראַטור, נישט די שפּראַך, קיין פּאַרטיג מאַטעריאַל, קיין געדרוקטע ביכער וועגען די אַלע זאַכען האָבען מיר נאָך נישט גענוג, אָבער די שפּראַך איז דאָ נישט שולדיג, די שפּראַך פאַרמאָגט אין זיך אַלץ, אַזוי ווי יעדע אַנדערע: והא-ראיה, דאָס וואָס איז שוין געטון-געוואָרען! נאָר וואָס דען? מיר האָבען אונדזער יידישע שפּראַך נישט גענוצט, ווי ס'דאַרף צו זיין, איבער די אַסימילאַטאָרען און העברעיסטען. די שפּראַך איז אַזוי ווי אַ לעבעדיקער אבר, וואָס ווערט פאַרשלאָפען און אָפּגעשוואַכט, אַז מ'נוצט אים נישט. אָבער אַ האַנט בלייבט אַ האַנט, און וואָס מער איר וועט מיט איר אַרבעטען, מער ווערט זי געשיקטער, פלינקער. דאָס אייגענע איז אויך מיט דער יידישער שפּראַך. ביז מיר האָבען זי נישט גענוצט פאַר הייַנט-וועלטיקע זאַכען, איז זי געווען אָרעם; שוואַכע מוחות וואָס זענען אַליין נישט ביכולת עפּעס אויפצעטון, נאָר מוזען נעמען אַלצדינק פאַרטיגערהייט פון פרעמדע ביכער, זיי האָט געקאָנט אויסווייזען, אַז יידיש טויג נישט. אָבער ווי נאָר מיר האָבען אָנגעהייבען צו שרייבען און צו רעדען אויף יידיש וועגען הייַנט-וועלטיקע זאַכען, האָבען שוין אַלע געמוזט אַרויסזען, אַז מ'האָט אויסגעקלערט אויף יידיש אַ בלבול, און אַז באמת טויג דאָס אַזוי גוט, אַזוי ווי יעדער אַנדערע שפּראַך. הייַנטיקע צייטען רעדען און שרייבען שוין אויף יידיש אַ סך געבילדעטע מענטשען, און זיי פילען גאָרנישט, אַז זיי פעלט עפּעס. די שפּראַך וואַקסט פון זיך אַליין, אַזוי ווי אַ לעבעדיק באַשעפעניש, און וואָס מער

זי דאַרף האָבען, אַלץ מער צייט זי עס טאַקע פון אייגענע כוחות. נישט ווייניק געוועזענע און איצטיקע שונאים פון דער יידישער שפּראַך מוזען נעבעך אַליין אָנקומען צו איר, ווען מ'דאַרף רעדען מיט'ן פאָלק. מ'פאַרבייגט די חרפה אָן אַ זייט און מ'פאַרגעסט אגב, וואָס מ'האָט פריער אַליין געזאָגט, אַז יידיש טויג נישט.—אַז מ'דאַרף, טויג עס.

הקצור, די נורא, די אויפריכטיקע אָדער די געמאַכטע, אַז מיט יידיש קאָן מען נישט אויסקומען, איז פאַלש. יידיש איז שוין איצט שטאַרק אויסגעוואַקסען, און וואָס מער מיר וועלען די שפּראַך נוצען, וועט זי וואַקסען און אַרויסברענגען פון זיך גופא אַלץ, וואָס מיר האָבען נייטיק. נישט מיר זאָלען וואַרטען, ביז עמיצער וועט אונדז צוקלערען אַ דיקען ווערטער-בוך מיט ווערטער פאַר געשיכטע, געאָגראַפיע, פאַר פיזיקע וכדומה, און נאָכדעם ערשט וועלען חכמים פסק'נען די שאלה, צי לוינט לערנען דערמיט אין דער שול. באַ קיין פאָלק און אין קיין שפּראַך איז דאָס נישט געווען אַזוי. לערער נעמען לערנען, און אַז זיי דאַרפען דאָס וואָרט, ווערט עס באַ די לערער מיט די תלמידים צוזאַמען,—קיינער ווייסט אפילו נישט, וויאַזוי דאָס איז געוואָרען. אָט דאָס איז דער כוח פון אַ לעבעדיקער שפּראַך. היוצא מזה, אַז מיר דאַרפען נישט אָנקומען צו קיין פרעמדער שפּראַך, מיר האָבען אייגענס גענוג.

מיר קאָנען נישט אָנקומען צו קיין פרעמדער שפּראַך.

דאָס איז, אָבער, נאָך נישט אַלץ. מ'דאַרף זיך קלאָר-מאַכען, אַז אַפילו ווען מיר זאָלען וועלען, קאָנען מיר נישט אָנקומען צו קיין פרעמדער שפּראַך, דערהויפּט אין דער שול, און בפרט נאָך באַם אָנהייב, אין דער פאָלקס-שול. מיר מוזען לערנען אויף יידיש, אויף מאַמע-לשון, וואָס דאָס קינד האָט אין מויל, אויב מיר ווילען נאָך, אַז די אַרבעט מיט'ן קינד זאָל

נישט זיין אַרויסגעוואָרפען, אַז דאָס קינד זאָל האָבען אַ פּעולה אין דער שול און זאָל טויגען צו דער וועלט.

פאַרוואָס? אַמאָליקע צייטען האָט מען גאָרנישט באַדאַרפט קיין חקירות און קיין ראיות: יידען האָבען געלערענט אין חדרים און אין ישיבות אויף יידיש; דאַוונען, חומש, גמרא, פּוסקים, חקירה-ספרים האָט מען פאַרטייטשט אויף יידיש, ווי דען? זענען אָבער אויפגעקומען באַ אונדז פאַרדרייטע קעפּ און מ'האָט אָנגעהויבען באַווייזען, אַז צוויי מאָל צוויי איז נישט פיר, און אַז לערנען מיט'ן קינד דאַרף מען דוקא אויף אַזאַ שפּראַך, וואָס עס פאַרשטייט נישט, דאָס הייסט, אויף רוסיש, פּוילישׁ אָדער העברעיש. דער ייד, ווידער, פון אַ גאַנץ יאָר, איז נאָך צו קיין היינטוועלטיקער יידישער פאָלקס-שול נישט געוויינט. ער ווייסט: אָדער אַ חדר און תלמוד-תורה פאַר דאַוונען מיט חומש מיט רש"י ד. ה. פאַר יידישקייט—אָדער אַ רוסישע „קאַזיאָנע" שול פאַר מענטשלעכקייט, פאַר דער היינטיקער וועלט. קיין היינטוועלטיקע שולען, וואָס מ'זאָל דאָרט לערנען אויף יידיש, האָט די אַלטע צאַרישע רעגירונג נישט געלאָזט, און געבילדעטע יידען האָבען עס נישט געוואָלט. האָט זיך טאַקע באַ דעם יידען עפּעס אויסגעבילדעט אין קאָפּ, אַז וויבאַלט מענטשלעכקייט, וויבאַלט היינטוועלטיקע וויסענשאַפטען און עדוקאַציע איז נישט אַנדערש, נאָר אויף אַ פרעמדער שפּראַך, נאָר אויף רוסיש, פּויליש וכדומה, מוז מען קומען איצט באַווייזען דאָס, וואָס דער וועלט איז שוין לאַנג קלאָר, דאָס הייסט, אַז צוויי מאָל צוויי איז פיר, און אַז לערנען מוז מען מיט דעם קינד נאָר אויף זיין מוטער-שפּראַך— אַזאַ מזל האָבען מיר שוין!

אומעטום, באַ אַלע פעלקער, אויף גאָר דער וועלט, איז אַ כלל גדול, אַז לערנען און מדרך-זיין, דערהויפּט אָנהייב-קינדער אין דער פאָלקס-שול, דאַרף מען און קאָן מען נאָר אויפ'ן קינד'ס מוטער-שפּראַך, דאָס הייסט, אויף דער שפּראַך, וואָס עס איז אויסגעוואַקסען אויף איר, וואָס עס

הערט זי בא זיך אין שטוב, אין זיין סביבה. פאַרוואָס? ראשית, דערפאַר פשוט, ווייל דאָס איז גרינגער. אַז מ׳וויל עפּעס אויסלערנען אַ נייע זאַך, דאַרף דער לערער נאָר שלייפען זיין שכל, נאָר מסביר־זיין דעם נייעם ענין, די שפּראַך האָט ער שוין אַ פאַרטיגע, דאָס קינד פאַרשטייט דעם לערערס יעדעס וואָרט, אָפּט נאָך אויפ׳ן ווינק. וויל, למשל, דער לערער ווייזען דעם קינד, אַז צוויי מיט צוויי איז פיר, דאַרף ער אים נאָר די זאַך בענטער מאַכען, אַז דאָס קינד אַליין זאָל עס זען. דער לערער הייסט, למשל, דעם קינד פאַרבייגען פריער צוויי פינגער, דערנאָך אַנדערע צוויי פינגער און הייסט אים איבערציילען דורכאַנאַנט, ציילט דאָס קינד: איינס, צוויי, דריי, פיר,—זעט דאָס קינד און געוויינט זיך צו, אַז צוויי מיט צוויי איז פיר. די גאַנצע אַרבעט גייט צו געשווינט, לעבעדיק, דאָ גייט קיין מינוט נישט לאבוד. דעם קינד איז נישט לאַנגווייליק, עס טוט די אַרבעט צוזאַמען מיט׳ן לערער, הקצור, דאָס קינד לערענט זיך אויס גרינג אַזוי ווי: אַ שפּיל.

שטעלט אייך, אָבער, פאָר, אַז דאָס זעלבע ווילט איר געבען צו פאַרשטיין דעם קינד אויף אַ פרעמדער שפּראַך, אויף רוסיש, פּויליש, אָדער אויף העברעיש, איז, ראשית־כל, נאָך איידער איר טרעט צו צו דער עצם־זאַך דאַרף דער לערער חזר׳ען מיט׳ן קינד פרעמדע ווערטער: דאָס קינד דאַרף פריער אויס׳חזר׳ן, אַז צוויי איז אויף פּויליש—דוואַ, אויף העברעיש—שנים, פיר איז טשטערי, אַרבע און דאָס גלייכען. וויל דער לערער אַדורכמאַכען מיט׳ן קינד די אָפּעראַציע מיט די פינגער, דאַרף ער נאָך מיט׳ן קינד חזר׳ן נייע ווערטער: אַ פינגער איז אויף פּויליש פּאַליעץ, אויף העברעיש—אצבע וכדומה. הקצור ווערטער, ווערטער אָהן אַ שעור. וואָרום דאָס קינד ווייסט דאָך נישט, וואָס דער לערער רעט צו אים, ממילא דאַרף מען דערויף פאַרלירען אַ סך צייט; פריער לערנען די קינדער פרעמדע ווערטער, כדי צום סוף קומען דערצו, אַז צוויי מיט צוויי איז פיר. דאָס אייגענע בא יעדער נייער

זאַך דאַרף מען מאַטערען דאָס קינד אויף פרעמדע ווערטער, און ווי די דאָזיקע ווערטער צו פאַרבינדען. ער קאָן נישט פריי רעדען, ווארום דאָס קינד פאַרשטייט נישט. דאָס קינד, ווידער, איז לחלוטין שטום, ווארום דאָס קינד קען נאָר די עטלעכע ווערטער, וואָס ער האָט אויסגעחזר׳ט, נישט מער. דער לערער קריכט פון די כלים אַרויס, מוז מאַכען מיט די הענט און מיט די פיס, רעדען אויף שטום-לשון, כדי צו דערקלערען דעם קינד, וואָס מיינט ער מיט אַזאַ פרעמד וואָרט.

פאַר דעם קינד איז דאָס אַנ׳אמת׳ער גיהנום, ווייל ס׳איז עס לאַנגווייליק, ס׳קאָן זיך נישט אויסרעדען און דער מוח באַדעם קינד, אָנשטאָט צו אַרבעטען אויף דעם תוך, אויף דער נייער זאַך, וואָס דער לערער איז אים מסביר (למשל, צוויי מיט צוויי איז פיר), אַרבעט עס אויף ווערטער, עס מוז די גאַנצע צייט האַלטען אין זכרון, אַז דוואַ אָדער שנים מיינט מען צוויי, טשטערי אָדער אַרבע מיינט מען פיר, און נישט פאַרקערט. און אַזוי קומט עס טאַקע דערצו, אַז דאָס קינד קאָן קיין צוויי נישט ציילען, ווארום די זאַך, וואָס אַ קינד וואָלט אויף זיין שפראַך געקאָנט משיג-זיין אין פינף מינוט, געדויערט זי באַ אים, אויף אַ פרעמדער שפראַך, שעה׳ן לאַנג. און איר זייט נאָך קיינמאָל נישט זיכער, אויב עס מאַכט אַ פעלער, צי איז דאָס דערפאַר, וואָס ס׳האָט שלעכט אויסגעחזר׳ט אָדער פאַרגעסען דאָס פרעמדע וואָרט, אָדער דערפאַר, וואָס עס האָט דעם נייעם ענין נישט פאַרשטאַנען.

אין אַ שול אויף אַ פרעמדער שפראַך קאָן דאָס קינד קיין פעולה נישט האָבען.

דאָ האַנדעלט זיך, אָבער, נישט נאָר פון צייט פאַרלירען, נישט נאָר דערפון, וואָס לערנען עפעס אויף אַ אומבאַקאַנטער שפראַך נעמט אָפ צען מאָל אַזויפיל צייט אין ס׳קומט אָן הקריעת ים-סוף דעם לערער און דעם קינד. דאָ איז פאַראַן נאָך אַנ׳ער-

גערע מכה, וואָס קיין צייט העלפט אויך ניִשט דערצו. די מעשה איז, וואָס אויף אַ פרעמדער שפּראַך קאָן די שול קיינמאָל ניִשט האָבען אַזאַ פּעולה, ווי אויף דער אייגענער שפּראַך. ס׳איז אַ טעות צו מיינען, אַז אין דער שול, בפרט נאָך אין דער פאָלקס־שול, לערענט מען דעם קינד נאָר וויִסענשאַפטען; נייעס, וואָס מ׳דאַרף זיך אויסלערנען, ווי למשל, רעכענען (אַריִפמעטיִק), געאָגראַפיע, געשיכטע וכדומה. אין אַ שול איז מען מדריך דאָס קינד, מ׳גיט עס דערציִונג, דוקאַציע. דאָס הייסט, מ׳זעט צו ענטוויקלען דאָס קינד, צו עפענען דעם קינד׳ס מוח און אַלע חושים, מ׳געוויינט צו דאָס קינד צו טראַכטען און צו פילען, צו הערען און צו זען, צו פאַרשטיין און באַנעמען אַ וועלט אַרום זיך. מ׳זעט, אַז דאָס קינד זאָל גייסטיִק וואַקסען, זאָל זיך אויסלערנען צו זיין זעלבסטשטענדיק, פון דער שול זאָל דאָס קינד אַרויס מיט אַ חשק אַליין צו לערנען זיך בײַ דער וועלט און פון אַ בוך. אויף דעם קינד׳ס מוטער־שפּראַך איז אַזאַ אַרבעט בײַ אַ געניִטען לערער ניִשטאָ וואָס גרינגער. דער לערער רעט מיט די קינדער, לייענט פאָר אַ מעשה, גייט מיט זיי אין וואַלד וכדומה, יעדע געלעגענהייט נוצט דער לערער אויס, כדי צו ענטוויקלען דאָס קינד.

דאָס קינד, אַפילו אַ קינד פון פינף, זעקס יאָר, קומט אין דער שול מיט אַ גרויסען אוצר באַגריפען, געפילען, איבערלעבעניִשען, וואָס ס׳ברענגט פון דער היים, פון דער גאַס, און וואָס ס׳ליגט בײַ דעם טיף אין האַרצען און אין מוח. דאָס קינד, ניִשט נאָר ס׳רעט, נאָר ס׳טראַכט און ס׳פילט, און געוויינלעך אויף זיין שפּראַך, אויף דער מוטער־שפּראַך. הקצור, דאָס קינד איז אַ קליין וועלטעל פאַר־זיך, און דעם לערער׳ס אַרבעט איז—דאָס דאָזיקע וועלטעל פאַרברייטערען, פאַרפיינערען, פאַרטיפען. פונקט ווי אַ גערטנער טוט ניִשט אַריין קיין אייגענעם חיות און זאַפטען אין אַ יונג ביימעל, נאָר היט עס אָפּ, זעט, אַז עס זאָל וואַקסען, ווי ס׳באַדאַרף צו זיין, קיין ווערים

און אַנדערע מזיקים זאָלען דערצו נישט צושטיין, ס'זאָל האָבען געגנוג לופט, זון וכדומה.

דער לערער, למשל, וויל געוויינען דאָס קינד ליב-האָבען די נאַטור (בּאַ אונדזערע יידישע קינדער איז דאָס געוויס נישט קיין איבעריקע זאַך), דערציילט ער דעם קינד אַ מעשה פון אַ בוים און פון אַ פעלד, פון אַ טייך און פון אַ באַרג. דאָס קינד הערט-אויס די מעשה אָדער לייענט זי אַליין אין ביכעל, דעם קינד איז אינטערעסאַנט די מעשה פאַר־זיך, און דער לערער פירט דאָס קינד שוין ממילא אַרויף אויף דעם געדאַנק, וואָס ער וויל. דאָס קינד באַמערקט עס אפילו נישט. ס'איז נישטאָ דער טאָג, די שעה, די זאַך,—דער לערער זאָל נישט קאָנען אויסנוצען, כדי דאָס קינד צו ענטוויקלען. קינדער האָבען געכאַפּט אַ פייגעלע, זיי האָבען עס געמאַטערט. אָדער פאַרקערט, זיי האָבען עס אָפּגעלאָזט פריי,—אַ געשפּרעך וועגען פייגעלעך: ווו קומען אַהין פייגעלעך אום ווינטער (זיי פליען אַוועק אין די וואַרעמע לענדער), דערפון אַרויף אויף וואַרעמע און קאַלטע לענדער, פון וואַנען נעמט זיך דאָס א. אַ. וו. מאָרגען איז חנוכּה, פּורים, תשעה-באב, די ניין טעג וכדומה. וואָס איז אַזוינס שבת, יידישע ימים-טובים, תעניתים א. אַ. וו. ס'איז אָנגעקומען אַ בריף פון דעם טאַטען פון אַמעריקע, וואָס איז דאָס אַמעריקע? לאָמיר נאָר זעען אויף דער לאַנדקאַרטע, וויאַזוי לעבט-זיך דאָרטען? וואָס איז דאָס פאַר אַ לאַנד? וויאַזוי האָט מען ענדעקט אַמעריקע?—אויפ'ן גאַס גיסט אַ רעגען, ס'איז אַ גאַנצער מבול. וואָס איז דאָס אַזוינס אַ מבול? ווו האָט איר געלערענט פון מבול? וואָס דערציילט דער חומש פון מבול? פון וואַנען נעמט זיך רעגען, שניי? א. אַ. וו.. אָהן אַ שיעור שטאָף פאַר באַלערנען דאָס קינד און אויפקלערען עס וועגען נאַטור און מענטש, וועגען פעלקער און לענדער, וועגען יידען, וועגען דער גאָרער וועלט. דאָס קינד האָט שוין אַנ'אָנהייב דערפון. ס'האָט אַליין אַ סך געזען און פון עלטערע געהערט, מ'דאַרף נאָר דאָס דאָזי-

קע קינדישע קלאָר-מאַכען, ציִען דעם פאָדעם ווייטער.

געבענטשט איז דער לערער און גליקלעך איז דאָס קינד, ווען די דאָזיקע אַרבעט ווערט געפירט אויף דעם קינדס-שפּראַך, אויף ייִדיש, דאָ איז אַלץ פאַראַן פאַרטיג, דער לערער און דאָס קינד פאַרשטייען-זיך אויפ'ן ווינק. וואָרום דאָס ייִדישע וואָרט איז באַ ביידען אַ לעבעדיק באַשעפעניש; אין יעדען וואָרט ליגען צענדליקער בילדער, געפילען, דמיונות, אַ וואָרט קייטעלט-זיך, פירט אַרויף פון איין געדאַנק אויפ'ן אַנדערען, וועקט זכרונות און געפילען, און דאָס וואָרט איז דאָ אויסגעקנאָטען מיט'ן ייִדישען לעבען, מיט ייִדישען געפיל, מיט ייִדישע געשיכטע. דאָס קינד האָט נישט קיין מי באַ דעם לערנען, עס באַמערקט גאָרנישט, ווי עס וואַקסט גייסטיק, אַזוי ווי עס באַמערקט נישט, ווי עס וואַקסט אין גוף. דער לערער איז דעם קינדס חבר. די שול איז אַ צווייטע היים.

אומגליקלעך זענען ביידע, דער לערער און דאָס קינד, ווען מ'מוז דאָס אַלץ קנעלען אויף אַ פרעמדער שפּראַך. אָט דאָס מיינט מען, אַז מ'זאָגט באַ אונדז: האַקען האָלץ. וואָרום נישט קיין גאַנצע וועלט ווערט דאָ ענטפּלעקט פאַר דעם קינד, נאָר פרעמדע, טויטע ווערטער. צווישען דער וועלט און צווישען דעם קינדס השגה שטעלט-זיך דאָ, ווי אַנ'-אייזערנע וואַנט, דאָס פרעמדע וואָרט. און דאָס פרעמדע וואָרט איז טויט. אַ פייגעלע — איז אַ לעבעדיקע זאַך, דאָס קינד זעט עס און ס'פילט עס. זאָל דער לערער זאָגען דעם קינד: „אַ פייגעלע", — איז עפענט-זיך פאַר דעם קינד אַ שלל בילדער; דאָס קינד האָט פייגעלעך געכאַפּט, אַ פייגעלע אין האַנט געהאַלטען, ס'וויסט צו דערציילען פון די פעדערלעך און פליגעלעך, פון דעם פיסקעלע און פון די פיסעלעך, פון דעם „ער" און פון דער „זי". אַ פייגעלע פליט באַ אַ קינד, און דעם קינדס השגה אויך דערמיט. זאָגט, אָבער, דעם קינד „פּטאַשעק" אָדער „צפור", איז דאָס אַ פאַפּירענער פויגעל, אַ בלייערנער פויגעל, אַ וואָרט,

און נישט מער,—וואָס פליט נישט און לעבט נישט, און איז באַשאַפען־געוואָרען נאָר, כדי צו פאַרומערען דעם קינדס יאָרען און טעג, און פאַר׳מאוס׳ען די וועלט. דאָס קינד איז שטום אין דער שול, וואָרום יאָרען־לאַנג דאַרף געדויערען, אַז דאָס קינד זאָל אויסלערנען גענוג פרעמדע ווערטער און די דאָזיקע ווערטער רעכט צעקייען, אַז ס׳זאָל וויסען, ווען און וואָס מ׳זאָגט עס. נישט נאָר דאָס קינד, נאָר אפילו אַ דערוואַקסענער מענטש, און געבילדעטער מענטש, וועט קיינמאָל נישט צופאַסען קיין פרעמדע שפראַך צום יידישען לעבען, צום יידישען שכל, צום יידישען וויץ, צו יידישע השגות. דאָס קינד ווערט פאַרטעמפט, וואָרום טראַכטען, פילען אויף קיין פרעמדער שפראַך קאָן מען נישט. נישט אומזיסט דערציילט מען באַ אונדז דעם געוויסען וויץ פון דער דאַמע, וואָס זי שעמט זיך רעדען יידיש, נאָר אַז זי גייט צו קינד און ס׳נעמען איר די רעכטע שטיך־ווייען, ווען זי פאַרגעסט זיך, דאַמאָלס שרייט זי נישט מיט איר קול אויף פשוט מאַמע־לשון: מאַמעניו, גאָטעניו, העלף מיר! דעם קינדס שכל, דעם קינדס האַרץ, ווערט איינגעשרומפען אין אַ פרעמדער שפראַך, אַזויווי אין אַ שטייג, זיי דערלעבען נישט אויסצוּוואַקסען, דאָס קינד ווערט אַ קאַליקע אויף אַלע יאָרען, אַזויווי מיר זעען די גייסטיקע קאַליקעס, וואָס האָבען זיך געמאַטערט יאָרען־לאַנג אין די „קאַזיאָנע" שולען, איז אָדער זיי בלייבען פראַים, מענטשען אָהן אַ שפראַך, אָדער זיי פאַרגעסען דאָס ביסעל פרעמדס, וואָס מ׳האָט אין זיי אַרייַנגעשטופּט אין דער שול. און די שול־יאָרען גייען פאַר זיי לאבוד, די שול ווערט אַנ׳אָפּקומעניש פאַר דעם קינד, און דער לערער ווערט באַ אים אַנ׳אינקוויזיטאָר.

די שול דאַרף זיין איינס מיט דער היים, מיט דער סביבה.

נאָך איינס: די שול, בפרט די פאָלקס־שול, איז נאָר דאַ־

מאָלס איך אַנ'אָרט, זי טוט אויף איר שליחות נאָר דאַמאָלס, ווען,—ראשית, איז זי נישט קיין זייטיגע זאַך פאַר דעם קינד, נאָר אַ גליד פון דער פאַמיליע, פון דער היים, פון דער סביבה, שנית, ווען זי באַוואָפּענט דאָס קינד, ריכט-אויס דאָס קינד, פאַר זיין קינפטיק לעבען. יידען, און גראָד אַלטמאָדישע יידען, האָבען דאָס אַלעמאָל אויסגעצייכענט פאַרשטאַנען. אין חדר, אין תלמוד-תורה, האָט דאָס קינד געטראָפען דאָסזעלבע, וואָס אין דערהיים, וואָס אין דער אַרומיקער סביבה. דער פאַרצייטיקער ייד האָט געלעבט אָפּגעזונדערט פון דער וועלט—צווישען דער היים, מאַרק און בית-המדרש. פון קיין וועלט האָט ער נישט געוווסט צו זאָגען, און ער האָט זי, די גרויסע וועלט, לויט זיינע השגות, נישט באַדאַרפט אויך. ער האָט זיך זיינע יאָרען אויסגעלעבט אין זיין שטעטעל. אַ ייד האָט געזאָרגט וועגען תורה און מצוות, מדות און מעשים-טובים. דאָס איז געווען זיין רוחניות, זיין גייסטיקע וועלט, און דאָס איז געווען דער חדר אויך די תלמוד-תורה. מ'האָט געלערענט עברי, דאַווענען, חומש מיט רש"י, שולחן-ערוך. מיט אַ בעסערען קאָפּ און אין פאַרמעגלעכען גראַד, האָט מען נאָך געלערענט גמרא, פוסקים,—אַלץ, וואָס אַ ייד דאַרף האָבען אין זיין וועלט. געוויינלעך האָט מען דאָס פאַרטייטשט אַלץ אויף יידיש, וואָרום די גאַנצע סביבה איז געווען יידיש. דאָס וואָס דאָס קינד האָט געלערענט אין חדר, האָט עס געטראָפען אין דער היים אויך, און שפּעטער נאָך דעם חדר, האָט ער עס געטראָפען אין דעם גאַנצען יידישען לעבען. האָט מען געוואָלט מיט לערנען דערלאַנגען עפּעס העכערס, האָט מען געלערענט אויף רב. הקצור, דאָס גאַנצע אַמאָליקע לערנען איז געווען צוגעפּאַסט צום קינדס היימיש לעבען און צום לעבען פון דעם יידישען קבוץ בכלל.

היינטיקע צייטען פאָדערט זיך שוין עפּעס מער. אַ ייד וויל שוין האָבען, אַז אַ חוץ יידישקייט זאָל זיין קינד וויסען פון אַ וועלט צו זאָגען: ער וויל שוין פאַר זיין קינד היינטוועלטיקע

קענטעניִשען. דער טאַטע אַליין האַנדעלט און אַרבעט שוין היינט
מיִט אַ וועלט; ער איִז אַליין אויס אַ וועלט. ווען דאָס קיִנד לע-
רענט שוין היינטוועלטיִקע זאַכען נאָר אויף זיין מאַמע-לשון, איִז
עס באַ זיִך איִן שטוב, צוויִשען יִידען אַרום, ניִשט קיין פרעמ-
דער. מ'רעט אויף דערזעלבער שפראַך און אָפט פון דיִזעלבע
זאַכען. דאָס קיִנד טראָגט-אַריין פון דער שול עפּעס נייעס איִן
שטוב-אַריין. אָבער דאָס נייעם קלעפּט-זיִך-צו. די שפּראַך און די
השג׳ת, וואָס ליִגען איִן דער שפּראַך, זענען דער בעסטער באַ-
העפט. הקצור, דאָס קיִנד ווערט ניִשט אָפּגעריִסען פון זיין שטוב,
פון אייגענע טאַטע-מאַמע, פון יִידען, אדרבא, די שול לערענט
איִם צו שעצען זיין שטוב, זיין סביבה, צו שעצען יִידען בכלל.

לערענט, אָבער, דאָס קיִנד אויף אַ פרעמדער שפראַך, און
ממילא ברעכט עס דעם צונג אויף אַ פרעמדער שפראַך. אַזוי
ווערט עס אַ פרעמדער איִן דער אייגענער שטוב, עס ווערט
פרעמד אייגענע טאַטע-מאַמע, ווער שמועסט שוין פון יִידען, זיי-
טיִגע מענטשען. עס ווערט פרעמד, ראשית-כל, איִבער דער פרעמ-
דער שפראַך, עס קאָן זיִך אַפילו ניִשט רעכט צונויפרעדען
מיִט יִידען. עס ווערט נאָכמער פרעמד איִבער די פרעמדע
געדאַנקען, איִבער די פרעמדע פריידען און לייִדען, וואָס
שטעקען איִן דער פרעמדער שפראַך. וואָרום אויף אַ פרעמדער
שפראַך, איִן פרעמדע ביִכער זעט מען אַ פרעמדע וועלט,—אַ רו-
סיִשע, אַ פויליִשע, נאָר ניִשט קיין יִידיִשע וועלט. אויף העברעיִש
זעט מען קיין וועלט בכלל ניִשט, וואָרום אַזאַ העברעיִשע וועלט
איִז ניִשט בנמצא, סיידען באַ די פאַרשטעלטע ירושלמי׳ס. אַזוי
קומט עס דערצו, אַז דאָס קיִנד ווערט דערווייטערט פון אייגע-
נע טאַטע-מאַמע, פון יִידען אַודאי. זייער שפראַך, יִידיִש, איִז
באַ איִם מאוס, וואָרום, וואָס-פאַר-אַ שפראַך איִז עס, אַז איִן
דער שול איִז זי טריף? ביִסלעכווייס ווערט איִם אויך מאוס דאָס
גאַנצע יִידיִשע לעבען, וואָרום פון קיין פרעמדער שפראַך, פון
קיין פרעמדע ביִכער קאָן מען זיִך ניִשט אויסלערנען צו פאַר-

שטיין דאָס יידישע לעבען, הויך-האַלטען יידען. פון וויפעל אַזוי-נע טרויעריקע משלים ווייסט יעדער ייד צו דערציילען? איז דען דאָס אומגליק איצט נישט פאַראַן כמעט אין יעדער יידי-שער שטוב, דערהויפט דאָרט, ווו די טעכטער גייען אין די גוישע גימנאַזיעס? וויפעל אַזוינע אָפּגעשניטענע אברים, פרעמדע מענטשען האָבען מיר צווישען אונדז? וויפעל האַלבע און גאַנ-צע אַנטיסעמיטען און ערב-משומדים! און ווער איז נאָך אין דעם אַלץ אַזוי שולדיג, ווי די פרעמדע שפראַך!

די שול דאַרף נוצען דעם מענטשען אין לעבען.

די שול זאָל נישט דערווייטערען דאָס קינד פון דעם יי-דישען לעבען, נאָר פאַרקערט, דערנענטערען,—דאָס איז איין זאַך. צווייטענס, אַז דאָס קינד לערענט אַלץ אויף זיין מאַמע-לשון קומט עס אים צונוץ, שפעטער אויך, אויף זיין לעבען לאַנג. אַ יידיש פאָלקס-קינד, אַ קינד פון אַ יידען אַ בעל-מלאכה, אַ קרעמער, בכלל פון המון, גייט נישט נאָך דער פאָלקס-שול אין קיין גימנאַזיעס, אין קיין אוניווערזיטעטען. עס ווערט אַ בעל-מלאכה, אַנ'אַרבעטער, אַנ'אָנגעשטעלטער, אַנ'אַרבעטס-מענטש בכלל. עס בלייבט צווישען יידען,—טוט און אַרבעט צווישען יידען. ווערט מען מגלגל קיין לאָנדאָן, קיין אַמעריקע, אויף דער גאָרער וועלט, איז אַלץ צווישען יידען. מיט יידען קאָן מען, אָבער, אויסקומען נאָר אויפ'ן יידישען לשון. דאָס יידישע לשון איז אַ געווער אין האַנט באַם האַנדעל און באַ דער אַרבעט, אין חברה און אין קהל. אָהן דעם קאָן עס נישט אויסקומען. אָהן יידיש, אָדער, מיט שלעכט יידיש, איז מען ווי אָהן אַ האַנט, ווי אַ פרעמ-דער מענטש צווישען אייגענע. היינטיקע צייטען האָבען מיר עפ'ן אַ געזעלשאַפטלעך, אַ פּאָליטיש לעבען צווישען יידען, יידי-שע קהלות, פאַרזאַמלונגען וכדומה. ס'איז נישט גענוג ווי עס איז צו פאַרשטיין, וואָס יענער רעט, מ'דאַרף נאָך קאָנען אַליין

באַנעמען אַ זאַך און עס איבערגעבען יענעם אויך, דאָס הייסט מ'דאַרף אַליין לייענען אַלץ, וואָס האָט אַ שייכות צו דער וועלט, משיג-זיין און עס איבעראַרבעטען. און נישט גראָד פאַר יענעם, פאַר דער וועלט,—מ'דאַרף עס האָבען פאַר זיך אַליין. פאַר זיך אַליין דאַרף מען קאָנען לייענען אין פאַרשטיין אַ צייטונג. אַפילו אַ פשוט'ער מענטש דאַרף קאָנען לייענען אַ זשורנאַל פאַר זיין פאַך (למשל אַ האַנדעלס-צייטונג, אַ שניידער-זשורנאַל וכדומה). מ'דאַרף קאָנען לייענען אַ ביכעל, ווי זיך, למשל, צו פאַרהיטען פאַר כאָלערע, אַ ביכעל וועגען רעכט און פליכטען פון יעדען בירגער, למשל, וועגען וואַלרעכט, וועגען רעכט צו קלייבען און ווערען אויסגעקליבען אין פאַרלאַמענט, אין דעם שטאָט-ראַט וכדומה. בכלל אַ מענטש און בפרט אַ ייד, האָט גייסטיקע הצטרכות. ער וויל באַנעמען עפעס מער, ווי ער קען איצט. אַמאָליקע צייטען זענען יידען נישט יוצא-געווען מיט'ן חדר אַליין, זיי זענען זיך צונויפגעקומען אין אָוועט, בפרט שבת, אין בית-המדרש, געהערט אַ פרשה חומש, עין-יעקב. היינטיקע צייטען וויל אַ ייד וויסען, וואָס אויף דער וועלט טוט זיך. ער וויל זיך, הייסט עס, ווייטער לערנען, לויט זיין פאַרשטאַנד, לויט זיין גראַד, נאָר שוין אָהן לערער. איז גוט, אַז מ'האָט אים געלערענט אין דער פאָלקס-שול אויף יידיש. דאַמאָלס האָט ער זיך צוגעוויינט צו לייענען אַ צייטונג, אַ ביכעל און געפינען דאָרט, וואָס ער דאַרף האָבען פאַר דעם לעבען, אָדער פאַר דעם גייסט. וואָרום אַ ביכעל, אַ צייטונג לייענען—דאַרף מען אויך האָבען אַ רגילות. פון זיך אַליין קומט עס נישט.

ווי איז, אָבער, דער דין, אַז מ'האָט מיט אים אין דער פאָלקסשול געלערענט אַלץ אויף רוסיש, אויף פויליש, אָדער גאָר אויף העברעיש? ראשית, איז ער אַ פרעמדער צווישען יידען, ווי מיר האָבען שוין פריער גערעט; שנית, וועט אים דער למוד פון דער פאָלקסשול נישט נוצען אין לעבען. קיינמאָל קאָן זיך קיין קינד אין דער פאָלקסשול נישט

אויסלערנען אַזויפיל, אַזוי גרינדלעך אַ נייע שפּראַך, אַז דאָס זאָל טאַקע ווערען זיין שפּראַך. פון ביכלעך לערענט מען זיך בכלל קיין שפּראַך נישט אויס גרינדלעך. אַ שפּראַך לערענט מען זיך פון טאַטע-מאַמע, פון דערהיים, פון דער סביבה. נאָר אויב מ׳קאָן יאָ עפּעס דערלאַנגען פון פרעמדע ביכלעך, דאַרף מען דערויף פאַרברענגען לאַנגע יאָרען. אין דער פאָלקסשול פאַרברענגט, אָבער, אַ קינד פיר יאָר, אַז אַ סך — איז זעקס יאָר. אין דער דאָזיקער צייט דאַרף אַ יידיש קינד זיך אויסלערנען זייער אַ סך זאַכען: יידישקייט (חומש וכדומה) און וועלטלעכע זאַכען (רעכענען, שרייבען א. ד. גל.). אויף צו לערנען אַ פרעמדע שפּראַך בלייבען געציילטע שעה׳ן אַ וואָך. ממילא לערענט עס זיך טאַקע נישט אויס די פרעמדע שפּראַך, ווי ס׳באַדאַרף צו זיין. אין דער שול מיט׳ן לערער, בײַ אַ קינדער-ביכעל, איז עס אַ מזיק. פאַר זיך, אָבער, קען עס די שפּראַך נישט. און אַז עס גייט אַרויס פון דער שול, קומט עס אַריין אין אַ יידישער סביבה, רעט עס יידיש און פאַרגעסט דאָס ביסעל, וואָס ער האָט געקענט אין דער שול, אויפ׳ן שפּיץ-מעסער. קיין צייטונגען, קיין ביכעל אויף דער פרעמדער שפּראַך קאָן מען נישט לייענען, כאָטש מ׳וויל אפשר. אויף יידיש וואָלט מען געקאָנט, ווען מ׳זאָל אים געווען לערנען, וויל מען אָבער נישט. און ס׳קומט אים שוין אָן שווערער, ווייל מ׳האָט אים נישט געלערענט. בלייבט אַזוינער קרח מכאן ומכאן, אַ מענטש אָהן אַ שפּראַך, אַ מענטש, וואָס קאָן נישט לייענען קיין צייטונג, קיין ביכעל, נישט אויף רוסיש, פּויליש אָדער העברעיש, נישט אויף יידיש. ער בלייבט אַן עם-הארץ, אַ קאַליקע אַלע זיינע יאָר. הייסט עס, אַז דאָס, וואָס מ׳האָט געלערענט אין דער שול איז פאַר אים אַרויסגעוואָרפען. די שול האָט אים פאַר קיין מענטשען נישט געמאַכט, פאַר קיין יידען אודאי נישט. די שול האָט אים נישט אויסגעריכט פאַר׳ן לעבען. די שול האָט נישט אויפגעטאָן איר זאַך, וואָס אַ איז מחויב צו-טאָן און אַלץ דערפאַר, וואָס מ׳האָט

דאָרט געלערענט אויף אַ פרעמדער שפּראַך.

צי מײנען די יידישיסטען נאָר יידיש? תנ"ך און העברעיש.

וועט מען דאָ פרעגען: וואָס־זשע הייסט עס, אַז אין דער פאָלקס־שול דאַרף מען לערנען נאָר יידיש און מער קיין זאַך נישט; נישט קיין לשון־קודש, נישט קיין תנ"ך, נישט די לאַנד־שפּראַך וכדומה? אַזוי ווילען טאַקע אייניגע פאַרברענטע העברעיסטען אויסטײַטשען אונדזער געדאַנק. מאַכען זיך כלא־ידע, פון וואָס דאָ האַנדעלט־זיך. איז דער תירוץ: דאָ האָבען מיר גערעדט, נישט וואָס צו לערנען אין דער פאָלקס־שול, נאָר וויאַזוי צו לערנען. די למודים אין דער פאָלקסשול קאָנען זײַן פאַרשידענע, יעדער קלאַס יידען לויט זײַן גראַד, לויט זײַן פאַרשטאַנד. דער פרומער קלאַס וויל האָבען מער יידישקייט, דער היינטוועלטיקער ייד זוכט מער הײַנטוועלטיקע זאַכען פאַר זײַן קינד. אָבער, וואָס מ'זאָל נישט לערנען אין דער שול, אַלץ־איינס מוז עס לערנען אויף יידיש. אודאי דאַרף מען לערנען תנ"ך און לשון־קודש אויך, אָבער דער למוד דאַרף זײַן,—כדי תנ"ך צו קענען, כדי אַ ספר צו פאַרשטיין, נישט כדי דאָס קינד זאָל רעדען אויף העברעיש, נישט מ'זאָל זיך איינרעדען, אַז העברעיש וועט ווערען באַם קינד אַ לעבעדיקע שפּראַך אָנשטאָט זײַן מאַמע־לשון,—יידיש. און וויל מען טאַקע, אַז דאָס קינד זאָל קענען תנ"ך, זאָל פאַרשטיין אַ ספר, איז טאַקע גלײַכער דאָס לשון־קודש'דיקע פאַרטײַטשען אויף יידיש, נישט אויס'חזר'ן מיט דעם קינד עטלעכע הונדערט נײַמאָדישע ווערטער און זיך איינרעדען, אַז דאָס קינד רעט שוין העברעיש און וועט תמיד רעדען אַזוי. אויף יידיש, האָבען מיר אַלע געלערענט תנ"ך און לשון־קודש, און אונדזער דור פאַרמאָגט מחמת דעם אַ סך יידען יודעי־ספר, יידען, וואָס קענען תנ"ך, וואָס קענען אַרײַנקוקען אין אַ ספר,—מיר האָבען העברעישע מחברים. וואָס פון די הײַנטמאָדישע

העברעישע חדרים װעט אַרױס, צי װעלען די קינדער קענען לשון-קודש, אפילו דאָס װײסען מיר נאָך נישט.

די לאַנד-שפּראַך.

דאָס זעלבע אױך מיט דער לאַנד-שפּראַך און מיט פרעמדע שפּראַכען בכלל. אודאי דאַרף אַ ײד קענען די לאַנד-שפּראַך, ער דאַרף זיך קאָנען צונױפרעדען מיט אַ קריסט אין האַנדעל, אין דער מלאכה, אין כלל-זאַכען, ממילא דאַרף מען די לאַנד-שפּראַך לערנען מיט דעם קינד אין דער פאָלקס-שול. אָבער דער צװעק פון דעם דאָזיקען למוד איז נאָר אַ פּראַקטישער: דאָס קינד זאָל נאָכדעם פאַרשטײן זיך צונױפרעדען מיט זײן לאַנדסמאַן, מיט דעם רוס אָדער מיט דעם פּאָליאַק, ס'זאָל קאָנען עפּעס איבערלײענען, נישט, אָבער, װי מ'האָט געװאָלט באַ אונדז ביזאַהער, אַז אַ ײד זאָל לערנען די לאַנדס-שפּראַך, כדי ײדען, צװישען זיך, זאָלען רעדען אױף דער לאַנד-שפּראַך. די פרעמדע שפּראַך דאַרפען מיר האָבען פאַר דער פרעמד, נישט פאַר זיך. ײדען האָבען עס שטענדיק זײער גוט פאַרשטאַנען, און זײ האָבען פון דער פּראַקטיק, פון דער גאַס און פון דעם מאַרק, אױסגעלערענט זיך די פרעמדע שפּראַך, װי װײט זײ האָבען זי באַדאַרפט האָבען פאַר געשעפטזאַכען. איצט פאָדערט-זיך עפּעס מער, ממילא דאַרפען מיר די לאַנדשפּראַך אַנדערש לערנען, און לערנען זי אין דער פאָלקסשול אױך. אָבער אַלץ מיט דעם זעלבען מײן: נאָר פאַר פּראַקטישע צװעקען, נאָר פאַר דער פרעמד. פאַר זיך האָבען מיר אונדזער אײגענע שפּראַך,—אונדזער ײדיש. אױף אונדזער שפּראַך, אױף ײדיש, נישט נאָר מיר רעדען,—אױף ײדיש טראַכטען מיר אױך, אױף ײדיש לעבען מיר; מיר פילען אױף ײדיש פרײד און לײד, האָפנונג און בטחון, דורך ײדיש קומען מיר אַ װעלט צו זען. אױף קײן פרעמדער שפּראַך נישט מיר דאַרפען אַזױ װײט דערלאַנגען, נישט מיר קאָנען אַזױ

ווײַט ברענגען. דערפון האָבען מיר שוין פריִער גערעט.

דער פּראַקטישער צוועק, וואָס מיר האָבען איִן זינען באַם לערנען די לאַנד-שפּראַך און אַ פרעמדע שפּראַך בכלל, ווײַזט שוין אויך, וויאַזוי זי דאַרף געלערענט-ווערען, וואָס פאַר אַן אָרט זי דאַרף פאַרנעמען איִן דער פאָלקסשול. מ׳דאַרף די פרעמדע שפּראַך לערנען אַלס שפּראַך, מ׳זאָל זי פאַרשטײן, ניִשט מער. גריִנגער איִז פאַר דעם קינד, אַז די פרעמדע שפּראַך לערענט מען מיִט איִם אויך אויף זײַן מאַמע-לשון; מ׳פאַרטײַטשט איִם דאָס פרעמדע, דאָס נײַע אויף זײַן מאַמע־לשון. אָבער, פאַר קײן פאַל ניִשט, אַז איִן דער שול זאָל מען אַלע איִבעריִקע למודים פיִרען אויף דער פרעמדער שפּראַך, אַז איִן דער שול זאָל דער לערער מיִט די קינדער, די קינדער צווישען זיך, רעדען אויף דער פרעמדער שפּראַך. דאָס איִז איִבעריִק און ניִשט מעגלעך אויך.

III.

וואָס טענה'ען די העבראיסטען.

דאָס איז בדרך כלל, כדי נישט איבעריק מאריך-צו-זיין, דער גאַנג פון די יודישיסטען אין הלכות שול און בילדונג, די „יודישיסטען" זענען הײנטוועלטיקע מענטשען, זיי ווילען אַרײנטראָגען אַ נײעם גײסט, אַ הײנטוועלטיקען שניט אין יודישער בילדונג, אין יודישער דוקאַציע, אָבער, זיי גײען מיט דעם אַלטען יודישען דרך: לערנען קאָן מען נאָר אויף דער שפּראַך, וואָס דאָס קינד פאַרשטײט, אויף מאַמע-לשון, אויף יודיש.

קומען די העבראיסטען און לײקענען שטיין-און-בײן און טענה'ן, אַז צוויי מאָל צוויי איז פינף, דאָס הײסט: לערנען דאַרף מען מיט אַ קינד נישט אויף דער שפּראַך, וואָס דאָס קינד פאַרשטײט, אויף יודיש, נאָר דוקא אויף דער שפּראַך, וואָס דאָס קינד פאַרשטײט נישט, אויף לשון-קודש. בײַ דער גאַנצער וועלט איז טאַקע גוט, וואָס מ'לערענט און מ'איז מדריך דאָס קינד אויף מאַמע-לשון, נאָר בײַ אונדז, יודען, דאַרף זײַן פונקט פאַרקערט. דאָס, וואָס פאַר אַלעמען איז רעכט, איז פאַר אונדז שלעכט. פאַרוואָס?

דאָ ווערט אַוועקגעלײגט אַ גאַנץ פעקעל טענות, אײנע מאָדנער פאַר דער אַנדערער. ס'איז שווער צו פאַרשטײן, וואָס איז בײַ זיי שטאַרקער:—די פאַרביסענע שנאה צו יודיש צי די פאַרקאָכטקייט אין העבראיש. אודאי איז זייער שווער צו מאַכען

אין בלינד זעענדיק. די שווערסטע זאַך איז צו באַווייזען, אַז צוויי מאָל צוויי איז פיר. מיר האָבען, אָבער, קיין ברירה נישט. צו פיל ליאַרעמען זיי און פאַרטויבען די מוחות, צו ווייניק האָבען יידען געקלערט וועגען דעם, און אַ סך מענטשען פון דעם יידישלעכען קלאַס מיינען בתמימות, אַז די העברעיסטען מיינען נישט אויפטון קיין נייעס, נאָר פירען דעם אַלטען יידישלעכען שטייגער למוד. מוז מען דאָס אַלץ אויפדעקען, נאָכגיין די העברעיסטען פוסטריט, כדי יעדען זאָל קלאָר ווערען, פון וואָס דאָ האַנדעלט זיך.

יידיש איז קיין שפּראַך נישט.

ראשית, טענהן די העברעיסטען, דאַרף מען אויף יידיש **נישט לערנען**, ווייל יידיש איז קיין שפּראַך נישט, יידיש איז „אַ זשאַרגאָן", אַ פאַרדאָרבען פרעמד לשון. דאָס איז די נאַרישסטע טענה, וואָס ס'גיט נאָר אין דער וועלט. **אויף אַ שפּראַך פרעגט מען קיין יחוס נישט**, אַזוי ווי מ'פרעגט נישט קיין יחוס באַ קיין מאַמע. קיין פאָלק קלייבט זיך נישט אויס קיין שפּראַך, וואָס-פאַר-אַ עס וויל, אַזוי ווי מ'קלייבט זיך נישט צו קיין מאַמע. נישט צופעליק און נישט מיט'ן בייזען ווילען האָבען יידען פאַרגעסען לשון-קודש און האָבען איבערגענומען אַ פרעמדע שפּראַך. **דאָס לעבען האָט אַזוי געהייסען**, אַנדערש האָבען אונדזערע עלטערען נישט געקאָנט טון! נישט נאָר אין „גלות", ווי העברעיסטען און ציוניסטען ווילען אונדז איינרעדען, האָבען יידען איפגעהערט צו רעדען לשון-קודש, נאָר אין זייער לאַנד, אין ארץ-ישראל אויך. הונדערטער יאָרען, בעת דעם בית-שני, האָבען יידען אין ארץ-ישראל גופא שוין נישט גערעדט לשון-קודש, נאָר אַראַמיש. אָבער דאָס דאָזיקע אַלטדייטשע לשון, דאָס יידיש, וואָס מיר רעדען, שרייבען, טראַכטען און פילען איצט, איז שוין אַ שפּראַך באַ יידען **טויזענט יאָר**. פאַר די דאָזיקע טויזענט יאָר איז דאָס שוין **אונדזער**

שפּראַך געוואָרען, נישט קיין פרעמדע. קיין ייד, אין משך פון אַנגע דרת, ווער שמועסט שוין היינט, האָט נישט דאָס געפיל, אַז ער רעט אויף אַ פרעמדער שפּראַך. דאָס איז זיין שפּראַך, אַזויווי זיין טאַטע-מאַמע, אַזויווי זיין גוף, זיין נשמה. פאַרקערט! דאָס פאָלק האָט זיך אַזוי צוגעוויינט צו זיין כלומר'שט „דייטשישער" שפּראַך, האַלט עס אַזוי ווייט פאַר אייגענס, אַז ווען איינער וויל, מ'זאָל אים עפּעס געבען צו פאַרשטיין פון אַ פרעמדער שפּראַך, אפילו פון לשון-קודש, אָדער אַזוי אַ נייע, אַ פרעמדע זאַך בכלל, זאָגט ער: „וואָס טייטש"? „פאַרטייטשט עס מיר"! „פאַרטייטשען" הייסט באַ יידען: געבען צו פאַרשטיין אַ זאַך מאַכען אַזוי, אַז פון פרעמד און ניי זאָל עס ווערען באַקאַנט און אייגענס. „טייטש"—איז אייגענס; דאָס, וואָס מ'פאַרשטייט,—אָבער נישט קיין פרעמדס. דאָס פאָלק חקרנ'ט-זיך נישט, נאָר ס'פילט מיט'ן האַרצען, מיט אַלע חושים, אַז יידיש איז זיין שפּראַך. נישט אומזיסט דערציילט מען דאָס גלייכוואָרטעל, ווי דער ייד זאָגט אויפ'ן דייטש, אַז די שפּראַך הרג'עט אים אַוועק, דאָס הייסט: דער דייטש רעט שלעכט יידיש, נישט פאַרקערט.

און נישט אומזיסט איז עס אַזוי. וואָרום נישט סתם אַ פרעמדע שפּראַך האָבען מיר איבערגענומען, נאָר האָבען באַוויזען די גרעסטע קונץ: פון אַ פרעמדער שפּראַך האָבען מיר אַנ'אייגענע געמאַכט. מיר האָבען פאַריידישט די פרעמדע שפּראַך. מיר האָבען איבערגעגאָסען איבערגעלייטערט די אַלט-דייטשישע שפּראַך אין אַ יידישער פאָרם, אויפ'ן יידישען גייסט. פרעמדע ווערטער האָבען מיר גענומען, אָבער מיר האָבען אַריינגעלייגט אין זיי אַ יידישע נשמה. מיר האָבען איבערגעקנאָטען די פרעמדע שפּראַך מיט אַ מענגע לשון-קודש'דיקע ווערטער. אַ גרויסער טייל ווערטער, וואָס מיר דאַרפען פאַר דער נשמה, פאַר דעם יידישען גייסט און לעבען, האָבען מיר אַריינגעזעצט פון לשון-קודש. נאָכמער: אפילו אין אַ סך דייטשישע ווערטער לייגען מיר אַריין אַנ'אַנדער טייטש, אַ יידישען זין, דער

דײַטש וועט עס קײנמאָל נישט פאַרשטײן, דאָס אײגענע אויך מיט אַ סך לשון־קודש-ווערטער. די יידישע שפּראַך האָט באַשאַפען פאַר-זיך, פאַר איר געברויך, אַזוינע לשון-קודש-ווערטער און אויסדריקען, וואָס אין העברעיש נוצט מען זײ נישט, אָדער זײ האָבען אַן׳אַנדער טײַטש.*) אַזוי איז שוין דער כּוח פון אַ פאָלק, בפרט נאָך פון אַזאַ הויך-גײַסטיק פאָלק, ווי יידען. צו מאַכען פון פרעמדס אײגענס, דערויף האָבען געאַרבעט דורות סוחרים, לומדים און גאונים, פאָלקס-מענטשען און שרײַבער. לשון-קודש־ווערטער, איבערגעאַנדערשטע ווערטער, נײַע אויסדריקען, אַ גאַנץ אַנדער בנין פון דער גאַנצער שפּראַך, יידישער וויץ, ווערטלעך. די גאַנצע יידישע פאָלקס-נשמה ליגט אין דער דאָזי-קער כּלומר׳שט „פרעמדער” שפּראַך. פון דיזעלבע ציגעל בויט מען אַ קלויסטער און להבדיל אַ מקום-קדוש. יידען האָבען זײערס געטאָן מיט די ציגעל פון דער פרעמדער שפּראַך. אין אַ פרעמדען לבוש האָבען זײ אַרײַנגעטאָן אַן׳אײגענע נשמה, און דערום ווײסען יידען, פילען יידען, אַז ס׳איז ז י י ע ר שפּראַך, נישט קײן פרעמדע. און אַזוי פאַרשטײט אויך די גאַנצע וועלט, וואָס איז נישט פאַרבלענדעט. די וועלט ווײסט, אַז יידיש איז אַ יידי-שע שפּראַך, נישט קײן דײַטש. אַזוי ווי האָלענדיש, נאָרוועגיש, שוועדיש און נאָך אַנדערע שפּראַכען זענען נישט דײַטש, כאָטש זײ שטאַמען פון דעמזעלבען שפּראַך-שורש.

ממילא פאַלט שוין אַראָפּ די טענה, אַז יידיש איז אַ „זשאַר-גאָן”, דאָס הײסט, פאַרדאָרבען דײַטש. יידיש איז א נ ד ע ר ש, פון דײַטש, נישט קײן פאַרדאָרבען דײַטש. יידיש איז אַנדערש

*) אויף יידיש זאָגט מען, למשל, „כּלי-זמר”, און מ׳מײנט נישט די כּלים, וואָס מ׳שפּילט אויף זײ, נאָר די שפּילער. „הושענא” מײנט מען נישט „העלף”, נאָר די ווערבע. „קדיש” זאָגט מען אויך אויף אַ זון, וואָס זאָגט קדיש. אויף יידיש זאָגט מען אויף אַ נאַרישען מענטש „אַ בהמה”, אויף אַן׳אײַנגעשפּאַרטען זאָגט מען „אַ דבוק” וכדומה אַזוינע ווערטער, וואָס אין העברעיש נוצט מען זײ נישט אַזוי.

אויסגעוואַקסען א י ד ע ר ד י י ט ש. פון דעמזעלבען זאָמען וואַקסען-אויס אויף פאַרשידענער ערד פלאַנצען מיט פאַרשידענע זאַפטען, מיט פאַרשידענע פאַרבען. פאַרשידען זענען מענטשען-ראַסען, פאַרשידען זענען פעלקער, כאָטש זיי שטאַמען פון איינע און דיזעלבע אור-עלטערען. פאַרשידען זענען אויך שפּראַכען, כאָטש זיי שטאַמען פון איין שורש. און אַזוי ווי מ׳קאָן ניט זאָגען, אַז אַזיאַטישע פעלקער זענען פאַרדאָרבענע אייראָפּעער, אַז אַ כינעזער, למשל, איז אַן׳איבערגעקרומטער פראַנצויז, אַזוי איז אויך נאַריש צו זאָגען, אַז ייִדיש איז אַ פאַרדאָרבען דייטש. ייִדיש איז ניט קיין ערגערער, ניט קיין בעסערער דייטש. ווארום אַ שפּראַך איז ניט סתם קיין ווערטער, אַ ש פּ ר אַ ך א י ז אַ נ ש מ ה, אַ פאָלקס-גייסט. און די נשמה, דער פאָלקס-גייסט אין ייִדיש—איז אַ ייִדישער. איך רעד שוין דאָ ניט דערפון, וואָס מבינות אויף ייִדיש, זאָגען אַלעמאָל ע ם־ה א ר צ י ם, מענטשען, וואָס האָבען ניט די מינדסטע ידיעה אין שפּראַך-וויסענשאַפט. גראָד דייטשישע שפּראַך-געלערענטע פאַרשטייען די זאַך אַ סך בעסער, איידער אונדזערע וויסטע דריי-קעפּ, זיי ווייסען און זאָגען, אַז ייִדיש איז אַן׳איינגענאַרטיק לשון, וואָס דאָס ייִדישע פאָלק האָט זיך אויסגעאַרבעט. מ׳דאַרף, אָבער, זיין בלינד, אָדער אַ צו־להכעיס׳ניק, צו זאָגען, אַז ייִדיש, די שפּראַך פון ייִדישע לומדים און גאונים; די שפּראַך, וואָס פאַרמאָגט שוין אַ ליטעראַטור פון הונדערטער יאָרען, און וואָס איצט באַנוצען זיך מיט איר געבילדעטע און פּאָליטיקער, שרייבער און דענקער; די שפּראַך, וואָס אירע ווערק זעצט מען שוין איבער אויף אַנדערע שפּראַכען, אַז די דאָזיקע שפּראַך איז אַ זשאַרגאָן, אַ פאַרדאָרבענע זאַך.

און נאָכאַמאָל: ייִדיש איז אין אונדזער פאָלקס־שול אין אין הארצען באַ אונדז דורות לאַנג. ייִדיש האָט אונדז געדינט און דינט איצט אויך, ווי אַ געטרייע מאַמע. אויף קיין מאַמע זעט מען, אָבער, קיין חסרונות ניט. אַ קאַליקע אַ מאַמע, איז

אויף אַ מאַמע, און זי איז בעסער, ליבער פאַר דער שענצטער־פיינסטער שטיפמאַמע.

מ׳דאַרף לערנען אַלצדינק אויף העברעיש.

די גאַנצע מעשה, אַז יידיש איז אַ פרעמדע שפראַך, אַ זשאַרגאָן, איז נישט מער, ווי אַ חקירה, אַ קאָפּשטיק, פאַרשטייען עס די בעסערע, די ערלעכע צווישען די העברעיסטען, זייער וויל. מ׳וויל זיך, אָבער, דוקא האַלטען באַ דער חקירה, ווייל ס׳לוינט אַזוי. מ׳דאַרף פאַר׳מאוס׳ען יידיש, כדי צו ראַטעווען העברעיש. און ווייטער אַ חקירה: איז יידיש קיין שפראַך נישט, און אַ שפראַך דאַרף דאָך אַ פאָלק האָבען, ממילא דאַרף העברעיש זיין אונדזער שפראַך. איינס, צוויי, דריי, אַזויווי דער קונצענמאַכער מיט׳ן שטעקעלע, און דערפון ווערט שוין, אַז העברעיש איז פון תמיד־אָן אונדזער שפראַך, און ממילא דאַרף מען לערנען אין דער שול אַלץ אויף העברעיש.

מ׳דאַרף! לאָמיר זאָגען, אַז די חקירה איז ריכטיק. פרעגט זיך, אָבער, צי קאָנען מיר דאָס דערלאַנגען? צי דערפון, וואָס מיר וועלען זיך זאָגען, אַז העברעיש איז פון אייביג־אָן אונדזער נאַציאָנאַלישע שפראַך, אַז דאָס פאָלק לעבט מיט׳ן כוח פון דער העברעישער שפראַך, אַז העברעיש און העברעיש,—צי דערפון איז געדרונגען, אַז מ׳קאָן לערנען מיט׳ן קינד אויף אַ שפראַך, וואָס דאָס קינד פאַרשטייט נישט? ס׳איז קלאָר, אַז נישט קיין אַנדערע שפראַך;—זאָל זי זיין ווי הויכגעשעצט און געקרוינט, ווי איר ווילט,—קאָן נישט פאַרבייטען אין דער שול דעם קינדס מאַמע־לשון, די שפראַך פון דער סביבה, בפרט נאָך העברעיש! רוסיש אָדער פויליש האָט כאָטש די מעלה, וואָס דאָס איז אַ לעבעדיקע שפראַך, אונדזערע שכנים,—רוסען, פאָליאַקען,—רעדען אויף דער שפראַך, דאָס קינד הערט די שפראַך אויף דער גאַס, ממילא קלינגט זי אים נישט גאָר פרעמד, און עס איז מיט דערדאָ־

קער שפּראַך נִישט גאָר אָפּגעריִסען פון דער וועלט. אויף העברעיִש, ווי נאָענט צום האַרצען און טײַער דאָס זאָל אונדז נִישט זײַן, קאָן מען די מעלה אויך נִישט זאָגען, ווארום אויף העברעיִש רעט קײנער נִישט, אויף העברעיִש איז דאָס קִינד לחלוטין שטום.

די העברעיִסטען האַלטען זיך פאַר הײַנטוועלטיִקע מענטשען, און לאַכען פון „בטלנים", פון אַלטמאָדִישע חדרים, פון דער אַלטמאָדִישער אַרט דערציִונג. זײ ווִילען שוין האָבען, אַז יִדִישע קִינדער זאָל מען דערציִען, ווי הײַנטוועלטיִקע מענטשען, אין הײַנטוועלטיִקע שולען, און פון פּעדאַגאָגיע האַלטען זײ גאָר עולם ומלואו; איִבער יעדע צוויי ווערטער דאָס דריִטע איז בײַ זײ „פּעדאַגאָגיע" אין מויל. אָבער דער ערשטער כלל פון פּעדאַגאָגיע אויף דער גאָרער וועלט איז, אַז מִיט קִינדער דאַרף מען לערנען אין דער שול אויף זײער מאַמע-לשון. אָבער ווי ס'קומט נאָר צו יִדִיש, איז ווערט מִיטאַמאָל אויס פּעדאַגאָגיע. פאַר דער גאָרער וועלט איז טאַקע מאַמע-לשון גוט און וויל, אַנדערש קאָן מען גאָרנִישט, אָבער פאַר יִדִישע קִינדער איז דאָס אַ סם, מִיט יִדִישע קִינדער דאַרף מען לערנען דוקא אויף העברעיִש, וואָס דאָס קִינד פאַרשטײט נִישט, וואָס קײנער רעט נִישט. פאַרי בײגט מען שוין פּעדאַגאָגיע אָן אַ זײַט, ווײַל העברעיִש—זאָגען זײ—איז די „נאַציאָנאַלע" שפּראַך, ווײַל דעם יִדִישען פאָלק איז די העברעיִשע שפּראַך הײליג, און דאָס יִדִישע פאָלק וויל נִישט אַנדערש, נאָר אַז די העברעיִשע שפּראַך זאָל זײַן בײַ זײַנע קִינדער אין מויל.

וואָס קלערט דאָס פאָלק פון העברעיִש?

פרעגט זיך, אָבער, צי איז דאָס טאַקע אַזוי, ווי די העברעיִסטען זאָגען? צי האַלט טאַקע דאָס פאָלק פון העברעיִש אַזוי, ווי די העברעיִסטען ווילען אײַנרעדען אַ וועלט, אפשר זיך אַלײן אײַנרעדען, אַז יִדען האָבען אַלעמאָל געגאַרט צו פאַרבײַטען זײער פאָלקס-שפּראַך אויף העברעיִש?

ניין, קיינמאָל נישט! אָט דאָ ליגט אַ גרויסער טעות, אָדער גאָר אַ דריי מיט׳ן גראָבען פינגער, וואָס וויל מאַכען פון שוואַרץ ווייס, פון וואָכעדיק—הייליג. יידען האָבען תמיד געהאַלטען און האַלטען איצט אויך פאַר הייליג לשון-קודש, אָבער נישט העברעיש. נישט די שפּראַך פאַר-זיך איז בּאַ זיי הייליג, נישט די ווערטער נאָר דער תּוך, דאָס, וואָס ס׳שטייט אויף דער שפּראַך. איז אויף דער שפּראַך געשריבּען, די תּורה, הייליגע ספרים, —איז דאָס בּאַ יידען לשון-קודש, הייליג. הייליג איז בּאַ יידען תּרגום, גמרא; הייליג איז זהר, וואָס איז געשריבּען אויף אַ האַלבּ-תּרגום-לשון און גאָרנישט אויף ריין-העברעיש. פאַרקערט, איז אויף דער שפּראַך נישט קיין הייליגע זאַכען, נאָר וואָכעדיקע, מעג עס זיין אויף דער פיינסטער העברעישער מליצה, איז דאָ בּאַ יידען קיין שום הייליקייט נישט פאַראַן, איז דאָס וואָכעדיק גאָר און גאָר, אַזויווי ס׳וואָלט געשריבּען-געווען אויף יעדער אַנדער שפּראַך. יהודה-הלוי׳ס „ציון הלא תשאלי” איז אַריין אין די קינות. בּאַ יידען איז דאָס הייליג. אָבער דעמזעלבּען יהודה-הלוי׳ס ים-לידער זענען וואָכעדיק. יידען ווייסען אַפילו נישט פון זיי. ווער שמועסט שוין פון היינטיקע העברעיסטישע מעטאָדעס, פון היינטמאָדישע מעשיות און לידלעך פון אַ קעצעלע מיט אַ הינטעלע, פון אַ דריידעל מיט אַ גרעגער אויף העברעיש, וואָס העברעיסטען ווילען מיט דעם שטאָפּען יידישע קינדער,—דאָס איז נעבּען הייליג אַפילו נישט געשטאַנען. נאָכמער: אַזוינע מעשה׳לעך און לידעלעך זענען בּאַ פשוט׳ע יידען אַ חלול-הקודש! דאָס הייסט בּאַ זיי נישט דערהויבּען, נאָר פאַרשוועכען די הייליגע שפּראַך. הקצור, יידען האַלטען פון לשון-קודש, אָבער נישט פון העברעיש. און לשון-קודש איז בּאַ זיי תּורה, נישט קיין בּבּא-מעשיות און לידעלעך. יידען-לומדים און חסידים, האָבען קיינמאָל נישט געהאַלטען פון קיין פּוסטער מליצה. זיי האָבען געשריבּען אַ בּריוועל אויף לשון-קודש, אָבער אָהן קונצען, אַזויווי זיי האָבען געקענט, פאַר-

בראַקט מיט יידישע ווערטער און יידישע אויסדריקען. דקדוק און „טהרת-הלשון" איז זיי ווייניק-וואָס אָנגעגאַנגען. קיין שפּראַך פאַר-זיך, קיין מעטאָדעס האָבען זיי קיינמאָל נישט געלערענט.

און פונקט פאַרקערט איז באַ די נייַמאָדישע העברעיסטען: תורה און ספרים גייט זיי ווייניק אָן, דער עיקר איז די שפּראַך און דקדוק, די בבא-מעשיות און לידלעך—דערויף זענען זיי דאָך הייַנטוועלטיקע מענטשען און נישט קיין „בטלנים". און דאָ מוז אויפגעדעקט-ווערען פאַר דער גאַנצער וועלט אַנ'עולה, וואָס ווערט באַגאַנגען קעגען יידען. אַ סך העברעיסטען, דערהויפּט פון דעם מין אַגיטאַטאָרס, קאַנאַקערס, ווען זיי קומען צום פאָלק, צום פּשוט'ן יידען, ווילען זיי אים איינרעדען, אַז די „יידישיסטען" זענען עוכרי-ישראל, זיי ווילען נישט הערען פון תורה און מצוות, זיי פירען, רחמנא לצלן, יידישע קינדער צו שמד. אַקעגען, אָבער, זענען זיי, די העב-רעיסטען, „אמת'ע יידען",—טאַקע וואָס יידען הייסט, אַ סימן האָט איר: זיי האַלטען אַזוי פון לשון-קודש, דאָס הייסט, פון תורה. מוז דאָ געזאָגט ווערען, אַז די מעשה איז גאָרנישט אַזוי. הייַנ-טיקע העברעיסטען, אָט די דקדוק-און מליצה-יידען, האַלטען אַזויפיל פון תורה, וויפעל די יידישיסטען האַלטען. נישט די תורה לערענט מען באַ העברעיסטען נאָר די שפּראַך. נישט חומש מיט רש"י לערנען זיי מיט'ן קינד, נאָר „ספורי המקרא", דאָס הייסט, אַ קצור פון חומש. בלויז די „מעשיות" פונ'ם חומש, וואָס לייגען-זיך דעם קינד אויפ'ן שכל, אַזוי ווי טויזענט אַנדערע מעשיות, וואָס מ'דערציילט דעם קינד, פון וואָס איר ווילט, און וואָס האָבען צו חומש און יידישקייט קיין שום שייכות נישט. דאָס איז סתם-מעשה'לעך באַ זיי, וואָכעדיקע, שיינע מעשה'לעך, נישט דער הייליגער חומש, נישט דער גאָטספּאָרכטיקער גייסט, וואָס האָט געהערשט אין חדר, וואָס יידען זעען אים אין חומש. אין דעם העברעיסטישען קדשי-קדשים, אין דער העברעישער גימנאַזיע אין יאַפע, לערענט מען תנ"ך מיט ביבעל-קריטיק,

אַזוי ווי געלערענטע, מייסטענס קריסטלעכע, טייטשען־אויס דעם תנ"ך, דאָס הייסט, ליט יידישע השגות, אַפּיקורס'יש אויפ'ן העכסטען גראַד. אַזוי ווייט איז מען פאַרגלייבט אין די ביבעל־קריטיקער, אַז ס'האָט שוין פאַרדראָסען אַפילו אייגעם פון זייערע, דעם בעסטען און ערלעכסטען פון די העברעיסטען, דעם שרייבער אחד־העמ'ען, און ער האָט געזאָגט, אַז אַזוי לערנען מיט יידישע קינדער תנ"ך, ווי מ'לערענט אין דער העברעיסטישער גימנאַזיע אין יאַפע (אין ארץ־ישראל), איז אַ חוזק. הקצור, די העברעיסטען און זייערע לערער זענען פונקט דיזעלבע הייגטוועלטיקע מענטשען ד. ה. אפיקורסים, אַזוי ווי די יידישיסטען. נישט די תורה, נישט פרומקייט זענען זיי אויסען; נישט מדריך־זיין דאָס קינד אין פרום־יידישלעכען גייסט ווילען זיי,—נאָר אדרבא, זיי ווילען אויפקלערען דאָס יידישע קינד. זיי ווילען מאַכען פון דעם יידישען קינד אַ הייגטוועלטיקען מענטש. און טאַקע מהאי־טעמא הייבען זיי אָן פון אַנדערע זאַכען, פון מעטאָדעס מיט מעשיות און לידלעך וועגען קעצעלעך און הינטעלעך, וועגען פעלד און וואַלד, וועגען וואָס איר ווילט, און דערנאָך ערשט קומט מען צו דעם „ספורי־המקרא", צו די מעשיות פון חומש: דאָס איז דאָך אויך העברעישע שפּראַך! דער חילוק פון העברעיסטען ביז יידישיסטען איז נאָר דער, וואָס זיי, די העברעיסטען, ווילען נישט אַנדערש, נאָר אָט די מעשיות און לידלעך זאָלען געלערענט ווערען אויף העברעיש. אַז יידישיסטען טוען עס, קרומט מען זיך און מ'זאָגט: מיט וואָס פאַרברעגגען יידישע קינדער! נאָר ווייבאַלט דאָס אייגענע אויף העברעיש—איז שוין רעכט, דאָס איז שוין יידישלעך און תכלית! דער חילוק איז, וואָס אויף יידיש פאַרשטייט כאָטש דאָס יידישע קינד און ס'ווערט כאָטש אַ הייגטוועלטיקער מענטש, און אויף העברעיש, איז נישט דאָס, נישט יענץ, נישט קיין פרומער ייד, נישט קיין הייגטוועלטיקער מענטש אויך, וואָרום אויף אַ פרעמדער שפּראַך קאָן מען אויסלערנען אַ קינד אַ פּאָר הונדערט ווערטער, נישט

אָבער, געבען דעם קינד אַ וועלט צו זען. יידען, אָבער, וויל מען איינרעדען, אַז מיט העברעיש איז מען א יסען יידישקייט און תּורה! אָבער יעדער ייד, וואָס איז נישט גענאַרט באַ זיך, וועט שוין דערפון אַרויסזען, אַז ווען העברעיסטען רעדען פון העברעיש—איז עס כלל נישט דאָס, וואָס יידען מיינען מיט לשון-קודש.

און ווייל יידען האַלטען פון לשון-קודש, פון תּורה און פון הייליגע ספרים, נישט פון דער שפּראַך סתם, נישט פון דעם היינטמאָדישען העברעיש, דעריבער האָבען זיי גאָר קיינמאָל נישט בדעה-געהאַט אָנצוהייבען ווידער צו רעדען אויף העברעיש, דאָס הייסט, צו מאַכען פון דער הייליגער שפּראַך אַ וואָכעדיקע. אדרבא! יידען האָבען אויסגעצייכענט פאַרשטאַנען, אַז דער עיקר איז דער תּוך, נישט די ווערטער, „שמע—בכל לשון שאתה שומע", שטייט באַ אונדז, באַ יידען איז דער תּרגום, דאָס הייסט אַנ'אי-בערזעצונג פון דער תּורה אויף דער שפּראַך, וואָס יידען האָבען דאַמאָלס פאַרשטאַנען, אויך הייליג, און מ'איז מעביר די סדרה שנים מקרא ואחד תרגום. יידען האָבען תּמיד איבערגעזעצט די תּורה אויף דער שפּראַך, וואָס זיי האָבען גערעט, אויף יידיש אויך, רבנים און לומדים האָבען מחבר-געווען מוסר-ספרים אויף יידיש. הקצור, יידען האָבען געטאָן אַלץ, כדי אַריינצוטראָגען וואָס מער יידישקייט און הייליקייט אין דער יידישער שפּראַך אַריין, אין זייער געוויינלעכען לעבענס-שטייגער, נישט פאַרקערט, נישט וואָכעדיק צו מאַכען די הייליגע שפּראַך, לשון-קודש, נישט רעדען, האַנדלען און וואַנדלען, אַ וועלט אויספירען אויף לשון-קודש. יידען האָבען זיך געווערטעלט אין גוטען מוט אויף „ירושלמי'ס", פרענקען, וואָס רעדען עפּעס אַ מאָדנע לשון-קודש, געגעבען זיי אַ נדבה, אָבער קיינמאָל האָבען יידען זיי נישט מקנא-געווען, נישט געגאַרט, אַז זייערע אייגענע קינדער זאָלען רעדען לשון-קודש: צי איז מען דען מיט תּורה און מיט יידיש אַ שלעכטער ייד? אַזוי קלערען באמת יידען, און דעריבער האָט

באַ זיי אין די אויגען דער גאַנצער העברעיִסטישער אָנשטעל אַ פנים פון חוזק. העברעיִש אַלס אַ שפּראַך פאַר-זיך, מליצה און דקדוק איז אַלעמאָל געווען באַ אונדז אַ זאַך פון משכּילים, פון אויפגעקלערטע, פון האַלבע, אָדער גאַנצע אַפּיקורסים. אַז דער כּוח פון דער תּורה האָט זיך שוין באַ זיי געפעלט, אַז מ׳האָט שוין אויפגעהערט צו לעבען, ווי יידען לעבען; צו טראַכטען און פילען, ווי יידען, אַז מ׳האָט שוין גערעט אויף אַ פרעמדער שפּראַך, אויף רוסיש אָדער אויף פויליש. אַז מ׳איז שוין געלעגען טיף, טיף אין אַ פרעמדער, אין אַ גוישער וועלט און מ׳האָט זיך שוין גאָר און גאָר אָפּגעטרייסעלט. פון יידישקייט. דאַמאָלס האָבען משכּילים גענומען הייבען אויף דרוקעס העברעיִש, דאָס הייסט די שפּראַך פאַר-זיך, הייַנטוועלטיקע ביכער, וויסענשאַפט און ליבע-מעשיות, חקירה און שירים. העברעיִש האָט געזאָלט זיין דער שארית-הפּלטה, וואָס האָט באַדאַרפט דערהאַלטען באַ יידישקייט דעם צווייטען דור, די משכּילים׳ס קינדער, וואָס זיי, די קינדער, זענען שוין גאָר וויַיט אַוועק פון יידען און פון יידישקייט. דאָס האָט געזאָלט זיין אַ שטיק יחוס-בריף פאַר דער וועלט: זעט, מיר האָבען אויך אַ שפּראַך און הייַנטוועלטיקע ביכער, אַזוי ווי איר האָט. מיר זענען נישט קיין נעכטיקע. נאָר זיי, די משכּילים, זענען אויך נישט געגאַנגען אַזוי וויַיט, אַז אויף העברעיִש זאָל מען לערנען אין שולען, אָדער יידען זאָלען גאָר רעדען אויף העברעיִש. זיי האָבען געוואָלט, ווי מיר האָבען שוין פריער געזען, פּטור-ווערען פון יידיש, כּדי אָנשטאָט יידיש זאָל קומען די לאַנד-שפּראַך, רוסיש אָדער פויליש. פאַר דער וועלט, פאַר דער גאַס—די לאַנד-שפּראַך לערנען, רעדען, אַרבעטען און טון—אויף דער לאַנדשפּראַך, פאַר-זיך, אין דערהיים—אַ העברעיִש ביכעל. מער האָבען זיי נישט גע׳חלומ׳ט אַפילו. וואָרום יעדענפאַלס האָבען זיי געהאַט אַ קלאָרען פאַרשטאַנד, אַז העברעיִש אייַנפירען אַלס אַ לעבעדיקע שפּראַך איז אומעגלעך.

צי מיינען טאקע די העברעאיסטען, אז העברעיש וועט ווערען אין „גלות“ א לעבעדיקע שפראך?

ווייסען עס די העברעאיסטען אויך זייער וואויל. זיי גלייבען אויך נישט, אז העברעיש וועט ווערען די לעבעדיקע שפראך בא יידען, אנשטאט יידיש; און זיי קאנען גארנישט גלייבען אין אזא חלום. העברעאיסטען זענען דאך ציוניסטען. און ציוניסטען דרש'ענען דאך אלע יארען, אז דא, אין „גלות“, מוזען יידען אומקומען, ס'העלפט נישט! הימעל און ערד זאלען קומען, מוזען זיך יידען אסימילירען, דאס הייסט, זיי מוזען זיך אויסמישען מיט די ארומיקע פעלקער, ווערען אויס יידען. און טאקע מהאי-טעמא, זאגען זיי, אויב יידען ווילען בלייבען יידען, מוזען זיי אנטלויפען קיין ארץ-ישראל, און מאכען דארט אן'אייגענע מלוכה מיט לייטען גלייך. פרעגט זיך, איינס פון די ביידע: אויב יידען מוזען זיך אין גלות אסימילירען; ס'וועט נישט העלפען נישט צו יידישע שפראך, וואס באהעפט זיי איינעם אלס א פאלק טויזענט יאר, נישט דאס יידישע ארט לעבען, מנהגים וכד מה, הייגט וויאזוי זשע וועלען זיי דערהאלטען לשון-קודש? און נישט נאר דערהאלטען לשון־קודש, ווי ביזאהער, נאר נאכ-מער: מאכען פון העברעיש א לעבעדיקע שפראך, וואס טויזענטער יארען זענען מיר שוין פון דעם אפגעריסען? אדער אויב, ווי-דער יידען זענען שטארק בא זיך און אזוי גרויס אלס א פאלק, אז זיי וועלען דא, אין ביטערען „גלות“, טאקע מאכען פון העב-רעיש א לעבעדיקע שפראך, יידען וועלען רעדען און שרייבען אויף העברעיש, טראכטען און לערנען, האנדלען און וואנדלען אויף העברעיש, הקציר, יידען וועלען ווערען לשון-קודש-יידען, כשנים קדמוניות, אזוי ווי באם בית-ראשון צו שלמה־המלך'ס צייטען, איז דאך גאר דער „גלות“ קיין גלות נישט, וועלען זיך דאך יידען נישט אסימילירען. ווארום וואס איז אזוינס אסי-

מיליאַציע, אויב נישט קודם-כל דאָס, וואָס מ'נעמט איבער אַ פרעמדע שפּראַך? איז צו וואָס דאַרפען יידען ציון, אַז דאָס בעסטע און דאָס שענסטע, וואָס זיי וועלען דאָרט דערלאַנגען, לויט דער ציוניסטישער דעה, די העברעישע שפּראַך, קאָנען זיי דערלאַנגען דאָ, אין „גלות"?

וואָלט דאָס טאַקע געווען אַ האַרב שטיקעל מהרש"א, נישט אַרויסצעקריכען, ווען די ציוניסטען און העברעיסטען זאָלען דאָס טאַקע מיינען ערנסט מיט העברעיש, ווען זיי זאָלען טאַקע באמת גלייבען, ווי איינציגע היץ-קעפּ זייערע ווילען איינרעדען, אַז העברעיש וועט ווערען דאָ, אין „גלות", די לעבעדיקע שפּראַך בּאַ יידען אַנשטאָט יידיש. וואָס-זשע טוט גאָט? גלייבען זיי טאַקע אין דער גאַנצער מעשה נישט, אַחוץ אַ פּאָר צענדליק היץ-קעפּ און שטערען-קוקער. און אויב זיי האַלטען דאָך שטאָל און אייזען פון העברעיש און ווילען דוקא, אַז יידישע קינדער זאָלען אויסגעריסען-ווערען אין די פאָלקסשולען אויף העברעיש,— איז מיינען זיי דערמיט נישט דעם וויסטיגען „גלות" נאָר ארץ-ישראל. מ'וויל דערלעבען נחת לאחרית-הימים אין ארץ-ישראל, דאַרף מען שוין איצט צוגרייטען יידישע קינדער דאָ, אין „גלות", אויסבאַקען פאַרטיגע ארץ-ישראל-יידעלעך. נישט פאַר יידישע קינדער זאָרגען זיי, נישט דאָס קינד האָט מען דאָ אין זינען, אַז דאָס זאָל זיך עפּעס אויסלערנען, ווערען אַ מענטש, נאָר דאָס הייליגע לאַנד. מ'דאַרף ברענגען פאַר אַ קרבן יידישע קינדער דאָ, אין „גלות", צוליב דעם חלום פון דעם הייליגען לאַנד. צוליב דעם חלום פון אַן'אַלט-ניי העברעיש פאָלק, וואָס זאָל אַמאָל אויפגעריכט ווערען אין ארץ-ישראל! און דעריבער דאַרף מען רודפ'ן די יידישע פאָלקסשפּראַך, וואָרום זי דערלענגערט דעם „גלות", זי האַלט צונויף יידען אינאיינעם אַלס אַ פאָלק, זי באַוויזט, אַז יידען האָבען נאָך כוח צו באַשטיין אַקעגען אַסימילאַציע, קעגען פאַר'גוי'שען זיך. יידען ווענען, אָבער, נישט קיין

חולה-מסוכּן, און ממילא דאַרפען זיי ניִשט אָנקומען צו קיין זוי׳ערשטאָף-קיִשעלעך פון ארץ-ישראל און פון אַנ׳אויסגעקלערטען נייַ-העברעיִש. אמת, אָנשטאָט ייִדיש,—אויב ס׳זאָל באמת טרעפען „אַ גליִק“, אַז ס׳זאָל בטל-ווערען באַ ייִדען,—וועט קומען דאָ, איִן „גלות“, די לאַנדשפּראַך: רוסיִש, פּויליִש, ניִשט קיין העברעיִש. זאָל זייַן די לאַנדשפּראַך, אַזוי מוז דאָך זייַן, טענה׳ן די ציוניִסטען, אַז אַזוי וועט זייַן. אָבער דאָס איִז נאָך בעסער: אַז ס׳וועט ווערען אויס ייִדיש, וועלען ייִדען לכל-הפּחות וויִסען, אַז זיי דאַרפען קענען העברעיִש, און אַז קיין אַנדער וועג האָבען זיי ניִשט, סייַדען ארץ-ישראל. און דערווייַל? דערווייַל זאָלען זיך ייִדען אַסימיליִרען, זאָלען זיי אָנווערען דעם באַהעפט, וואָס זיי האָבען איִצט,—די ייִדישע שפּראַך; זאָלען ייִדישע קיִנדער זייַן טויב און שטום, מענטשען אָהן אַ שפּראַך,—ניִשט וויִסען, וואָס פון אַ וועלט צו זאָגען. אומשטייַנס געזאָגט, וואָס ייִדען קאָנען זיך שוין דערלעבען איִן „גלות“ מיִט ייִדיש; וואָס זיי האָבען שוין דאָ וואָס אָנצוּווערען! אָט דאָס איִז דער לעצטער פּועל-יוצא פון דעם העברעיִזם, הגם ניִשט תמיד זאָגט מען עס אַזוי אָפען און קלאָר! ווי ווייַט ייִדען טראַכטען אַזוי באמת און וויִלען עס, קאָן שוין יעדערער פאַרשטייִן, ווער ס׳איִז נאָר ניִשט פאַרבלענט. דער קורצער סך-הכּל איִז אַזוי: העברעיִש קאָן ניִשט ווערען איִן „גלות“ און וועט ניִשט ווערען קיין לעבעדיִקע שפּראַך, אָנשטאָט ייִדיש. וועלען מיִר זיך האַלטען באַ דער העברעיִסטיִשער שיטה, וועלען מיִר ניִשט קיין העברעיִש, ניִשט קיין ייִדיש ניִשט האָבען. אונדז וועט אייַנשליִנגען די פרעמדע שפּראַך: רוסיִש, פּויליִש וכּדומה. דאָס הייסט, אַז ייִדען וועלען זיך אַסימיליִרען, דער פאַנאַטיִזם פון די העברעיִסטען, פון אָט די כּפול-שמונה׳דיִקע נאַציאָנאַליִסטען, פירט צו אַסימיליאַציע: ייִדען זאָלען ווערען אויס ייִדען.

צי דאַרף מען לערנען יידיש?

שטעלען מיר זיך אַזאַ פראַגע: מ'דאַרף איבערגעבען אַלע למודים אויף יידיש, דער גאַנצער שול-שטייגער, לערער מיט קינדער, קינדער צווישען זיך, דאַרף זיין אויף יידיש. נו, און וואָס איז מיט יידיש—מיט דער שפּראַך גופא? צי דאַרף מען יידיש אַלס שפּראַך פאַר-זיך לערנען אין דער שול? דער שכל-הישר זאָגט דערויף: אודאי יאָ! ווי דען אַנדערש? ווייל מען נוצען די שפּראַך אין אַזויפיל פאַלען, ווייל מען, אַז זי זאָל אונדז אַזויפיל דינען אין אינדזער בילדונג און אין לעבען, מוז מען טאַקע די שפּראַך גופא ערנסט לערנען— מיט קינדער אין די שולען, מיט עלטערע אויף אָווענט-קורסען וכדומה. קאָן דען אַ בעל-מלאכה רעכט קענען זיין מלאכה און רעכט טון אַ שטיקעל אַרבעט, אַז ער קען נישט זיין געצייג, אַז ער קען נישט, אָדער האַלט נישט ריין, נישט אָנגעשאַרפט זיין הובעל, זיין האַק, זיין שלייפמעסער? און יידיש איז דאָך אַ געצייג, אַ גייסטיק געצייג, וואָס דורך דעם קומען מיר אַ וועלט צו זען. קאָן מען דען קוקען אויף דער וועלט דורך פאַרשטויבטע, פאַרשמוציגטע פענצטער?

אַזוי זאָגט דער שכל-הישר. אָבער העברעיסטען זענען דאָך נישט מחויב צו גיין מיט'ן גלייכען וועג, לייקענט מען, ווי דער שטייגער איז: יידיש? גאָר! ווער קען נישט יידיש? אַ יידענע אין מאַרק קאָן דאָך דאָס אויך,—וואָס איז דאָ פאַראַן יוואָס צו לערנען? און ווען האָט מען עס בא יידען געלערענט יידיש?

איז תחלת לייגט-זיך דאָס עפּעס אויפ'ן שכל: טאַקע באמת, ווער קען נישט קיין יידיש? דער גאַנצער כוח פון יידיש שטעקט דאָך, אייגענטלעך, אין דעם, וואָס מ'קען עס. דאַרף מען, הייסט עס באַוויזען, אַז יידיש דאַרף מען יאָ לערנען. נאָר פריער אַ פּאָר ווערטער וועגען דער שאלה פון די העברעיסטען: ווען האָט מען עס בא יידען געלערענט יידיש? דערויף קאָן מען

ענטפערען: נו, און ווען האָט מען עס באַ יִדען געלערענט העברעיִש? יִדען האָבען בכלל אין הדרים, אין ישיבות קיין שפראַכען ניִשט געלערענט, יִדען האָבען געלערענט חומש, גמרא, וויִיניִקער שוין נביאים וכתובים, נאָר ניִשט קיין העברעיִש אַלס אַ שפראַך פאַר-זיך. דקדוק מיִט מליצה, מיִט מעטאָדעס, דאָס האָט מען ניִשט געלערענט. יִדען האָבען בכלל פון שפראַכען קיין וועזען ניִשט געמאַכט, ווארום תורה איִז געווען וויִכטיִקער און העכער איִבער אַלץ, ממילא האָט מען זיִך ניִשט אָפּגעגעבען ספּעציעל מיִט יִדיִש. פונדעסטוועגען דאַרף מען זאָגען, אַז עפּעס האָט מען יאָ געלערענט. מ'האָט, למשל, אין די חדרים אָפּט געלערענט קינדער שרייבען יִדִיש, מ'פלעגט געבען אַנ'אַפּיר (אַ שורה-גריִז) באָכשרייבען, ס'פלעגען אַריינגיין אַהיים שרייבערס, וואָס פלעגען לערנען יִדִיש, דערהויפּט מיידלעך. הייסט עס, אַז לערנען יִדִיש, לייענען און שרייבען, איִז אפילו אַלטמאָדיִשע יִדען ניִשט גאָר פויעמד, דערהויפּט, אין בעל-הבית'שען גראַד.

איִצט וועגען דער טענה: ווער קען ניִשט קיין יִדיִש, און וואָס איִז דאָ פאַראַן צו לערנען? אויב מ'זאָל גיין מיִט די דרכים איִז דאָך אַ קשיה, צו וואָס לערנען רוסען אין זייערע שולען רוסיִש, פּאָליאַקען לערנען—פּויליִש און דעסגלייכען? וואָס פאַר אַ רוס קען דאָס קיין רוסיִש ניִשט; וואָס פאַר אַ פּאָליאַק קען קיין פּויליִש ניִשט? פונדעסטוועגען לערנען זיי יאָ זייער שפראַך. איִז דען אַ וועלט משוגע? נאָר אַ וועלט איִז טאַקע ניִשט משוגע, און אַנ'אייגענע שפראַך דאַרף מען טאַקע פאָרט לערנען, כאָטש מ'קען זי. ווארום קענען צו קענען איִז ניִשט גלייך! שפראַך צו שפראַך איִז ניִשט גלייך. ס'איִז פאַראַן אַ שפראַך פון אַ פשוט'ען, ניִשט געלערענטען מענטשען, און אַ שפראַך פון אַ געביִלדעטען מאַן; ס'איִז פאַראַן אַ מאַרקשפראַך און ס'איִז פאַראַן ביִכערשפראַך. מ'זאָגט באַ אונדז אויף איינעם, וואָס רעט שיין: „פּערל שיִטען זיִך איִם פון מויל”, הייסט עס, אַז אין פאָלק פאַרשטייט מען, וואָס הייסט קענען שפראַך, און אַז ניִשט

אַלע קענען. און ווילען מיר, אַז אַ מענטש זאָל באמת קענען זיין שפּראַך, דאַרף מען זי מיט איהם לערנען, ער זאָל וויסען איהר טיפקייט און איהר שײנקייט, איהר כּוח און ברייטקייט. אַ הובעל באַ אַ גענייטען בעל־מלאכה אין דער האַנט, וואָס קען רעכט די מלאכה און זיין שטיקעל געצייג, איז נישט דאָסזעלבע, וואָס אַ הובעל באַ אַ לערען־ייִנגעל, אָדער גאָר אַנ׳אומגענייטען מענטשען אין דער האַנט, אַז מיר לייענען אַ בוך פון אַ ייִדישען שרייבער, פון אַ מענדעלע מוכר־ספרים, אָדער אַ שלום־עליכם, וואָס יעדער ייִד קאָן איהם, פילען מיר עפּעס אַ מאָדנע זאַך: דאַכטזיך אונדזער שפּראַך, אָט דאָס, וואָס מיר רעדען תמיד, און דאָך *עפּעס אַנ׳אַנדער שפּראַך*. יענער איז אַ שרייבער, אַ טאַלאַנט, אַ גאָטס גאָב, ווייסט ער דעם סוד פון דער שפּראַך, און מיר געוויינלעכע מענטשען דאַרפען זיך לערנען דאָס, וואָס איהם קומט פון טאַלאַנט. וואָרום באמת האַלטען מיר שטענדיק אין איין לערנען די שפּראַך, מיר באַמערקען עס אפילו נישט. עלטערע לערנען קינדער, ווייזען זיי, אַז אַזאַ וואָרט פּאַסט נישט צו זאָגען, אין אַזאַ געזעלשאַפט דאַרף מען אַזוי רעדען. עלטערע לערנען זיך אויך איינס פון דעם אַנדערען. זיי כאַפּען אַ וואָרט, אַנ׳אויסדרוק, אַ ווערטעל, מ׳נאַשט פון אַ בוך,—פאַרוואָס זאָל אַ שפּראַך זיין ערגער פאַר אַ שוך? און ווען היינטיקע צייטען פאַרשטייט שוין יעדער, אַז מ׳דאַרף גיין אַ גאַנצען שוך, און אַ ריינעם שוך, פאַרוואָס זאָלען מיר אומגיין מיט אַנ׳אומריין מויל און שלעכט רעדען, בעת מ׳קאָן דערלאַנגען שיין רעדען, שיין שרייבען? און ווי זאָל מען דאָס אויספירען, ווען מ׳לערענט זיך נישט און מ׳זאָגט, אַז מ׳קען שוין? און ווידער נאָך אַ זאַך: דער שכל, דער פאַרשטאַנד, האָט אויסגעשלייפט און שלייפט ווייטער די שפּראַך; וואָס דער מענטש איז קליגער, געבילדעטער, אַלץ רייכער און שענער איז זיין שפּראַך, און דאָס אייגענע פאַרקערט: *די שפּראַך שלייפט אונדזער שכל, אונדזער געפיל*, דורך דער שפּראַך קומען מיר צו באַנעמען אַ וועלט מיט איהר

גרויסקייט און שיינקייט. אַ קינד, אַז ס׳דערגייט אַ נייַ וואָרט טאַקע אין זיין גוט-באַקאַנטער שפּראַך, אַ נייַע ווענדונג, דערגייט עס נישט סתם אַ וואָרט, נאָר אַ נייַעם געדאַנק, עפּעס אַ פייַנעם קנייטש: עס דערזעט עפּעס אַ נייַעס פאַר-זיך, און ס׳קומט עס עפּעס צו אויף לעבען-לאַנג. מ׳דאַרף לערנען די שפּראַך און מ׳דאַרף לערנען די ליטעראַטור פון אַ שפּראַך; דאָס, וואָס מ׳האָט געשריבען און געדרוקט ביכער אויף אַ שפּראַך. און אויף יידיש איז דאָך אויך עפּעס געשריבען-געוואָרען, נישט צו פאַרזינדיגען.

קומט מען לסוף אַרויס מיט דעם אמת׳ן מיין: אַלע שפּראַכען—יאָ, דאַרף מען טאַקע לערנען, דאָרט איז דאָ וואָס צו לערנען, אָבער יידיש איז נישטאָ וואָס! די אַלטע טענה, וואָס מיר האָבען שוין פריער זי געהערט: יידיש איז קיין שפּראַך נישט, ס׳איז „אַ זשאַרגאָן“ אַ „פאַרדאָרבען דייַטש“, אַ סימן,—יידיש האָט קיין גראַמאַטיק (דקדוק) נישט. וועגען דעם, צי איז יידיש „אַ זשאַרגאָן“, אַ „פאַרדאָרבען דייַטש“, האָבען מיר שוין פריער גערעט און ס׳לוינט נישט איבערצו׳חזר׳ען. די טענה איז אַ בלבול אָדער עם-הארצות. דאָס אייגענע אויך די טענה, אַז די יידישע שפּראַך האָט קיין גראַמאַטיק נישט. ראשית, זענען שוין אַוועק די צייַטען, ווען אין אַ שפּראַך, דערהויפּט נאָך אין אַ מוטער־שפּראַך, האָט מען געזען דעם עיקר-למוד די גראַמאַטיק. הייַנט איז דאָס בכלל די לעצטע דאגה, ווער שמועסט נאָך אין אַ פאָלקסשול, וואָס מ׳לערענט דאָרט אַלץ פּראַקטיש, און טעאָריעס גייען בכלל נישט אָן. שנית, איז די גאַנצע מעשה, אַז יידיש האָט קיין גראַמאַטיק נישט, אַ ווילדע נאַרישקייט. דאָס איז דאָס אייגענע, ווי מ׳זאָל זאָגען, אַז אַ ייד האָט קיין האַרץ נישט, קיין מאַרך נישט, קיין חוט-השדרה נישט, וויַיל ס׳איז נישט פאַראַן קיין אַנאַטאָמיע אויף יידיש. קיין בוך וועגען אַנאַטאָמיע, קיין בוך וועגען דעם, ווי איז געבויט דעם מענטשענס גוף, איז נישט פאַראַן אויף יידיש, אָבער אַ ייד האָט אַלע אברים גלייַך מיט אַנדערע. וואָרום

ניִשט דעם מענטשענס קערפּער שטעלט-זיִך צונויף לויט דער אַנאַטאָמיע, נאָר פאַרקערט די געשריִבענע אַנאַטאָמיע איז אַ בילד, אַ פאָטאָגראַפיע פון דעם מענטשענס קערפּער. אַנאַטאָמיע טוט ניִשט אויף קיין שום נייעם, זי קוקט-זיִך-צו צום מענטשענס גוף און באַשרײַבט געטריי, וואָס דאָרט טוט זיִך, וואָס דאָרט איז באמת פאַראַן. די געשריִבענע אַנאַטאָמיע בייט זיִך; וואָס מער די וויִסענשאַפט קוקט זיִך צו און שטודירט פלייסיִק דעם גוף, זעט זי אַלץ מער, אַלץ בעסער. דער גוף, אָבער, בלײַבט דערזעלביִקער אַלע צייטען. דאָס אייגענע אויך אַ שפּראַך און גראַמאַטיִק. ניִשט די שפּראַך לערענט זיִך באַ דער גראַמאַטיִק, נאָר פאַרקערט, די גראַמאַטיִק לערענט זיִך באַ דער שפּראַך. די גראַמאַטיִק באַשרײַבט נאָר דאָס, וואָס זי זעט צו באַ דער שפּראַך, ניִשט מער, פונקט אַזויווי די אַנאַטאָמיע באַשרײַבט דעם מענטשענס גוף. אַ געשריִבענע גראַמאַטיִק, אַ בוך וועגען גראַמאַטיִק, מעג ניִשט זיין, און דאָך האָט יעדע שפּראַך איר גראַמאַטיִק, אַזויווי ס'מעג ניִשט זיין קיין בוך וועגען אַנאַטאָמיע, און דערפון וועט ניִשט צוקומען און ניִשט געמיִנערט ווערען קיין אבר אין אַ מענטשענס גוף, און אַזויווי יעדע שפּראַך, די דייטשיִשע, די רוסיִשע און אַנדערע זענען געווען שפּראַכען אפילו דאַמאָלס, ווען קיין געשריִבענע גראַמאַטיִק איז נאָך ניִשט געווען, דאָס אייגענע אויך מיט יידיִש. יידיִש קאָן זיין אַ שפּראַך און מעג ניִשט האָבען קיין געשריִבענע גראַמאַטיִק, ווייל ס'האָט זיִך נאָך ניִשט געפונען דער בעלן, וואָס זאָל די שפּראַך שטודירען און אַנשרײַבען די כללים, וואָס שטעקען איִן דער שפּראַך. ציִ זאָלען מיר זאָגען, אַז איִן דער צייט פון די נביאים, ווען קיין געשריִבענער דקדוק איז נאָך ניִשט געווען, האָט העברעיִש קיין גראַמאַטיִק ניִשט געהאַט? ציִ דערפאַר, וואָס ס'איז קיין געשריִבענע גראַמאַטיִק ניִשטאָ, רעדען אָדער שרײַבען יידען אַנ'אַנדער שפּראַך? אַלע רעדען און שרײַבען גלײַך, ווארום אַנדערש קאָן ניִשט זיין, ווארום

דאָס איז שוין די טבע פון אַ שפּראַך, אַזויווי יעדער לעבעדיק באַשעפעניש, וואָס האָט זיך אירע פעסטע סימנים און כללים. וואָס-זשע קאָן עס באמת באַטייטען, ווען מ'זאָגט, אַז ייִדיש האָט קיין גראַמאַטיק נישט? דאָס קאָן האָבען נאָר איין טייטש: ייִדיש פאַרמאָגט נאָך נישט קיין ביכעל, וואָס אויף דעם זאָל שטיין אָנגעשריבען: „ייִדישע גראַמאַטיק". אַזוי מיינען טאַקע באמת אַ סך ייִדען. איז דאָס, אָבער, אויך אַ גרינטלעכער טעות: ייִדיש האָט שוין מאמרים און ביכלעך וועגען ייִדישער גראַמאַטיק אַריבער דרייהונדערט יאָר. מענטשען פון וויסענשאַפט, דערהויפּט, דייטשישע געלערנטע, שטודירען די גאַנצע צייט די ייִדישע שפּראַך און האָבען געשריבען ייִדישע גראַמאַטיק. גאָר די לעצטע צייט זענען געשריבען געוואָרען ביכלעך אויף ייִדיש: „ייִדישע גראַמאַטיק". הייסט עס, ייִדיש איז שוין כשר לכל הדעות! די ייִדישע שפּראַך איז געוויינלעך פון דעם נישט בעסער, נישט ערגער געוואָרען, אָבער די לעצטע טענה קעגען ייִדיש איז שוין אויך אָפּגעפאַלען. אַזוי וואָלט עס באַדאַרפט זיין, ווען מ'זאָל עס באמת מיינען ערנסט מיט גראַמאַטיק. דאָס אומגליק, אָבער, איז, אַז מ'האָט עפּעס פיינט, זוכט מען זיך. ווי זינגט זיך אין אַ ייִדיש לידעל פון דער אומגליקלעכער שנור, וואָס די שוויגער זוכט אויף איר שטענדיק חסרונות:

„גיי איך פּאַמעלעך,
זאָגט זי: איך קריך;
גיי איך גיך,
זאָגט זי: איך רייס די שיך".

אָבער, לאָמיר אַראָפּ פון די הויכע הימלען אויף אונדזער זינדיגער ערד: אויסלערנען אַ פּאָלקסמענטש, ער זאָל קאָנען לייענען אַ ביכעל און אָנשרייבען אַ בריוועל אויף ייִדיש, דאַרף מען? הייסט עס, אַז מ'מוז לערנען ייִדיש אין דער שול. די העברעיסטען, אָדער זיי לייקענען עס גאָר, מ'קומט אָפּ מיט אַ פּזמון,

וואָס איז דאָ פאַראַן צו קענען? אָדער מ׳וויל עס אָפּקומען בשהי פהי: כ׳ווייס, לערענט מען דאָרט אַ שעה, אָדער אַ פּאָר שעה אין וואָך „זשאַרגאָן״ מיט מיידלעך. אין צווישען יאָ און ניין דערשטיקט מען איינע פון די וויכטיקסטע זאַכען פאַר דעם פאָלקסמענטש, וואָס אָהן דעם קאָן ער זיך נישט באַגיין.

די יידישע שול און די מלוכה.

די גאַנצע צייט האָבען מיר דאָ גערעט וועגען דער שפּראַך אין דער שול און אין בילדונג בכלל: צי זאָל עס זיין יידיש, העברעיש אָדער גאָר רוסיש, פּויליש, אַזוי ווי די זאַך זאָל ליגען נאָר בא אונדז אין די הענט, און קיינעם, חוץ אונדז, גייט עס כלל נישט אָן. אַזוי טענה׳ן טאַקע איינינגע העברעיסטען און ווילען מאַכען די יידישלעכע פּשרה: זאָלען זיין אויף קהל׳ס חשבון העברעיסטישע שולען און יידישע שולען. יעדער טאַטע וועט האָבען אַ ברירה, וועהין און אין וואָס-פאַר-אַ שול צו שיקען זיין קינד. דער אמת, אָבער, איז, אַז די מעשה איז נישט אַזוי, ס׳קומט צו אַזאַ לאַגע, ווען ס׳גייט יאָ אָן אַנדערע: דער מלוכה און אונדזערע שכנים—אַנדערע פעלקער. זיי ווילען וויסען, אויף וואָס פאַר אַ שפּראַך מיר, יידען, וועלען לערנען אונדזערע קינדער אין דער שול. זיי איז נישט אַלץ איינס. פאַרוואָס?

די מעשה איז אַזוי: האשית די מלוכה. אַמאָליקע צייטען, דערהויפּט, פאַר דער צאַרישער רעגירונג, האָט די מלוכה בכלל ווייניק געהאַלטען פון בילדונג פאַר דעם פאָלק. אין בעסטען פאַל, אַז די מלוכה, דער שטאָטראַט (דומע) האָט געמאַכט שולען, גימנאַזיעס, איז דאָס געווען פאַר די, וואָס האָבען אַליין געגאַרט לערנען זייערע קינדער. קיין צוואַנג, אַז יעדער מוז לערנען זיינע קינדער, איז נישט געווען. אַ דעמאָקראַטישע מלוכה קוקט, אָבער, אויף דערדאָזיקער זאַך אַנדערש: יעדער בירגער מוז קאָנען לייענען, שרייבען און רעכענען וכדומה. עם-

הארצות פונ׳ם פאָלק איז דאָס גרעסטע אומגליק פאַר דער מלוכה.
אַזאַ מלוכה בלײַבט תמיד הינטערשטעליק אַקעגען אַנדערע. דע-
ריבער, איז אין הײַנטיקע מלוכות אײַנגעפירט, אַז יעדער
בירגער מוז אָפּגעבען זײַן קינד אין דער פאָלקס-
שול, אָדער ער מוז באַווײַזען, אַז זײַן קינד האָט אין דער-
הײם, אָדער אין אַ פּריוואַטער שול געלערענט, לכל־הפחות, דאָס,
וואָס מ׳לערענט אין אַ פאָלקסשול; ווען ניט, ווערען דעם
קינדס עלטערען, אָדער אַפּוטרופּסים, באַשטראָפט לויט דעם גע-
זעץ. אָט דאָס הײסט בילדונגס-צוואַנג. אָנהײב-בילדונג
איז אַ מוז. אין רוסלאַנד האָט ערב דער מלחמה שוין אויך גע-
האַלטען דערבײַ, אַז אָנהײב-בילדונג זאָל ווערען אַ מוז: עלטע-
רען זאָלען שיקען זײערע קינדער אין דער פאָלקסשול. די מניעה
איז נאָר געווען, וואָס אין רוסלאַנד איז צו יענער צײַט נאָך
געווען ווייניק אָנהײב-שולען. האָט מען אויסגעאַרבעט אַ פּלאַן,
וויאַזוי אײַנצופירען אָנהײב־בילדונג פאַר אַלעמען בהדרגה אין
משך פון עטלעכע יאָר. ס׳איז קײן שום ספק ניט, אַז דאָס
וועט אין רוסלאַנד מקוים-ווערען גאָר די נאָענטסטע יאָרען, ווי
נאָר דאָס לאַנד וועט זיך באַרויִגען. דאָסזעלבע וועט אויך זײַן
אין פּוילען און אין אַנדערע לענדער. הײסט עס, אַז שוין די
נאָענטסטע יאָרען וועלען יידישע קינדער מוזען לערנען זיך אין
פאָלקסשולען. איצט פרעגט זיך, אין וואָס פאַר אַ פאָלקס-
שולען זאָלען זיך לערנען יידישע קינדער? פאַר
רוסישע קינדער וועלען זײַן רוסישע שולען, פאַר פּוילישע קינ-
דער—פּוילישע, פאַר אַרמענישע—אַרמענישע און דעסגלײַכען. יע-
דעס פאָלק וועט האָבען זײַנע פאָלקסשולען אויף זײַן לשון,
און די מלוכה, די שטאָטראַטען, די זעמסטוועס וועלען געבען
צושטײַער אויף אויסצוהאַלטען די שולען פון אַלע פעלקער לויט
דער צאָל קינדער. ווי-זשע, אין וואָס-פאַר-אַ שולען זאָלען לער-
נען יידישע קינדער? אין רוסישע, אין פּוילישע, אין טאָטערי-
שע? די פּשוט׳סטע זאַך וואָלט געווען, ווען יידען זאָלען, ווי

אַלע שבעים אומות, האָבען זייערע אייגענע פּאָלקסשולען. ס'איז אויך קיין שום ספק נישט, אַז יידען וועלען אין רוסלאַנד מעגען האָבען זייערע פאָלקסשולען, אויב זיי וועלען נאָר וועלען. אָבער מעגען אַליין איז נאָך ווייניק: מ'דאַרף נאָך באמת קאָנען האָבען דאָס, וואָס מ'מעג.

כּדי, אָבער, יידען זאָלען קאָנען האָבען אייגענע שולען, דאַרף מען האָבען צוויי זאַכען: ראשית, דאַרפען זייערע שולען האָבען אַלע רעכט, ווי אַלע אַנדערע; דאָס הייסט, אַז ווער ס'ענדיגט אַ יידישע פאָלקסשול, האָט ער דיזעלבע רעכט, ווי אַ רוס, ווען ער ענדיגט אַ רוסישע פאָלקסשול, אַ פּאָליאַק—אַ פּוילישע וכדומה. די מלוכה, למשל, האַלט, אַז דערמיט האָט מען יוצא-געווען דעם חוב פון פאָלקסבילדונג. אויב נישט אַזוי, וועלען יידישע עלטערען נישט שיקען זייערע קינדער אין קיין יידישע פאָלקסשול, אָדער זיי וועלען נאָך מוזען חוץ דעם האַלטען פאַר זייערע קינדער לערער אין דערהיים. איז ווער־זשע קאָן זיך פאַרגינען אַזאַ הוצאה און אַזויפיל מאַטערען אַ קינד? שנית, דאַרף די מלוכה, די שטאָט-דומע (שטאָטראַט), די זעמסטווע, געבען געלט אויסצוהאַלטען יידישע פאָלקסשולען, אַזוי ווי זי גיט אויף אויסצוהאַלטען רוסישע, פּוילישע, אוקראַינישע שולען וכדומה. ווארום שטייערען דער מלוכה, דער שטאָט, דער זעמסטווע צאָלען דאָך יידען גלייך מיט אַנדערע אומות. היינט אויב יידען וועלען נישט אַרויסבאַקומען צוריק צושטייער אויף זייערע שולען, פון וואַנען-זשע וועלען זיי נעמען געלט אויסצוהאַלטען זייערע שולען? צאָלען אַ צווייט מאָל ספּעציעל פאַר יידישע שולען? ווער־זשע קאָן עס אַזויפיל אויסהאַלטען?

היוצא מזה, אַז כּדי יידען זאָלען באמת קאָנען האָבען אייגענע פאָלקסשולען, דאַרף מען האָבען, אַז זייערע שולען זאָלען האָבען אַלע רעכט, אַזוי ווי רוסישע, פּוילישע שולען וכדומה, און די מלוכה, שטאָט אָדער זעמסטווע זאָלען געבען

צושטייער אויף אויסצוהאַלטען יידישע שולען. דאָס איז, אָבער,
שוין נישט געווענדעט אָן אונדז, יידען, אַליין, וויאַזוי מיר ווע-
לען עס באַ זיך פועל'ען: דאָס איז שוין געווענט אָן
דער מלוכה אויך. און אַז מיר וועלען קומען צו דער מלוכה,
צום שטאָטראַט, צו דער זעמסטווע, און מיר וועלען טענה'ן:
גיט אונדזערע שולען רעכט און געלט, וועלען זיי זאָגען: זייער
פיין! יידען זענען נישט ערגער פאַר אַנדערע, אָבער קיין מיוחסים
זייט איר אויך נישט, איר מוזט אונדז זאָגען, אויף וואָס-פאַר-
אַ שפּראַך ווערט געלערענט אין אייערע שולען,
און וואָס, און וויאַזוי איר לערענט דאָרט. מיר ווילען האָבען אַ
קאָנטראָל, אונדזער השגחה, אַזוי ווי מיר האָבען די השגחה אויף
אַלע שולען. וואָרום מלוכה איז נישט אַלץ איינס, וואָס און ווי-
אַזוי ס'ווערט געלערענט אין פאָלקסשולען, בפרט נאָך אין אַזוי-
נע, וואָס האָבען רעכט פון מלוכה-שולען און באַקומען געלט
פון מלוכה. מלוכה וויל האָבען, אַז אין אַלע מינים פאָלקסשולען
זאָל מען זיך עפּעס אויסלערנען, ס'זאָלען זיין בירגער מיט פאַרשטאַנד, מיט וויסען, און היינטוועל-
טיקע מענטשען. און דאַמאָלס מוזען מיר שוין זאָגען, קודם-
כל, אויף וואָס פאַר אַ שפּראַך ס'וועט געלערענט-ווערען אין יי-
דישע שולען. יידישע שולען אויף רוסיש, אויף פּויליש, אויף
אַנדערע שפּראַכען—דאָס איז נישט קיין יידישע שולען, דערויף
וועט מען אונדז זאָגען, דאַרפען יידען קיין אייגענע שולען נישט
האָבען: גיט־אָפּ אייערע קינדער אין רוסישע, פּוילישע שולען
וכדומה, יידישע שולען אויף העברעיש? דאָס וועט זיך אויך
קיינער נישט לאָזען איינרעדען, אַז דאָס זענען יידישע פאָלקס-
שולען. וואָרום פאַרוואָס לאָזט מלוכה בכלל אַרויס פון אירע הענט
די חזקה אויף פאָלקסבילדונג? פאַרוואָס גיט זי עס איבער יע-
דען פאָלק באַזונדער? נישט פון גוטען ווילען טוט זי עס. מלוכה
וואָלט געוויס געוואָלט האָבען דעם מאָנאָפּאָל אויף בילדונג. נאָר
וואָס דען? זי האָט קיין ברירה נישט, כדי קינדער זאָלען האָ-

בען אַ פּעולה אין דער שול, מוז מען אין דער פאָלקסשול לערנען אויף דער מוטערשפּראַך: אין רוסישע שולען — אויף רוסיש, אין פּילישע אויף פּויליש, אין אוקראַינישע אויף אוקראַיניש און דעסגלייכען. און אויב מוטערשפּראַך — מוז דאָס שוין יעדעס פאָלק טון פאַר-זיך. קיין רוסען קאָנען נישט מאַכען קיין שולען פאַר פּוילישע, אוקראַינישע קינדער וכדומה. און פאַרקערט אויך דאָס אייגענע. דעריבער, מוז מלוכה אַקייגענקומען די גערעכטע טענה פון יעדען פאָלק, וואָס וויל האָבען אין זיינע הענט זיינע אייגענע פאָלקסשולען, ווייל אין די שולען ווערט געלערענט אויף דער מוטערשפּראַך פון די קינדער, דאָס הייסט, אויף דעם פאָלקס-לשון. אָבער צי קאָנען אַזינס טענה'ן יידען, ווען זיי זאָל איינפאַלען צו לערנען אין זייערע פאָלקסשולען אַלע למודים אויף העברעיש? צי איז העברעיש דאָס מאַמע-לשון בײַ יידישע קינדער? צי ווערט בײַ יידען גערעט אויף העברעיש? ממילא וועט מלוכה, שטאָטראַט, זעמסטווע נישט וועלען הערען, נישט זען פון אַזוינע העברעישע „פאָלקס-שולען". יידען זענען בײַ מלוכה נישט קיין מיוחסים, זי זאָל זיי נאָכגעבען סתם אַ פאַנטאַזיע. העברעישע חדרים-מתוקנים וועט דאָס זיין, נישט קיין פאָלקסשולען, נישט קיין רעכט, נישט קיין געלט, וועט די מלוכה, דער שטאָטראַט דערויף נישט געבען, און ממילא וועלען זיי שוין קיין קיום נישט האָבען, ווייל דאָס וועט נישט אַריינגיין בײַ מלוכה אין גדר פאָלקסשול. און כדי נישט באַשטראָפט-צו-ווערען פאַר נישט לערנען אין אַ רעכטער פאָלקסשול, וועלען יידען מוזען אָפּגעבען זייערע קינדער, חוץ אין העברעיסטישע חדרים-מתוקנים, נאָך אין אַנדערע פאָלקסשולען אויך, — אָדער, חוץ דעם, וועלען זיי מוזען דינגען לערער פאַר זייערע קינדער.

נאָר איין גערעכטע טענה קאָנען יידען האָבען צו דער מלוכה, צום שטאָטראַט. דאָס איז אין דעם פאַל, אויב מ'וועט אין יידישע שולען לערנען אויף דעם מאַ-

מע-לשון פון יידישע קינדער, דאָס הייסט, אויף יידיש. דאַמאָלס קומט זיי דאָס, וואָס ס'קומט יעדען פאָלק, וואָס לערענט אין שולען אויף זיין מוטערשפּראַך: רעכט און געלט. און יידען וועלען עס טאַקע אויספירען אויך.

מיר און אונדזערע שכנים-פעלקער.

אויב, אָבער, יידען וועלען נישט וועלען האָבען קיין פאָלקסשולען אויף יידיש, און קיין העברעישע שולען וועלען נישט קאָנען זיין, ווייל זיי וועלען נישט האָבען נישט דעם זכות, נישט קיין געלט, איז וואָס וועט זיין? וועט זיין אַזוי, אַז יידען וועלען קיין אייגענע שולען גאָרנישט האָבען. אַ טייל יידען אין דערזעלבער שטאָט וועט לערנען אין רוסישע שולען, אַ טייל אין פּוילישע, אַ טייל אין אוקראַינישע,—אין כל המינים שולען אויף שבעים לשונות. אונדזערע קינדער וועלען רעדען אויף אַלע שבעים לשונות און מיר וועלען האָבען אויסצושטיין צרות און בזיונות פון אונדזערע שכנים-פעלקער, אַלע וועלען זיך מיט אונדז וואַרפען, אַזוי ווי מ'וואַרפט-זיך מיט אומגעבעטענע געסט, און אַלע וועלען אונדז רייסען צו זיך, רוסען האָבען דאָך שוין לאַנג חזקה, אַז יידען דאַרפען זיין רוסען, פּאָליאַקען—שמועסט מען שוין נישט, און נאָכדעם וועט שוין גיין אַ צעטעל אוקראַינער, ליטווינער, ווייסרוסען און נאָך און נאָך, וואָרום יעדעס פאָלק איז פאַרינטערעסירט, וואָס מער שולען צו האָבען אויף זיין שפּראַך, וואָס שטאַרקער און ברייטער צו מאַכען די ממשלה פון זיין בילדונג, פון זיין קולטור. רוסען וועלען האָבען טענות צו יידען-פּאָליאַקען: פאַרוואָס ציט איר אין רוסלאַנד צו פוילישע שולען, צו פּוילישער קולטור; אוקראַינער —פאַרוואָס ציט איר צו רוסען און אַזוי ווייטער אָהן אַ סוף, אָהן אַ ברעג, און דאָס-דאָזיקע כלומר'שטע רייסעניש פאַר דער בשמה פון דעם יידישען קינד, וועט שווער און ביטער אויספאַלען דעם קינד: ס'וועט זיין אין גלות אין אַ פרעמדער שול און

ס'וועט זיך נאָך גאָרנישט אויסלערנען אויך. און דער טאַטע וועט עס אויך פילען אויף טריט און שריט, וואָרום אין אַזוינע שטריימיקייטען צווישען פעלקער, דערלאַנגט עס אָפּט זייער, זייער ווייט, אַפילו ביז פרנסה אויך, און דאָס כפרה-הינדעל איז תמיד דער שוואַכסטער. און דער שוואַכסטער וועט דאָ זיין דער קלוגער ייד, וואָס די העברעיסטען ווילען אים באַגליקען נאָך מיט אַ צווייטער „לעבעדיקער" שפּראַך,—מיט העבּרעיש, אַחוץ זיין פאָלקס-שפּראַך,—יידיש.

און לאָז זיך נישט אויסווייזען, אַז דאָס, וואָס מיר האָבען דאָ אָפּגעמאָלט, איז אַ פאַנטאַזיע, אַן'אויסגעקלערטע זאַך. ניין! דאָס איז אַ בילד, גענומען פון לעבען, וואָס מיר האָבען עס ביז-אַהער אַלע צוגעקוקט מיט אייגענע אויגען. מיר דאַרפען געדענקען, אַז יידען אין רוסלאַנד וואוינען נישט אין טיף ראַסיי צווישען רוסען; דאָרטען זענען יידען זייער ווייניק. יידען וואוינען אין אַלטען תחום, אין די געגענט-ערטער, צווישען אַ סך אַנדערע פעלקער: ווייסרוסען, אוקראַינער, פאָליאַקען, לעטען, ליטווינער וכדומה. וויאַזוי האָט זיך געפירט ביזאַהער אונדזער שול-פאָליטיק און זייער שול-פאָליטיק? אַלע פעלקער האָבען געוואָלט האָבען נישט קיין קאַזיאָנע רוסישע שול פאַר זייערע קינדער, נאָר זייער אַן'אייגענע שול— אויף דער מוטערשפּראַך פון די קינדער, און דערפאַר האָבען זיי געאַרבעט מיט מסירת-נפש. און אַזויווי די רוסישע רעגירונג האָט דאָס נישט געוואָלט ליידען, זי האָט געוואָלט, אַז אַלע קינדער פון די פרעמדע פעלקער זאָלען גיין נאָר אין רוסישע שולען, כדי זיי זאָלען ווערען עכטע רוסען, איז אונדזערע שכנים-פעלקער אויסגעקומען אויסצושטיין גרויסע צרות. מ'פלעגט צונויפזאַמלען עטלעכע קינדער און אויסבאַהאַלטען אַזוינע קליינע גרופּעס, לערנען בגנבה פאַר דעם רוסישען אינספּעקטאָר, און באַשטראָפט-ווערען, ווען מ'האָט „געכאַפּט" באַ אַזאַ גנבה. און וואָס האָבען יידען געטאָן? יידען האָבען לאָ-די נישט געאַרבעט צו האָבען אייגענע יידישע

שולען, זיי האָבען זיך נאָך געשטופּט אין די רוסישע שולען. זיי האָבען באַשאַפען רוסישע שולען פאַר זייערע קינדער, זיי האָבען באַשאַפען רוסישע שולען פאַר דער גאַנצער באַפעלקע-רונג, ווי למשל, די קאָמערץ-שולען, וואָס זענען אומעטום אויפ-געקומען מיט יידישער איניציאַטיוו און מיט יידיש געלט. דאָס הייסט, מיר דאַרפען עס זיך זאָגען אָפען: בעת אַלע פעלקער האָבען זיך געוועהרט קעגען דער אַלטער צאַרישער רעגירונג, וואָס האָט געוואָלט נישט אַנדערש, נאָר רוסיפיצירען זייע-רע קינדער, מאַכען זיי פאַר רוסען און מאַכען אויך די גאַנצע פרעמדע, נישט-רוסישע געגענט פאַר אַרוסישע, האָבען יידען פאַקטיש געהאָלפען דער צאַרישער רעגירונג צו דערשטיקען די אייגענע שול באַ אַלע פעלקער, צו דערשטיקען זייער שפּראַך, זייער אייגען לעבען. אין ליטע, אין ווייס-רוסלאַנד און אומעטום, ווי רוסען זענען זייער ווייניק, מייסטענס, נאָר באַאַמטע, האָבען יידען געהאָלפען איינצופירען רוסיש אין דער שול, אויף דער גאַס און אומעטום. און דאָס האָט פאַרשאַפט באַ אונדזערע פעלקער-שכנים אַ שרעקליכע שנאה צו יידען, און נישט נאָר באַ פּינצ-טערע מענטשען, נאָר גראָד באַ די בעסערע, באַ דער אינטעלי-גענץ פון די אַלע פעלקער, ווייל זי, די אינטעליגענץ פון יעדען פאָלק, האָט תמיד מיט מסירת-נפש געאַרבעט און געשטריטען פאַר אַן אייגענער פאָלקסשול און זי האָט געזען און פאַרשטאַנען, צו וואָס ס'ברענגט יידישע יאָגעניש נאָך רוסישע שולען. ווער האָט געהאָלפען צו מאַכען ווילנע, מינסק וכדומה פאַר אַ רוסישער שטאָט, מיט רוסישע שולען, מיט רוסיש אין יעדען ווינקעלע, ווען נישט יידען? אמת, יידען האָבען עס נישט געטאָן מיט אַ כיון, מ'האָט פשוט נישט פאַרשטאַנען די זאַך. מ'האָט געלעבט מיט'ן טאָג. מ'האָט נישט געזען, וואָס עס טוט זיך באַ אַנדערע פעלקער, מ'האָט געמיינט אַז אַזוי דאַרף זיין, אַז די אַלטע גזלנ'ישע אָרדענונג איז אייביג, און אַנדערש קאָן נישט

זײַן. מ׳האָט זיך קײן רעכענונג נישט אָפּגעגעבן. גבירים און בעלי-בתּים האָבען בכלל נישט געקלערט נישט פון קײן שול, נישט פון קײן בילדונג, נישט פין יידישער דערציִונג. מ׳האָט גע-גאַרט נאָר נאָך אַטעסטאַטען, נאָך פּריווילעגיעס. און פּריווילעגיעס האָט געגעבען נאָר די קאַזיאָנע רוסישע שול. אַ סך האָט דאָ מיטגעבראַכט די שרעקלעכע יידישע לאַגע, וואָס יידען האָבען נישט געטאָרט וווינען אויסער יידישע שטעט; יידען האָ-בען זיך נישט געטאָרט נעמען פאַר קײן זאַך. דער אַטעסטאַט פון אַ רוסישער שול האָט עפּעס געגעבען אַ שטיקעל אָנהאַלט. פון די פּריווילעגיעס האָבען גענאָסען נאָר גבירים און בעלי-בתּים, וואָס האָבען געקאָנט אַדורכרײַסען-זיך דורך דער פּראָצענט-נאָר-מע, קויפען פאַר געלט וואַקאַנסיעס פאַר זײערע קינדער און אויס-האַלטען בכלל זײערע קינדער יאָרען-לאַנג אין רוסישע שולען. פאַר דעם פאָלק, פאַר דעם פּשוט׳ען יידענס אַ קינד, האָט מען נישט געזאָרגט בכלל: גענוג פון זײערטוועגען אַלטמאָדישע חדרים און תּלמוד-תּורות. אָבער דער צאָרן פון אונדזערע שכנים-פעל-קער איז געפאַלען אויפ׳ן גאַנצען יידישען פאָלק. אַ ייד סתם איז געווען אין זײערע אויגען אַ רוסיפיקאַטאָר, דאָס הייסט, אַ מענטש, וואָס האַלט אין איין פאַרוסישען שטעט, גאַנצע געגענטען, ווו קײן רוסען זענען נישטאָ. דאָס זענען די אַלע געגענטען, ווו יידען וווינען אין אַלטע ישובים. און די וויל-טיקסטע זאַך צו פאַרוסישען שטעט און געגענטען איז דאָ געווען די רוסישע שול. יידען זענען אין די־דאָזיקע געגענטען דער קולטורעלער קלאַס, און זײ האָבען געהאָלפען אײַנצופירען די פרעמדע שול, דאָס הייסט, די רוסישע שול.

פיל שנאה און קנאה האָט דאָס אונדז פאַרשאַפט בײַ אונ-דזערע שכנים-פעלקער. זאָלען מיר דען איצט, בעת דער אַלטער רוסיפיקאַטאָרישער רעזשים איז געפאַלען, און פעלקער שטייען אויף תּחית-המתים, זאָלען מיר דען איצט פירען די אַלטע פּאָ-ליטיק? און צי וועט מען אונדז שווײַגען! בפרט, אַז דער „גאַראָ-

דאָוואָי״ איז שוין אויך נישטאָ.

היוצא מזה, אַז הן פּאַר-זיך, אַז אונדזער פאָלק זאָל האָבען בילדונג און וויסען; יידישע קינדער זאָלען אויסוואַקסען יידען און מענטשען; הן פאַר דער וועלט,—מיר זאָלען לע-בען בשלום מיט אונדזערע שכנים-פעלקער, אַ וועלט זאָל נישט האָבען צו טון מיט אונדז, אַז מיר שטייען אַלעמען אין וועג, —מוזען יידען האָבען אייגענע יידישע שולען אויף אונדזער מאַמע-לשון—יידיש.

IV.

אַ קאַפּיטעל אויטאָנאָמיע.

מיר האָבען ביזאַהער גערעט וועגען דער „שפּראַך-פראַגע“, וועגען יידיש און העברעיש, נאָר בנוגע צו דער שול און צו בילדונג, וויאַזוי, אויף וואָס-פאַר-אַ שפּראַך זאָל מען לערנען און מדריך-זיין יידישע קינדער. אָבער די שפּראַך פון אַ פאָלק,—באַ יידען די יידישע שפּראַך, האָט אַ סך צו זאָגען נאָך באַ איין זייער וויכטיקע געלעגענהייט. נעמלעך, ווען דאָס פאָלק באַווייזט זיך אַלס אַ ק ב ו ץ, אַלס אַ גאַנצע ע ד ה, הן קייגען א ו י ס ע ן, קייגען דעם לאַנד און דער מלוכה, ווו דאָס פאָלק געפינט זיך,— הן קייגען א י נ ע ו ו י נ י ק, קייגען זיינע אייגענע יחידים. דאָס איז שוין אַ היכער פּאָליטישער ענין, און דאָס מוז מען אַרומרעדען ברייטער, דאָס איז אַ ק אַ פּ י ט ע ל א ו י ט אָ נ אָ מ י ע.

יידען זענען געווען „אין דער פרעמד“, קיין אייגענע מלוכה האָבען זיי שוין לאַנג נישט און דאָך האָבען זיי געלעבט, ווי אַ פאָלק. יידען האָבען געהאַט „קהל“. קהל האָט געפירט אַ געוויסע קהל'שע ווירטשאַפט; יידען האָבען געהאַט אַ בקור-חולים, אַ תלמוד-תורה, הכנסת-אורחים, עולמות וכדומה. פאַר די הוצאות אויף קהל'שע הצטרכות איז געווען אַ באַזונדער יידישער אָפּ־צאָל: די טאַקסע (קאָראָבקע). חקצור, קהל איז געווען כמו אַ

קליין יידיש מלוכה׳לע, אָדער, ווי מ׳זאָגט היינט, אַ יידישע זעלבסטפאַרוואַלטונג, וואָס האָט באַדאַרפט זאָרגען פאַר יידישע קהל׳שע הצטרכות׳ען און אויך זיין דער פאָרשטייער, דער טוען פון יידען פאַר דער מלוכה, פאַר דער שטאָט-דומע וכדומה. קהל האָט געקאָנט אויספירען אַזוינע זאַכען, געוויינלעך, נאָר דער-פאַר, וואָס ער האָט געהאַט אַ געוויסען כּוח, געוויסע רעכט און התחייבות׳ען הן בנוגע צו איינצעלנע יידען, הן בנוגע צו דער מלוכה. למשל, באַ מאַכען „ראַסקלאַדקעס“ און איינמאָנען פאַר-שידענע אָפּצאָלען (למשל, דעם ליכט-אָפּצאָל—„סוויעטשנאָי סבאָר“ — און קאָראָבקע). דעמדאָזיקען כּוח האָט קהל געהאַט פון דער מלוכה. אַפילו די צאַרישע רעגירונג, בימי ניקאָלאַי, וואָס זעלבסטפאַרוואַלטונג בכלל און בפרט נאָך יידישער קהל איז איר געווען על אפה ועל חמתה, זי האָט אודאי געוואָלט אויסראָטען יעדען שפור פון יידישען קהל, האָט זי עס דאָך נישט געקאָנט אויספירען, וואָרום אפילו ניקאָלאַיס רעגירונג האָט דאָך געמוסט איינזען, אַז יעדער קבוץ, און ממילא דער יידישער קבוץ אויך, האָט אַזוינע אייגענע הצטרכות׳ען, וואָס נאָר ער אַליין קאָן עס באַפרידיגען דורך אייגענע שלוחים. קיינע „קאַזיאָנע טשינאָווניקעס“ קאָנען דאָ נישט העלפען. דאָס איז געווען, ווי שוין געזאָגט, אַפילו אין יענע ביטערע צייטען, ווען מ׳האָט בכלל נישט גע-האַלטען פון קיין שום „פריי־הייטען“, און פאַר פעלקער בפרט.

וואָס איז אַזוינס אויטאָנאָמיע?

הייניטיקע צייטען איז שוין אַ כּלל-גדול, אַז אַזויווי יעדער יחיד אין דער מלוכה דאַרף האָבען פּאָליטישע פריי־הייט, אַזוי דאַרף אויך האָבען געוויסע פּאָליטישע פריי־הייט יעדעס פאָלק אין דער מלוכה. מיט פּאָליטישער פריי־הייט סתם פאַר יחידים איז מען איצט שוין נישט יוצא. וואָרום יעדער מענטש איז נישט נאָר אַ תושב פון דער גאַנצער מדינה, נאָר קודם-כּל איז ער אַ גליד פון זיין פאָלק. יידען זענען רוסלענדער בירגער אין דער מדינה

רוסלאַנד, גלייך אַזוי, ווי רוסען, פּאָליאַקען, אוקראַינער און אַנדערע. יידען זענען פּוילישע בירגער אין דער מדינה פּוילען, אַזויווי פּאָליאַקען, דייטשען; נאָר יידען זענען אַ חוץ דעם נאָך יידען, דאָס הייסט, זיי זענען אַ פאָלק מיט אַנ׳אייגענער געשיכטע, מיט אייגענער אמונה און מנהגים, מיט אַנ׳אייגענער שפּראַך, מיט אייגענע ליידען און פרייִדען, נויטען און פאַרלאַנגען. דאָס אייגענע אויך יעדעס אַנדערע פאָלק אין דער מדינה, וואָס איז באַזעצט נישט פון איין פאָלק, נאָר פון עטלעכע פעלקער (למשל רוסלאַנד, פּוילען וכדומה). יעדעס פאָלק אין אַזאַ מדינה שטרעבט מיט אַלע מעגלעכקייטען צו דערהאַלטען זיין קיום אַלס אַ פאָלק און צו וואַקסען אַלס אַ פאָלק, נישט סתם אַלט יחידים. כדי דאָס צו דערלאַנגען, איז שוין ווייניק סתם אַ דעמאָקראַטישע אָרדענונג, ווו אַלע בירגער פון אַלע פעלקער האָבען גלייכע רעכט — מ׳דאַרף שוין האָבען, אַז יעדעס פאָלק באַזונדער, אַלס אַ גאַנצער קבוץ, זאָל האָבען געוויסע פּאָליטישע רעכט, כדי אָפּצוהיטען זיין קיום.

לאָמיר נעמען, למשל, בילדונג: באַ יעדען פאָלק איז בילדונג און מדריך-זיין קינדער די וויכטיקסטע זאַך פון זיין קיום. אין אַ דעמאָקראַטישער מלוכה איז פאַראַן אַ געזעץ, אַז לערנען אין פאָלקסשולען מוזען זיך אַלע קינדער אָהן אויסנאַם, און די מלוכה און די שטאָט וועט טאַקע עפענען גענוג אומזיסטע שולען פאַר אַלע קינדער גלייך, אָהן אויסנאַם. אַלס בירגער וועט דאָ שוין מער קיינער נישט ליידען, אפילו יידען אויך נישט, אָבער דאָך קאָן זיך טרעפען, אַז מ׳זאָל דאָ ליידען אַלס אַ פאָלק. וואָרום סתם שולען פאַר סתם קינדער זענען נישט פאַראַן, אָדער זיי טויגען נישט: רוסישע קינדער דאַרפען האָבען רוסישע שולען, פּוילישע קינדער—פּוילישע, יידישע קינדער—יידישע וכדומה. ווער-זשע וועט זאָרגען, למשל, אין מאָסקווע, אַז פאַר די עטלעכע הונדערט פּוילישע קינדער דאָרט, זאָל מען מאַכען פּוילישע שולען? אָדער אין וואַרשע, אַז פאַר די רוסי-

שע, דייטשישע קינדער זאָל מען מאַכען רוסישע, דייטשישע שו-לען? אָדער אין מאָסקווע און אין וואַרשע, אין קיעוו און אין מינסק און אין אַנדערע שטעט זאָל מען פאַר יידישע קינדער מאַכען יידישע שולען? אין מאָסקווע איז דער רוב איינוואוינער רוסען, און ממילא דער רוב ראַטמענער אין שטאָטראַט אַ רוסי-שער, זיי זענען געוואוינט צו מאַכען רוסישע שולען. זאָל מען זיך אפשר פאַרלאָזען אויף יושר, אַז זיי וועלען פאַרשטיין, אַז פאַר פוילישע קינדער דאַרף מען מאַכען פוילישע שולען, פאַר יידישע קינדער — יידישע וכדומה, און זיי וועלען טאַקע טון אַזוי? אָדער דאָס אייגענע אין וואַרשע, אַז דאָרט וועט דער פוילישער שטאָטראַט מאַכען רוסישע שולען פאַר רוסישע קינדער, יידישע שולען פאַר יידישע? איז איינמאָל — אין אַזוינע זאַכען, וואָס זע-נען נוגע אַ פאָלק אין לעבען-אַריין, קאָן מען זיך אויף יושר נישט פאַרלאָזען: וואָס טוט מען, אַז אַזאַ יושר געפינט זיך נישט בא לייטען? זעען מיר דען נישט, למשל, איצט אין פוילען, אַז די פאָליאַקען לייקענען שטיין און ביין: יידען זענען גאָר קיין פאָלק נישט, און זיי, די פאָליאַקען, קלערען גאָרנישט -ו מאַכען קיין יידישע שולען פאַר יידישע קינדער. פאַרקערט! יידישע שולען רודפ'ט מען עד-חרמה. דער שטאָטראַט גיט דע-רויף קיין איין גראָשען געלט נישט, כאָטש שטייערען צאָלען יידען גלייך מיט אַלע. יידישע שולען האָבען קיין רעכט נישט, יידישע לערער האָבען אויך קיין שום רעכט נישט (למשל, רעכט אויף פענסיע אויף דער עלטער), און בכלל ווי ווייט מ'קאָן נאָר שטערען, אַז קיין יידישע שולען זאָלען בכלל נישט זיין, אַז יידישע שולען זאָלען קיין יידישע לערער נישט האָבען וכדומה, טוט מען עס מיט אַ חשק, מיט אַ ברען, אַזויווי אַ גרויסע מצוה-זאַך.

בכן, איז פון יושר אָפגערעט! נאָר לאָמיר שוין זאָגען, אַז די גאַנצע וועלט איז דאָך נישט פוילען; אַז ערגעץ-אַנדערש איז דעמאָקראַטיע, אמת און יושר, נישט גלאַט אַ שיין וואָרט, ווען

מ׳דאַרף עס האָבּען פאַר-זיך, פאַר אייגענעם ווייל, נאָר ס׳איז טאַקע אַ מוז פאַר אַלעמען גלייך. ס׳איז קרוב לאמת צו גלייבען, אַז אין אַ דעמאָקראַטישער מאָסקווע, למשל, וועט די שטאָט-דומע וועלען מאַכען פּוילישע שולען פאַר פּוילישע קינדער, יידישע שולען פאַר יידישע קינדער וכדומה. וועלען — הייסט נאָך, אָבער, נישט קאָנען! קיין רוסישע געבילדעטע, קיין רוסישע טוער, קיין רוסישע לערער קאָנען נישט מאַכען קיין פּוילישע, קיין יידישע שולען, וואָרום זיי ווייסען נישט, מיט וואָס מ׳עסט עס! דאָס קאָנען טון פּאָליאַקען פאַר-זיך, יידען פאַר-זיך וכדומה. ס׳זענען, ווידער, פאַראַן זאַכען, וואָס איין שטאָט קאָן עס נישט איפטון, אפילו זי זאָל וועלען און מעגליך-זיין דאָס צו טון. למשל, די מאָסקוועער דומע קאָן נישט אויסהאַלטען קיין לערער-אינסטיטוט צוליב עטלעכע הונדערט יידישע, אָדער פּוילישע קינדער. דאָס איז שוין נוגע אַ גאַנצער געגענט, אָדער גאָר דער מלוכה. כדי, אָבער, פּאָליאַקען, יידען און אַנדערע פעלקער אין רוסלאַנד, און אין אַנדערע מדינות, זאָלען דאָס באמת קאָנען אויספירען, זיי זאָלען באמת קאָנען האָבּען אייגענע שולען פאַר זייערע קינדער, דאַרף מען האָבּען צוויי זאַכען: ראשית, דאַרפען פּאָליאַקען, יידען און אַנדערע, האָבּען דאָס רעכט צו מעגען מאַכען אייגענע שולען פאַר זייערע קינדער, און נישט סתם פּאָליאַקען, נישט סתם-יידען, נאָר דער פּוילישער קבוץ, דאָס יידישע פאָלק! וואָרום איינצעלנע מענטשען, סתם יעדע עטלעכע צענדליק פּוילישע, יידישע פאַמיליעס, קאָנען נישט עפענען אַ שולע פאַר זייערע קינדער. און אויב זיי וועלען מאַכען אַזאַ שולע, קאָנען זיי נישט זיין זיכער, אַז זיי וועלען האָבּען לערער פאַר זייערע שולען, וואָרום לערער דאַרף מען דאָך אויך אויסלערנען. פאַר לערער דאַרף מען האָבּען לערער-אינסטיטוטען, און דאָס קאָן ש.ין יעדע עטלעכע צענדליק פאַמיליעס געוויס נישט דערלאַנגען. דאָס אייגענע אויך מיט אַלערן-פּלאַן פאַר די שולען מיט לערן־

בִּיכער וכדומה. אַזוינע זאַכען קאָן אויספֿירען נאָר דער גאַנצער
קבוץ, אַ גאַנץ פֿאָלק: דאָס פּויליִשע, דאָס יִדיִשע פֿאָלק
וכדומה. היוצא-מזה, אַז ניִשט סתם יחידים, נאָר דאָס פֿאָלק,
דאָס פּויליִשע פֿאָלק, דאָס יִדיִשע פֿאָלק און אַנדערע פֿעלקער
דאַרפֿען האָבען רעכט צו מאַכען אײַגענע שולען פֿאַר זײַערע
קינדער, צו מאַכען אײַגענע לערער-איִנסטיִטוטען,
כּדי ס'זאָלען זײַן לערער פֿאַר זײַערע שולען, צו האָבען אײַגע-
נע דיִרעקטאָרען און איִנספּעקטאָרען, וואָס זאָלען אויס-
אַרבּעטען פּלענער: וואָס און וויאַזוי צו לערנען איִן זײַערע
שולען; זײ זאָלען השגחה-האָבען אויף אַזוינע שולען; ס'זאָל
באַשאַפֿען-ווערען לערן-בּיכער און אַנדערע מכשירים פֿאַר אַזוי-
נע שולען. דאָס־דאָזיקע רעכט אויף אײַגענער בּיִלדונג דאַרף זײַן
אָנגעוויִזען פֿאַר יעדען פֿאָלק איִן אַ באַזונדער געזעץ. וואָ-
רום אויב ס'איִז ניִשטאָ קײַן געזעץ, קאָן אַ רוסיִשער טשיִנאָווניִק
ניִשט לאָזען פּאָליאַקען מאַכען קײַן פּויליִשע שולען, קאָן אַ פּוי-
ליִשער באַאַמטער ניִשט לאָזען מאַכען רוסען, יִדען זײַערע שו-
לען, אָדער ווידער פֿאַרלאָזען זיִך אויף יושר? ס'מוז זײַן אַ גע-
זעץ, און איִן דעם געזעץ דאַרף בּפֿירוש אויסגעטײַטשט-ווערען,
אַז, למשל, פֿאַר פּויליִשע שולען איִן מאָסקווע און איִן פּעטראָ-
גראַד און איִן גאַנץ רוסלאַנד האָט צו זאָרגען ניִשט די מאָסק-
ווער, פּעטראָגראַדער שטאָט-דומע וכדומה, נאָר דאָס פּויליִשע
פֿאָלק איִן רוסלאַנד; פֿאַר יִדיִשע שולען איִן וואַרשע, לאָדז
און אומעטום איִן פּוילען, האָט צו זאָרגען ניִשט דער וואַרשע-
ווער שטאָטראַט, ניִשט דער לאָדזער וכדומה, נאָר דער
גאַנצער יִדיִשער קבוץ איִן פּוילען.

רעכט צו האָבען אײַגענע בּיִלדונג, דאָס איִז אײנס.
רעכט אַלײן איִז אָבער ווײניִק! מ'דאַרף נאָך קאָנען
אויסנוצען דאָס רעכט; מ'דאַרף נאָך זײַן בּיכולת אויסצוהאַלטען
אײַגענע שולען, לערער-איִנסטיִטוטען, איִנספּעקציע וכדומה. אויב
מאָסקווער שטאָט־דומע, למשל, וועט זאָגען פּאָליאַקען: איר מעגט

אייך מאַכען פוילישע שולען; וואַרשעווער שטאָטראַט וועט זאָגען יידען: איר מעגט אייך מאַכען יידישע שולען (לאָמיר זיך פאָרשטעלען, אַז איר וועט עס שין פועל'ען היינטיקע צייטען אין וואַרשע!), איז דאָס אַ טרוקענע טובה, אויב מאָסקווער שטאָט-דומע וועט נישט געבען פאָליאַקען קיין געלט אויסצוהאַלטען זייערע שולען. דאָס איינענע אויך, אויב וואַרשעווער שטאָטראַט זאָל נישט געבען קיין געלט. וואָרום פון וואַנען וועלען דען פאָליאַקען, יידען נעמען געלט אויף זייערע אייגענע שולען? זיי צאָלען דאָך שטאָט-שטייערען דער דומע, דעם שטאָטראַט גלייך מיט אַלעמען. אויב, למשל, מאָסקווער און וואַרשעווער שטאָט-ראַטען אַסיגנירען אויף בילדונג, לאָמיר זאָגען, צו מיליאָן רובל אַ יאָר, איז דאָך דאָרט פאַראַן פויליש און יידיש געלט אויך. זאָלען דען פאָליאַקען, יידען וכדומה, צאָלען אַ צווייט מאָל שטייער ספּעציעל פאַר זייערע אייגענע שולען? איז איינמאָל, ווו איז יושר? און שנית, קאָן מען דאָס נישט אויסהאַלטען. צוויי מאָל צאָלען אויף איין זאַך, קאָן קיין פאָלק נישט. דעריבער איז, שנית, נויטיק, אַז אין דעמזעלבען געזעץ, וואָס גיט פאָליאַקען, יידען און אַנדערע אומות רעכט אַליין צו זאָרגען וועגען זייער בילדונג, אין דעמזעלבען געזעץ זאָל אויך שטיין בפירוש אויסגעטייטשט:—מאָסקווער שטאָט-דומע איז פון איר געלט מחויב צו געבען פאָליאַקען, יידען צושטייער אויף זייערע שולען; וואַרשעווער שטאָטראַט איז מחויב צו געבען יידען, וכדומה. אויב מאָסקווע גיט אויס, למשל, באַ היינטיקע צייטען, לאָמיר זאָגען, 10 רובל אַ חודש אויף צו לערנען יעדעס קינד,—פוילישע קינדער אין מאָסקווע זענען פאַראַן 200, יידישע 500 און דעסגלייכען,—איז מאָסקווער שטאָט-דומע מחויב אויסצאָלען אַלע חודש פאָליאַקען 2000 רובל, יידען 5000 רובל אויף אויסצוהאַלטען אייגענע שולען. דאָס אייגענע אין וואַרשע און אומעטום.

אויף אַזוינע בילדונגס-זאַכען, וואָס נישט די שטאָט זאָרגט

דערפאַר, נאָר אַ גאַנצע געגענט אָדער מלוכה (למשל, גימנאַזיעס, העכערע שולען, לערער-אינסטיטוטען וכדומה), איז די געגענט אָדער די מלוכה, מחויב צו געבען, פּאָליאַקען, יידען און אַנדערע פעלקער, צושטייער אויף זייערע הוצאות לויט אַ געוויסען חשבון. דאָס אייגענע איז אויך מיט פּראָפעסיאָנעלע שולען (צו לערנען אַ מלאכה) מיט ביבליאָטעקען, פאָלקס-הייזער וכדומה. נאָר אין אַזאַ פאַל, ווען ביידע זאַכען, הן דאָס רעכט פון אַ פאָלק, אַז ס'מעג אַליין זאָרגען פאַר זיין בילדונג, הן דער חוב מצד דער שטאָט-דומע און מלוכה, אַז זיי זענען מחויב צו שטיצען, צו געבען צושטייער,— נאָר ווען ביידע זאַכען וועלען זיין בפירוש אויסגעטייטשט אין געזעץ, קאָן מען זיכער-זיין, אַז יעדעס פאָלק וועט באמת קאָנען האָבען אַזאַ בילדונג, ווי דאָס וויל, ווי דאָס פאַרדינט. דאָס פאַרשטייט-זיך אויך, אַז אין געזעץ ווערט אויסגעטייטשט, אַז שולען פון אַלע פעלקער און די לערער אין די אַלע שולען האָבען גלייכע רעכט. ס'זאָלען נישט זיין, ווי ביז-איצט, קיין מיוחסים —„קאַזיאָנע“ שולען, וואָס האָבען אַלע רעכט און סתם שולען,— „פּריוואַטע“, וואָס האָבען קיין רעכט נישט. וואָרום אויב אַ פּוילישע שול אין מאָסקווע, אָדער אַ יידישע שול אין מאָסקווע און אין וואַרשע און אין אַנדערע ערטער, וועט נישט האָבען אַלע רעכט פון קאַזיאָנע שולען, און די לערער אויך, וועט דאָס זיין אַ קרבן פון די עלטערען צו שיקען זייערע קינדער אין אַזוינע שולען.

הצטרכות, אָבער, פון אַ פאָלק און דער קיום פון אַ פאָלק שטעקט נישט אין בילדונג אַליין, נאָר אין אַ סך אַנדערע זאַכען אויך. נעמען מיר, למשל, פאָלקסמעדיצין. אין פלוג קאָן, דוכט זיך, אויסווייזען: וואָס איז דען פאַר אַ חילוק רוסען, פּאָליאַקען, יידען און אַנדערע? וואָס-פאַר-אַ חילוק איז, ווער איז דער חולה און ווער איז דער דאָקטער, וועמעס שפּיטאָל ס'איז? שטאָט איז מחויב צו זען, אַז ס'זאָל זיין גענוג שטאָטישע דאָקטוירים, אַמבולאַטאָריעס, שפּיטאָלען, וואָס זאָלען דינען אומזיסט

אַלע איינוווינער און זאָלען זיי גוט באַהאַנדלען. אין אַ דעמאָקראַטיש לאַנד איז טאַקע אַזוי.

אָבער דאָס קאָן אויסווייזען אַזוי, נאָר אויפ'ן ערשטען קוק, פון אויבען אויף. באַטראַכט מען די זאַך נעענטער, אַזוי זעט מען באַלט אַרויס, אַ ז גלייכער איז, ווען יעדעס פאָלק טוט עס פאַר-זיך באַזונדער. אַ רוסישער חולה וועט זיך בעסער צונויפרעדען מיט אַ רוסישען דאָקטער, אַ פוילישער—מיט אַ פוילישען, אַ יידישער—מיט אַ יידישען. דער חולה איז דאָך נישט מחויב צו ברעכען דעם צונג אויף אַ פרעמדער שפּראַך! נאָר אויסער שפּראַך. צו אַנ'אייגענעם האָט מען מער צוטרוי, מ'פילט זיך בעסער מיט אים. אין אַנ'אייגענעם שפּיטאָל פילט מען זיך היימישער. און אַזוינע געפיל-זאַכען האָבען אַ סך צו זאָגען פאַר קראַנקע מענטשען, וואָס דאַרפען קודם-כל האָבען רו, נישט אויפרעגען זיך. שוין נישט צו רעדען דערפון, וואָס אַ קריסט קאָן אויסקומען גיין צום שטאָט-דאָקטער שבת, און אַ יידען זונטיק; וואָס אַ ייד וויל האָבען אין שפּיטאָל כשר-עסען. נישט אומזיסט האָבען יידען געלאָזט זיך תמיד אויסברענגען אויף אייגענע בקור-חולים'ס און זעלטען אָנגעקומען צו שטאָטישע, אָדער זעמסקע שפּיטאָלען. פאָלקס-געזונט הייסט, אָבער, נישט נאָר היילען קראַנקע אַליין. היינטיקע צייטען איז די מעדיצין אַ סך מער פאַרנומען מיט פאַרהיטען, אַז מענטשען זאָלען נישט קראַנק-ווערען, אָדער, וואָס ווייניקער קראַנק-ווערען („סאַניטאַריע" הייסט עס). מ'זעט השגחה-האָבען, אַז מענטשען זאָלען פרייער און געראַמער וווינען, אַז אין די הייזער, אין די הויפען, אין די געשעפטען און אין די גאַסען זאָל זיין ריין; אַז מענטשען זאָלען בכלל גיין ריין אַרום זיך; אַז ס'זאָל זיין גוט וואַסער, ביליקע און גוטע בעדער, אַז ווען איינער ווערט קראַנק, דערהויפט, אויף אַנ'אַנשטעקענדיקער שלאַפקייט, זאָל מען אים אָפזונדערען, זאָל מען דיזענפעקצירען (ריי‍ניגען) די וווינונג,—אַנדערע זאָלען זיך נישט אָנעמען וכדומה אַזוינע מיטלען. היינטיקע צייטען, למשל, זעט

מען צו געבען יעדען אַ ביכעל אין האַנט, ער זאָל וויסען, ווי זיך צו פאַרהיטען פון שלאָף-ווערען און פאַרהיטען זיין הויזגעזונט, דערהויפט, אַז ס'טרעפט זיך אַנ'אומגאַנג, ווי למשל, פּאָקען, טיפוס, כאָלערע,—מוטערס זאָלען וויסען, ווי אומצוגיין מיט זויגקינדער וכדומה. דאָס אַלץ, אומגיין מיט קראַנקע און פאַרהיטען דאָס געזונט, מ'זאָל נישט קראַנק-ווערען, קאָנען אַמבעסטען טון א י י ג ע נ ע, וואָרום יעדעס פאָלק לעבט אַנדערש, האָט זיך זיינע אַרט פרנסות, זיינע הולאַת'ען אייגענע רגילות'ען אין ריינקייט, אין שפייז וכדומה. קריסטען, למשל, וואוינען בדרך-כלל גראַמער, פרייער, דערהויפט, אין דאָרף, זיי זענען מער אויף דער לופט, דערפאַר זענען זיי ווייניקער געהיט, לאָמיר זאָגען, אין עסען און אין טרינקען און דערהויפט זענען זיי ווייניקער געוויינט ווענדען זיך צו אַ דאָקטער. פאַרקערט, יידען האַלטען שטאַרק פון קורירען זיך. זיי פאַרזעצען דערויף דאָס לעצטע קישעלע, דערפאַר וואוינען זיי שרעקלעך ענג, מייסטענס, שמוציק אויך. זיי זענען ווייניק אויף דער פרייער לופט, און בכלל האַלטען זיי ווייניק פון היטען דאָס געזונט, איידער מ'ווערט קראַנק. איז טאַקע גלייכער, אַז יעדעס פאָלק זאָל אויף זיך אַליין השגחה-האָבען. מיר האָבען טאַקע געזען, למשל, אַז באַ יידען האָט אַ סך אויפגעטאָן די לעצטע פיר יאָר די „חברה צו פאַרהיטען יידיש געזונט" הן פאַר די פאַרוואָגעלטע היימלאָזע, הן פאַר אַזוי יידען. אָבער דאָס איז צו אַ גרויסע זאַך, אַז אַ פריוואַטע חברה זאָל עס קאָנען אויפהייבען. דאָס איז אַ זאַך פאַר דעם ג אָ ר ע ן פ אָ ל ק. דערפון איז שוין אַרויסצוזען, אַז יעדעס פאָלק דאַרף האָבען אַליין צו זאָגען אויף זיין פאָלקס-מעדיצין. דאָס דאַרף בפירוש אָנגעוויזען ווערען אין ג ע ז ע ץ. און ווי מיר האָבען שוין געזען, איז נישט גענוג, אַז מ'מעג,—מ'דאַרף אויך ק אָ נ ע ן אויסהאַלטען. דאָס הייסט, אַז די שטאַט-דימע, די מלוכה דאַרף פון איר געלט געבען יעדען פאָלק צושטייער אויף זיין מעדיצין. און דאָס דאַרף אויך בפירוש שטיין געשריבען אין געזעץ.

דאָס נעמלעכע אויך אַנדערע אינסטיטוציעס און מיטלען, וואָס יעדעס פאָלק טוט אויף, כדי אויסצוהעלפען זיינע נויטבאַדערפטיקע און געפאַלענע—גרינגער צו מאַכען צו לעבען דעם געמיינעם מאַן: הכנסת-אורחים, ביליקע גאַרקיכען, מושב-זקנים'ס אָדער העלפען עמיגראַנטען.

וויפעל טויזענטער יידען ווערען יעדעס יאָר פאַרשוואַרצט איבער דעם, וואָס זיי פאַלען אַריין צו די אַגענטען אין די הענט, זיי ווערען באַשווינדעלט און באַריסען, דאַרף טאָקע זיין אַ ביוראָ, וואָס זאָל דעם עמיגראַנט צו-הילף-קומען מיט אַ ביליקער שיפּס-קאַרט, מיט אויסריכטען אים אין וועג-אַריין, פאַרהיטען אים, אַז ער זאָל נישט באַ'עול'ט ווערען פון די שיפּגעזעלשאַפטען וכדומה. דערהויפּט, אָבער, דער עמיגראַנט זאָל זיך קאָנען אָנפרעגען, זיך אַנ'עצה-האַלטען וווהין צו פאָרען, פאַרוואָס זיך צו נעמען. דאָס אַלץ קאָן אַמבעסטען יעדעס פאָלק אויפטון פאַר-זיך. רוסען, וויסען נאָך בכלל זייער ווייניק פון עמיגראַציע. בעת יידען, טייטשען, פאָליאַקען און אַנדערע פעלקער, פאָרען שוין איבער'ן ים צענדליקער יאָרען. איז באַ רוסען האָט זיך די עמיגראַציע אָנגעהויבען ערשט די לעצטע עטלעכע יאָר, ממילא וויסען זיי נאָך נישט, וויאַזוי צו נעמען זיך פאַר אַזאַ זאַך. אין אַ רוסיש ביוראָ וועט קומען אַ פויער פון דאָרף, וועט רעדען אויף זיין שפּראַך,—דאַרף מען אים אָנווייזען צו פאָרען אין איין אָרט, זיך נעמען פאַר איין זאַך. אין אַ יידיש ביוראָ וועט קומען אַ ייד אַ שטאָטמענטש, אַ בעל-מלאכה, אַ קרעמער, אַזוי אַ לופטמענטש,— וועט רעדען אויף זיין שפּראַך, פון זיינע נויטען,—דאַרף מען אים אָנווייזען צו פאָרען אפשר אין אַנ'אַנדער אָרט, זיך נעמען פאַר אַנ'אַנדער אַרבעט. אָבער קודם-כל דאַרף זיין אַ רוסיש ביוראָ פאַר רוסען, אַ פויליש—פאַר פאָליאַקען, אַ יידיש—פאַר יידען. און ווידער צמאָל: דאָס אַלץ דאַרף זיין אויסגעטייטשט אין געזעץ, הן אַז מ'מעג עס טון, הן אַז מ'קאָן עס טון, דאָס הייסט, אַז מ'גיט בערויף געלט.

נעמען מיר פּרנסות בכלל און ייִדישע פּרנסות בפרט. געוויס איז די מלוכה מחויב צו זאָרגען, אַז יעדער זאָל, ווי ווייט מעגלעך, געפינען פאַר זיך אַ פּאַסיקע אַרבעט און האָבען ברויט. אָבער ניִשט מלוכה-טשינאָווניקעס אָדער אַפילו דומעס און זעמסטוועס קאָנען דאָס טון פאַר אַלעמען גלייך, וואָרום פעלקער האָבען מייִסטענס פאַרשיִדענע פּרנסות. רוסען, פּאָליאַקען, אוקראַיִנער—זענען מייִסטענס ערד-אַרבעטער, און די שטעט זענען זיי פאַבריִק-אַרבעטער. די מלוכה, די זעמסטוועס טוען, און האָבען טאַקע אַ סך אויפגעטאָן, אַז דער פּויער זאָל האָבען ערד, אַז די ערד זאָל ער קאָנען באַאַרבעטען, ווי געהעריִק, ער זאָל האָבען נענוג אינווענטאַר, ערד, מאַשינען וכדומה; ער זאָל, וואָס בעסער, אָפּזעצען זיינע דאָרפּפּראָדוקטען און זאָל, וואָס ביליִקער איינקויפען, וואָס ער דאַרף: מאַשינען, סעפּאַראַטאָרען וכדומה, מ'שיִקט און דאָרף אינסטרוקטאָרען צו לערנען דעם פּויער באַאַרבעטען די ערד, איינפיִרען מילכווירטשאַפט; ער זאָל בכלל ציִען פון זיין ווירטשאַפט, וואָס מער נוצען; ער זאָל אָרגאַניזיִרען שותפות-חברות (קאָאָפּעראַטיִוועו) פאַר קרעדיִט, פאַר איינקויפען און פאַרקויפען. זייער פיל, למשל, האָבען די רוסישע זעמסטוועס אויפגעטאָן פאַר די קוסטאַרען, דאָרף-בעלי-מלאכות, צו לערנען זיי בעסער און שענער די אַרבעט און בעסער אָפּצווזעצען זייער אויסאַרבעט.

ייִדען, אָבער, זענען שטאָטמענטשען און האָבען שטאָטישע פּרנסות: מלאכה, קליינהאַנדעל, קליינפאַבריקאַציע. פאַר זיי האָט ביז-היינט קיינער ניִשט געזאָרגט און ניִשט געקאָנט זאָרגען. און זאָרגען דאַרף מען גראָד, און זייער אַ סך, און גראָד איצט, בעת ס'וועלען זיך אָפּרופען אַלע ווייטיִקען פון דער מלחמה. אַלע ווייסען, ווי ווייט ייִדען זענען הינטערשטעליִק אין דער מלאכה. מ'דאַרף אַ בעל-מלאכה אויסלערנען זיין מלאכה גופא, ער זאָל קאָנען קאָנקוריִרען. וואָרום דאָס זעען מיר דאָך צו מיט איינענע אויגען, אַז אַ ייִד, אַ בעל-מלאכה ווערט-אָן,

וואָס ווײַטער, אַלץ מער דעם פּלאַן: דער קריזיסטלעכער בעל-מלאכה אַרבעט שענער און בעסער פאַר איס,—ממילא ווערט דער ייִד פאַרטריבען פון דעם מאַרק. מ׳דאַרף האָבען פּראָפּעסיאָנעלע שולען, מוסטער-וואַרשטאַטען, אינסטרוקטאָרען, מוזעיומס און אויס-שטעלונגען פון אויסאַרבעט. מ׳דאַרף האָבען, אַז דער בעל-מלאכה זאָל דורך זײַנס אַ בשותפות-חברה (קאָאָפּעראַטיוו), ביליק באַציִען מאַטעריאַל און וואָס בעסער אָפּזעצען זײַן אויסאַרבעט. מ׳דאַרף האָבען, אַז קלײַנע הענדלער און בכלל דער געמײַנער מאַן זאָל האָבען ביליקען קרעדיט. מ׳דאַרף האָבען אַ גרויסע באַנק פאַר ייִדישער פאָלקסווירטשאַפט, פאַר בעלי-מלאכות, קלײַנהענדלער, פאַר דאָס ביסעל ייִדישע ערד-אַרבעטער און צו העלפען ייִדען צו באַזעצען-זיך אויף ערד; די באַנק זאָל אויך העלפען אויפ-ריכטען די צעבדליקער טויזענטער ייִדישע פאַמיליעס, וואָס זענען אומגליקלעך-געוואָרען צוליב דער מלחמה; זי זאָל דינען אונדזע-רע עמיגראַנטען, אַזוי ווי ס׳איז פאַראַן אַ רוסישע, אַ פּוילישע באַנק פאַר פּויערים. ווער זאָל זאָרגען פאַר דעם אַלץ? קײַנער קאָן זיך נישט אַרײַנטון אַזוי טיף, אַזוי גרינדלעך אין יענעמס פאָלקסנויטען. נאָר יעדעס פאָלק פאַר-זיך קאָן זיך אויסהעלפען און ממילא דאַרף דאָס אויך שטײן אין געזעץ.

דאָס זענען, בדרך-כלל, די נויטבאַדערפעניִשען, וואָס יע-דעס פאָלק דאַרף זײ אַלײן באַפרידיגען מיט דער הילף פון דער מדינה, כדי צו פאַרהיטען זײַן קיום און אויפציִען געזונטע דו-רות, וואָס זאָלען גײן אין דעם וועג, וואָס זענען אָנגעצײַכענט דעם פאָלק פון זײַן היסטאָריע. און דאָס אַלץ דאַרף זײַן באַוואָ-רענט אין אַ געזעץ. אָט דאָס-דאָזיקע געזעץ, וואָס דאַרף פאַר-זאָרגען יעדעס פאָלק, אַז ס׳זאָל קאָנען אַלײן באַפרידיגען אַלע זײַנע פאָלקס-הצטרכות מיט דער הילף פון דער מלוכה, פון שטאָט-ראַטען און זעמסטוועס, אַז ס׳זאָל קאָנען פאַרהיטען זײַן קיום בכלל, אָט דאָס הײסט אויף דעם פּאָליטישען לשון נאַציאָנאַ-לע אויטאָנאָמיע, דאָס הײסט, נאַציאָנאַלע זכיות, נאַציאָנאַ-

לע זעלבסטשטענדיקייט. יעדעס פאָלק, וואָס איז אַ מעוט צווישען אַנ׳אַנדער גרעסער פאָלק, זאָל זיין בעל־הבית באַ זיך אין דערהיים, אין דעם קבוץ פון אייגענע פאָלקס־אינטערעסען.

צו די צרכי־הכלל קומען צו נאָך אַזוינע זאַכען, וואָס זענען נוגע נישט נאָר יחידים אַליין, נאָר דעם גאַנצען פאָלק: דאָס איז קודם־כל די שפראַך. יעדען פאָלק איז שטאַרק נוגע, אַז ס׳זאָל קאָנען פריי און עפענטלעך ניצען זיין שפראַך, נישט נאָר אין דער שול, נאָר בכלל עפענטלעך: אויף פאַרזאַמלונגען, אין טעאַטער, אין צייטונגען און געשעפטס־דאָקומענטען. נישט שטענדיק איז דאָס אַ מובן מאליו. מילא, פון דעם אַלטען צאַרישען רוסלאַנד איז דאָך שוין אָפּגערעט. דאָ האָט מען דאָך נישט געטאָרט עפענען אַ כויל אויף אַנ׳אַנדער שפראַך, חוץ רוסיש! דאָ האָט דאָך דאָס געקאָנט דערלאַנגען אַזוי וויט, אַז אַ פאָלק—ליטווינער—האָבען אַ צייט לאַנג נישט געטאָרט דרוקען זייערע תפילות אפילו אויף זייער שפראַך; אוקראַינער און יידען האָבען ביז דעם יאָר 5—1903 נישט געטאָרט האָבען קיין צייטונג אויף זייער שפראַך. ווער געדענקט דען נישט מיט וואָס פאַר אַנ׳אכזריות מ׳האָט גע׳רודפ׳ט די יידישע שפראַך בעת דער לעצטער מלחמה? אַ יידישער סאָלדאַט אין די „אָקאָפּעס" האָט נישט געטאָרט אָנשרייבען קיין בריוועל דער מאַמען אויף יידיש. אין איין שיינעם טאָג (דעם 5־טען יולי 1915), האָט מען גלאַט פאַרמאַכט אַלע יידישע צייטונגען. יידען האָבען כמעט צוויי שרעקלעכע מלחמה־יאָר דורכאַנאַנט (ביז דער רעוואָלוציע), קיין אייגענע צייטונגען נישט געהאַט. אין אייניגע ערטער האָט מען אפילו קיין סידור נישט געלאָזט דרוקען.

אָבער נישט נאָר אין רוסלאַנד, אפילו אין גאַליציע, אין עסטרייך, כלומר׳שט אַ קאָנסטיטוציע־לאַנד, דאָרט זענען אויך געווען פעלקער־מיוחסים,—דאָס זענען, קודם־כל, פּאָליאַקען און דייטשען, און פעלקער־קנעכט—דאָס זענען יידען. בשעת דער פאָלקס־ציילונג, למשל, האָט אַ ייד נישט געטאָרט אָנגעבען, אַז זיין מוטערשפראַך

איז יידיש. אַזאַ שפּראַך, פּלעגען זאָגען די גאַליציאַנישע באַאַמטע, איז גאָרנישט פאַראַן אויף דער וועלט; ס'איז אַן אויסגעקלערטע זאַך, און מ'שטראַפירט דערפאַר מיט טורמע און מיט קנס. ווער שמועסט שוין שולען אויף יידיש—דאָס האָט מען גאָרנישט געטאָרט אויסרעדען. איז היוצא-מזה, אַז אויף יושר, ווי מיר האָבען שוין פריער געזען, קאָן מען זיך נישט פאַרלאָזען. ס'דאַרף שטיין בפירוש אין געזעץ, אַז יעדער האָט דאָס רעכט צו רעדען און צו שרייבען, צו דרוקען און מאַכען געשעפטס-דאָקומענטען (געשעפטסביכער, אַקטען וכדומה) אויף זיין שפּראַך. קיינער טאָר אים נישט שטערען.

און נאָך אַ זאַך: דער צונג באַ אַ מענטשען דאַרף נישט זיין אין גלות, אין רעגירונגס-אַנשטאַלטען אויך: אויף פּאָסט, אויף דער באַן, אין געריכט, אין שטאָטראַט, אין דער זעמסטווע, וכדומה אַז.ינע אָפיציעלע אינסטיטוציעס. ווער האָט נישט צוגעזען דעם פּיין פון מענטשען: יידען, אוקראַינער, פּאָליאַקען און אַנדערע האָבען נישט געטאָרט זיך אויס'טענה'ן אין רוסלאַנד מיט אַ באַאַמטען אויף זייער שפּראַך, הגם זיי ווינען אין דער שטאָט אין די גרויסע טויזענטער מאַסען. זיי דאַרפען דוקא ברעכען דעם צונג אויף דעם באַאַמטענס שפּראַך—אויף רוסיש. איז דאָך דאָס אַן אמת'ע באַליידיגונג און רציחה. מענטשען האָט מען אַרויפגעלייגט אַ שלאָס אויפ'ן מויל. און ס'איז טאַקע אַ גרויסע פּראַקטישע מניעה אויך אין לעבען: וויפיעל היזקות האָבען דערפון מענטשען! איז טאַקע באַ דער דעמאָקראַטיע אַ כלל, אַז נישט דער עולם איז באַשאַפען געוואָרען פאַר דעם באַאַמטענס וועגען, נאָר פאַרקערט, דער באַאַמטער איז באַשאַפען געוואָרען פאַר דעם עולם'ס וועגען, און ער, דער באַאַמטער דאַרף פאַרשטיין די שפּראַכען, וואָס דער עולם רעט אויף אַנ'אָרט. אין אַזאַ שטאָט, למשל, ווי מינסק, ווו ס'איז פאַראַן אַ גרויסער עולם יידען, ווייסרוסען, רוסען און פּאָליאַקען, דאַרפען אַלע באַאַמטע פאַרשטיין חוץ ווייסרוסיש אין רוסיש, נאָך יידיש און פּויליש

אויך. אין ווארשע דארפען זיי פארשטיין חוץ פויליש, נאָך יידיש אויך און ענטפערען דעם עולם אויף יידיש, אויב מ'רעט צו זיי אויף יידיש און דעסגלייכען אין יעדען אָרט. דאָרט, וואו ס'איז פאראַן אַ געוויסער ניכר'ער פראָצענט איינוואוינער (לאָמיר זאָגען 10 %—15), וואָס רעדען נישט אויף דעם לאַנדשפּראַך, נאָר אויף זייער פאָלקסשפּראַך, דאַרף דער עולם זיין זיכער, אַז מיט זיין שפּראַך קאָן ער אויסקומען אין שטאָט אומעטום, אין אַלע אָפיציעלע אינסטיטוציעס. און ווידער אַמאָל נישט יושר, נאָר אַגעזעץ, דאָס דאַרף בפירוש אָנגעצייכענט ווערען אין געזעץ פאַר אַ חוק ולא יעבור.

פון די זאַכען, וואָס געהערען צו פאָלקס-אינטערעסען, לאָמיר דאָ אָנווייזען נאָך אויף שבת-רו. דאָס הייסט, אַז אַ ייד דאַרף האָבען דאָס רעכט צו האַלטען אָפען זיין געשעפט אום זונטיק און גוישע חגאות, כדי ער זאָל קאָנען האַלטען צו און רוען אום שבת און יידישע ימים-טובים. דאָס איז נוגע יידישע קרעמער, אָנגעשטעלטע, אַרבעטער. אַזוי ווי כמעט אומעטום, אין יעדער שטאָט, גיט דער שטאָטראַט אַרויס תקנות, אַז די געשעפטען דאַרפען זיין געשלאָסען אום זונטיק און קריסטלעכע פייערטעג, דאַרף זיין אַ געזעץ פאַר דער גאַנצער מדינה, אַז יידען, וואָס האַלטען צו זייערע געשעפטען אום שבת, מעגען זיי האַלטען אָפען אום זונטיק, מאַכמעדאַנער—פרייטיק.

איצט נאָך אַ פּאָר ווערטער וועגען דעם, וויאַזוי מ'טוט עס אַלץ פּראַקטיש. ווײַבאַלט אַ געזעץ וועגען נאַציאָנאַלער אויטאָנאָמיע פאַר די מעוט-פעלקער איז שוין פאַראַן, מוז זיך יעדער איינער באַקענען צו זיין פאָלק. יעדעס פאָלק פירט זיך אַרייסטער פון די זייניקע. אין יעדער שטאָט, אין יעדען שטעטעל, קלייבט-זיך-אויס יעדער נאַציאָנאַלער קבוץ זיין קהלה-פירונג, זיין שטאָטישען ועד. יידען, געוויינלעך, זייער ועד באַזונדער. דער-דאָזיקער ועד איז שוין נישט סתם אַ פּריוואַטע זאַך, נאָר אַ מלוכה'שע אינסטיטוציע, וואָס האָט שוין אַ כוח

פון דער מלוכה אויף אייגענע פאָלקס-אינטערעסען, למשל, ווי אַ שטאָטראַט האָט צו זאָגען אויף גאַנץ שטאָט. דעמדאָזיקען ועד איז מען שוין מחויב צו פאָלגען. יידען, למשל, דאַרפען פאָלגען דעם ועד פון זייער קהלה און דעסגלייכען. דער-דאָזיקער ועד פאַרזאָרגט אַלע קהלה-אינטערעסען פון זיין פאָלקס-קבוץ אויף אַן אָרט: ער מאַכט שולען, קורסען אַלערליי, ביבליאָ-טעקען; ער זאָרגט פאַר בילדונג, בכלל פאַר זיין פאָלק; ער מאַכט אַ שפּיטאָל, אַ מושב-זקנים; ער שטיצט די פאָלקס-ווירט-שאַפט: בעלי-מלאכות אָדער ערדאַרבעטער און אַנדערע פרנסות און דעסגלייכען. דער ועד פאָדערט-אַרויס און האַלט אין זיין רשות די געלטער, וואָס ס'קומט זיין קבוץ, בערך לויט אַ געווי-סען חשבון פון דעם שטאָטראַט, פון דער זעמסטווע, פון דער מלוכה אויף שולען, שפּיטאָלען וכדומה פאַר זיין קבוץ. דער ועד באַשטייערט ווידער זיינע אייגענע מיט אַ ספּעציעלען שטייער (אָפּצאָל), אויב יענע געלטער זענען ווינציק צו דעקען אַלע פאָלקס-הצטרכות'ען. דעמדאָזיקען אייגענעם קהלה-שטייער מוז מען צאָלען, אַזוי ווי מ'מוז צאָלען שטאָטשטייערען, מלוכה-שטייערען. דער קהלה-ועד איז אויך דער פאָרשטייער, דער באַפול-מעכטיקטער טוען פון זיין קהלה אַקעגען שטאָט און מלוכה. ער זעט, ניט צו דערלאָזען, אַז מ'זאָל באַ'עולה'ן זיינעם אַ גליד, למשל, אַז קיינעם פון זיין קהלה זאָל מען ניט שטערען צו ווענדען זיך אויף זיין שפּראַך אין די אַלע אָפיציעלע אינסטיטו-ציעס (אויף פּאָסט, באַן, אין שטאָטראַט וכדומה), אַז יידען, למשל, וואָס היטען-אָפּ שבת זאָל מען ניט שטערען צו האַלטען אָפען זיין געשעפט אָדער צו אַרבעטען אום זונטיק. בכלל זעט דער ועד צו פאַרהיטען זיינע פאָלקס-אינטערעסען, וואָס זענען אָנגע-צייכענט אין דעם געזעץ אין דעם גבול פון נאַציאָנאַלער אויטאָנאָמיע. אין דעמדאָזיקען גבול מוזען אים פאָלגען אַלע אייגע-נע אין זיין שטאָט, און אַלע רעגירונגס-באַאַמטע מוזען אים אַקעגענקומען.

דאָסזעלבע אויך פאַר דעם גאַנצען פאָלקס-קבוץ אין גאַנצען לאַנד. אין יעדער מדינה, אין רוסלאַנד, אין אוקראַינע, אין פוילען און דעסגלייכען, קלייבט אויס יעדער פאָלקס-קבוץ זיינע שלוחים אין זיין נאַציאָנאַלען פאַרלאַמענט, אָדער סיים. דידאָזיקע אסיפה פון שלוחים פון דעם גאַנצען פאָלק אין לאַנד קומט-פאָר, לאָמיר זאָגען, אַלע יאָר. דאָרט, אויף דערדאָזיקער אסיפה, אָדער אין נאַציאָנאַלען סיים, ווי מיר האָבען עס אַ נאָמען געגעבען, ווערען שוין באַטראַכט זאַכען, וואָס געהערען צום גאַנצען פאָלק אין לאַנד. למשל, אין ענין בילדונג: אויסאַרבעטען אַ פלאַן פאַר אַלע שולען, מאַכען לערער-אינסטיטוטען אויף צוגרייטען לערער; אָדער אין פרנסה-זאַכען: מאַכען אַ באַנק פאַר דער פאָלקסווירטשאַפט פון זיינע אייגענע וכדומה; אָדער משתדל-זיין זיך פאַר דער מלוכה אין אַזאַ ענין, וואָס איז נוגע דעם גאַנצען פאָלק. דאָס, וואָס דערדאָזיקער סיים באַשליסט איז שוין געוויינלעך אַ חוב פאַר דעם גאַנצען פאָלק. דערדאָזיקער סיים קלייבט-אויס פאַר זיך אַ פירונג, אַן אויבער-ועד פאַר דעם גאַנצען פאָלק, אַ מין נאַציאָנאַלע רעגירונג, וואָס דאַרף אויספירען בפועל אַלץ, וואָס דער נאַציאָנאַלער סיים באַשליסט; וואָס האָט אַ שטענדיקע השגחה אויף די שטאָטישע קהלות, העלפט זיי און לערענט זיי. דער נאַציאָנאַלער סיים און דער אויבער-ועד האָבען, הייסט עס, די אייגענע עובדא, וואָס די קהלה און איר ועד אויף אַן אָרט, נאָר שוין אין אַ גרעסערען פאַרנעם, אויפ'ן שטח פונ'ם גאַנצען לאַנד. פאַרשטייט זיך, אַז דער נאַציאָנאַלער סיים און דער אויבער-ועד זענען מלוכה'שע אינסטיטוציעס, זיי איז מען מחויב צו פאָלגען אין דעם גבול פון דער נאַציאָנאַלער אויטאָנאָמיע לויט דעם געזעץ־נאָך.

איז פאַראַן אַ געזעץ וועגען נאַציאָנאַלער אויטאָנאָמיע און ס'זענען פאַראַן שטאָטישע קהלות מיט זייערע ועד'ען און אַ נאַציאָנאַלער סיים מיט אַן'אויבער־ועד,—הייסט עס, אַז ס'איז שוין דאָ, ווער ס'זאָל אויספירען די זאַך, ווער ס'זאָל באמת געניסען

פון די זכיות, וואָס דאָס געזעץ גיט, און ווער ס'זאָל פאַרהיטען דאָס געזעץ, מ'זאָל דערויף נישט עובר־זיין*).

אויטאָנאָמיע און שפראַך.

איצט פרעגט זיך אַ קשיה: ס'איז טאַקע אַלץ גוט און וויל; נאַציאָנאַלע אויטאָנאָמיע איז טאַקע אַ דבר־גדול, ממש אַ גאולה פאַר יעדען פאָלקס־קבוץ, וואָס איז אַ מעוט צווישען אַנ'־אַנדער גרעסער פאָלק, אָבער, וואָס קער־זיך עס אָן מיט אונזער ענין פון יידיש און העברעיש?

אָט דאָ קומען מיר צום רעכטען שפיץ, אַז יידיש איז שוין נישט סתם אַנ'איבגעוויינקסטער ענין, וויאַזוי צו לערנען אין יי־דישע שולען אָדער צו פירען יידישע בילדונג בכלל,—יידיש איז שוין עפּעס מער: דאָס איז שוין אַ פּאָליטישע פראַגע, דאָס איז שוין גאָר אַ גרויסער נאַציאָנאַלער ענין פאַר דעם פאָלק, אַ פראַגע פון דעם קיום פון דעם יידישען פאָלק.

וויאַזוי? איז דער תירוץ: טאַקע נאַציאָנאַלע אויטאָנאָמיע! מיר האָבען שוין געזען, וואָס־פאַר־אַ פאַרנעם נאַציאָנאַלע אויטאָ־נאָמיע האָט, וואָס־פאַר־אַ כח זי האָט פאַר דעם פאָלק אין אין דער מלוכה. די מלוכה טהילט־זיך מיט אַ פאָלק מיט זיי־נע רעכט. אַ טהייל זכיות, וואָס געהערען, ווי אַלע איבעריקע זכיות, צו דער מלוכה, גיט די מלוכה איבער דעם פאָלק, די קהלות, און דעם סיים און דעם אויבער־ועד פון אַ פאָלק; זיי זאָלען זיך קאָנען אַליין פירען זייער בילדונג, זייער הילפס־אַר־בעט וכדומה, ווי מיר האָבען שוין פריער אָנגעוויזען. די מלוכה גיט דעם כוח אַ פאָלק דאָס אַלץ אויסצופירען, די מלוכה גיט

---

*) אַז נאַציאָנאַלע אויטאָנאָמיע איז נישט סתם אַנ'אוטאָפּיע, אַ קאָפּ־ווייטיק, נאָר טאַקע אַ פּראַקטישער פּאָליטישער ענין, קאָן מען אַרויסזען פון דעם, וואָס אין אייזלאַנד איז דאָס מקוים־געוואָרען. אין אוקראַינע האָט די „צענטראַלע ראַדע“ מתקן־געווען דעם 9־טען יאַנואַר, אין יאָר 1918 אַ געזעץ וועגען נאַציאָנאַלער אויטאָנאָ־מיע פאַר די מעוט־פעלקער און יידען אויך בכלל. און יידען האָבען באַקומען אַנ'אייגען יידיש מיניסטעריום פאַר יידישע ענינים.

אויף געלט צו שטייער דערויף. ממילא איז קלאָר, אַז אַ
מלוכה טוט אַזאַ זאַך זייער און זייער אויסגערעכענט,
באַטראַכט. אַזוינע ברייטע פּרעטענזיעס צו דער מלוכה קאָן האָ-
בען נישט סתם יעדער קבוץ מענטשען, — לאָמיר זאָגען, סתם יע-
דער מיליאָן אָדער צוויי מיליאָן איינוואוינער, וואָס האָבען זיך
צונויפגערעט און ווילען זיך מאַכען שבת פאַר־זיך; נישט אפילו
יעדעס שבט׳על אויך, וואָס ווער ווייסט, וואָס מאָרגען וועט מיט
אים זיין, — צי וועט ער נישט גאָר צעפאַלען-ווערען און נישט
איינגעשלונגען-ווערען פון אַנדערע פעלקער. ניין, נאַציאָנאַלע אוי-
טאָנאָמיע ווערט געגעבען נאָר אַ פאָלק, אַן׳אומה, דאָס הייסט,
אַזאַ קבוץ מענטשען, וואָס האָט אַן׳אייגענע געשיכטע הינטער
זיך, וואָס לעבט לאַנגע, לאַנגע צייטען, ווי אַ פאָלק, מיט אַן׳-
אייגענער סביבה, מיט אַן׳אייגענער שפּראַך, מיט
אייגענע מנהגים, בכלל מיט אַן׳אייגענער קולטור און
מיט אַן׳אייגענעם לעבענס-שטייגער; אויטאָנאָמיע גיט מען
אַ פאָלק, וואָס וויל ווייטער פירען זיין קיום מיט פעל-
קער גלייך, און וואָס באַווייזט מיט אַלע זיינע מעשים, מיט
זיין גאַנצער פירונג, אַז עס איז מסוגל, עס האָט אַן׳אינעווייי-
ניקסטען כוח צו פירען אַזאַ אייגענעם קיום. סתם אַ
קבוץ מענטשען, — נישט ער קאָן האָבען אַזוינע ברייטע פּרעטענ-
זיעס אויף אויטאָנאָמיע, נישט מ׳קאָן אים געטרויען אַזאַ
זאַך: מאָרגען צעפאַלט ער זיך, פון דעם גאַנצען גע׳מלאכה׳טען
בנין בלייבט נישט גאָרנישט, און מענטשען, וואָס האָבען זיך אים
פאַרטרויט, בלייבען אָהן שולען, אָהן הילף. אַזוינע פּרווען קאָן
די מלוכה נישט דערלאָזען, וואָרום די מלוכה איז פאַראינטערע-
סירט, אַז אַלע בירגער זאָלען זיכער באַקומען בילדונג, מעדיציני-
שע הילף וכדומה, און דאָס זאָל געטון־ווערען, ווי ווייט מעגלעך,
בעסער, באַקוועמער. נאָר אַ פאָלק מיט אַ פעסטען פאָלקסשטייגער,
נאָר אַזאַ פאָלק קאָן טענה׳ן צו דער מלוכה: מיר קומט!
מיר קומט, ווייל אַלץ, וואָס איך פאַרמאָג האָט מיר צו טייער

געקאָסט. דורות האָבען דערפאַר מיט זייער ווויל, מיט זייערע לעבענס באַצאָלט, און דורות וועלען ווייטער נישט רוען, ביז מיר וועלען אונדזערס נישט אויספירען, ווייל דערויף הענגט אונדזער קיום. און אַזאַ פאָלק קאָן מען אויך געטרויען געוויסע זכיות. וואָרום, ראשית, ווייסט טאַקע אַזאַ פאָלק בעסער פאַר אַנדערע זייטיקע, וואָס ער דאַרף האָבען, און וויאַזוי מ'דערלאַנגט דאָס; שנית, איז דאָס אַן'אייביגער בנין.—נמצא, אַז אַ פאָלק דאַרף, ווי זאָגט מען דאָס, אויסהאַלטען אַ היסטאָרישען עקזאַמען אויף פאָלק, כדי ס'זאָל האָבען רעכט צו מאָנען און ס'זאָל לוינען אים צו געבען נאַציאָנאַלע אויטאָנאָמיע.

אַז יידען דאַרפען האָבען פאַר-זיך נאַציאָנאַלע אויטאָנאָמיע, ווי יעדער אַנדער פאָלק, אַז אָהן דעם הענגט אונדזער קיום אין די לענדער, ווו מיר וווינען, דאָס איז פאַר אונדז קלאָר. אָבער, דאָס דאַרף קלאָר-זיין פאַר אַנדערע אויך,—פאַר די, וואָס דאַרפען געבען. הייסט עס: דער עקזאַמען אויף פאָלק! אַז מיר האָבען אַ געשיכטע און אַ שיינע, אַ מיוחס'דיקע געשיכטע—דאָס איז קלאָר. מיר זענען אַ סך עלטער פאַר פיל פעלקער, וואָס זיי דאַרפען עס איצט אונדז געבען נאַציאָנאַלע אויטאָנאָמיע. אַז מיר האָבען איצט אַן'אייגענעם פאָלקסשטייגער, דאָס איז אויך קלאָר. צי ווילען מיר, אָבער, דעם דאָזיקען פאָלקסשטייגער ווייטער דערהאַלטען און אים אויפריכטען? דאָ רייסט-זיך-אַריין די שפּראַך. דאָ האָט די שפּראַך פון אַ פאָלק אַ סך צו זאָגען. די שפּראַך איז דאָ, כמעט, די וויכטיקסטע זאַך אין דעם ענין אויטאָנאָמיע. וואָרום, ראשית, איז אַן'אייגענע שפּראַך דער וויכטיקסטער סימן פון אַן'אייגענעם לעבענסשטייגער, דער וויכטיקסטער אינעווייניקסטער באַהעפט צווישען מענטשען פון איין פאָלק, און די שטאַרקסטע מחיצה קעגען אויסען.

פאַרוואָס גראָד די שפּראַך, נישט, למשל, די אמונה, וואָס

איז, למשל, יידען אַזויפיל ביַיגעשטאַנען צו דערהאַלטען זייער קיום אַלס פאָלק? איז דער תירוץ: היַינטיקע ציַיטען, ווען פאַר אמונה־ואַכען רודפ'ט מען שוין נישט, האָט נישט די אמונה די באַדיַיטונג, וואָס אַמאָל. דיַיטשען, למשל, זענען פּראָטעסטאַנטען און קאַטוי־לען,—דאָך זענען זיי איין פאָלק, און דיַיטשישע קאַטוילען וועט נישט איַינפאַלען צו פאָדערען פאַר־זיך אין דיַיטשלאַנד נאַ־ציאָנאַלע אויטאָנאָמיע. אין אַ לאַנד, ווו יעדע אמונה איז פריַי און גליַיכבאַרעכטיגט; ווו קיין בירגער איז נישט מער חשוב, אָדער ווייניקער חשוב איבער דער אָדער יענער אמונה,—אין אַזאַ לאַנד איז די אמונה אַליין נישט קיין מניעה, אַז מענטשען פון פאַרשידענע אמונות זאָלען זיך האַלטען איינס, פאַר איין פאָלק. פאַרוואָס זאָלען דיַיטשישע קאַטוילען פאָדערען פאַר־זיך נאַציאָנאַלע אויטאָנאָמיע? צי דערפאַר, ווייל זיי דאַרפען האָבען פאַר־זיך באַזונדערע שולען? זיי דאַרפען עס נישט. ווייל די שפראַך איז דיזעלבע הן באַ דיַיטשען־קאַטוילען הן באַ דיַיטשען־פּראָטעסטאַנטען. מ'לערענט אין די שולען דאָסזעלבע. נישט מער, אפשר אויף די שטונדען פון דת וועט צו פּראָטעסטאַנטישע קינ־דער קומען אַ פּאַסטאָר און צו קאַטוילישע קינדער—אַ קאַטוילי־שער גלח. צי דען וועט מען אין אַנדערע זאַכען, למשל, אין פאָלקסמעדיצין, אין פרנסה־זאַכען, באַ'עולה'ן אַ דיַיטש דערפאַר, וואָס ער איז אַ קאַטוילישער! ס'קאָן זיך אַמאָל טרעפען איינצעל־נע פאַלען, אָבער בדרך־כלל — נישט, וואָרום די שפראַך און די געשיכטע מאַכט פון מענטשען בכלל איין סביבה.

און נישט נאָר דיַיטשישע קאַטוילען, אפילו דיַיטשישע יידען פאָדערען נישט פאַר־זיך קיין נאַציאָנאַלע אויטאָנאָמיע, וואָרום זיי האָבען עס נישט אויף וואָס אויסצובערענ־גען; וואָרום זייער שפראַך איז שוין דיַיטש, ממילא דאַרפען זיי נישט קיין ספּעציעלע שולען. פאַר דת איז גענוג, אַז דער רב לערענט מיט די קינדער די נייטיקע עטלעכע שעה אַ וואָך. זיי דאַרפען אודאי נישט קיין באַזונדער געזעץ, זיי זאָלען קאָנען

רעדען אין אָפיציעלע אַנשטאַלטען אויף זײער שפּראַך, וואָרום זײער שפּראַך איז דײַטש. איבער דעם, וואָס דײַטשישע ידען האָבען שוין נישט קײן אײגען לשון, זײער שפּראַך איז דײַטש, איבער דעם איז דער אינעװײניקסטער פאָלקסשטײַגער באַ דײַטשישע ידען זײער אַ שוואַכער, אַנ׳אָרעמער — ער האָט אַ קנאַפּע אחיזה אין לעבען. פאַרקערט, זײ קומען זיך גיכער צונויף מיט קריסטען, האָבען מער אינטערעסען און שייכות מיט קריסטען, אײדער רוסישע, ליטווישע, אוקראַינישע, פּוילישע ידען. דער דײַטשישער איד, וואָס האַלט זיך נאָך באַ ידישקייט, דאַרף האָבען אַ סינאַגאָגע, אין בעסטען פאַל אַ בית־מדרש, ער דאַרף האָבען אַ רבנים־סעמינאַריום, ער דאַרף האָבען זײַנע אײגענע צדקה־קאַסעס. אָבער, דאָס אַלץ איז נישט פון די גרויסע זאַכען, וואָס צוליב זײ דאַרף מען האָבען אויטאָנאָמיע, און נישט דערויף גיט מען אויטאָנאָמיע אין אַזאַ מאָס, ווי מיר האָבען עס פריער געמאָלט. די קהלות באַ די דײַטשישע ידען האָבען בערך גענוג רעכט, נאָר אפילו די רעכט קאָנען דײַטשישע ידען נישט ברייט אויסנוצען, ווײַל זײער פאָלקסלעבען איז קײן לעבען נישט, ווײַל זײ זענען צופיל דײַטשיש. און צופיל דײַטשיש זענען זײ קודם־כל, ווײַל זײ האָבען קײן אײגענע שפּראַך נישט, ווײַל זײער שפּראַך איז דײַטש. ס׳רוב דײַטשישע ידען האַלטען טאַקע, אַז זײ זענען נישט קײן באַזונדער ידישע אומה, זײ זענען אַ טײל פון דײַטשישען פאָלק נאָר פון ידישער אמונה, זײ זענען דײַטשען פון משה־רבינו׳ס גלויבען.

שנית, ווען מלוכה גיט שוין יאָ אויטאָנאָמיע, האָט זי אין זין קודם־כל **אַ געװיסע שפּראַך־גרופּע**, אַ קבוץ, וואָס איז פעסט פאַרבונדען מיט זײַן שפּראַך. די שפּראַך איז פאַר אַ מלוכה דער וויכטיקסטער סימן פון אַ פאָלק: וואָס־פאַר־אַ שפּראַך דו רעדסט, צו דעם פאָלק געהערסטו. טאָקע מהאי־טעמא האָבען פּוילישע שווינדעל־פּאָליטיקער אין גאַליציע נישט געלאָזט, אַז ידען זאָלען אָנגעבען זײער מוטערשפּראַך ידיש. וואָרום, אויב

יִדִיש איִז אַ שפּראַך—הײַסט עס, אַז יִדען זענען אַ פֿאָלק, און דאָס לוינט נִישט צוּם רוּמעל אִיבער כמה טעמים. איִז כּדי פּטור־צו־ווערען פֿון אַ יִדִיש פֿאָלק און פֿון תּביעות, וואָס יִדען קאָנען האָבען אַלס אַ פֿאָלק (למשל, תביעות אויף אײגענע יִדִישע שולען), לײקענט מען אָפּ זײער שפּראַך,—איִז מען שוין דערמִיט ממילא מבטל דאָס יִדִישע פֿאָלק. און נִישט צופעלִיק האַלט אַזוי מלוכה פֿון שפּראַך, ווען ס'רעט זִיך פֿון אַ פֿאָלק. וואָרום מִיר האָבען שוין פֿריִער געזען, אַז די וויכטיקסטע פֿאָלקסבאַדערפֿענישען זענען פֿאַרבונדען אָדער דִירעקט מִיט דער שפּראַך פֿון אַ פֿאָלק, ווי, למשל, שולען, פּראָפֿעסיאָנעלע שולען, בִיבליאָטעקען, בכלל די קולטור און די גאַנצע בִילדונגס־אַרבעט; אָדער מִיט דעם לעבענסשטײַגער פֿון אַ פֿאָלק, וואָס דער לעבענסשטײַגער איִז ווידער פֿאַרבונדען מִיט דער שפּראַך, אַזויווי אַ גוף מִיט אַ נשמה.

אויטאָנאָמיע פֿאַר יִדען און יִדִיש.

דערפֿון קאָנען מִיר שוין זען, אַז אויב יִדען ווילען האָבען פּרעטענזיעס אויף אויטאָנאָמיע, מוזען זײ געבען אַ תּשובה אויף דער שפּראַך: צי האָבען זײ אַן אײגענע שפּראַך, און צי ווילען זײ באמת די דאָזיקע שפּראַך ווײטער דערהאַלטען; צי מאָנען זײ רעכט פֿאַר זײער שפּראַך, אַזויווי יעדער אַנדער פֿאָלק טוט עס פֿאַר זײַן שפּראַך. וואָלטען מִיר נִישט געהאַט אויף זִיך קײן העברעיִסטען און ציוניִסטען, וואָלט דאָס גאָר אפילו קײן שאלה נִישט געווען. בעת דער פֿאָלקסצײלונג אִין רוסלאַנד מִיט עטלעכע צוואַנציִק יאָר צוריִק, אִין יאָר 1897, האָבען 97 פּראָצענט יִדען אָנגעגעבען זײער מוטערשפּראַך—יִדִיש. דאָס הײסט, אַז פֿון יעדע הונדערט יִדען זענען זיִבען און נײַנציִק דערצויגען־געוואָרען אויף יִדִיש. כּמעט זעקס מִיליאָן יִדען פֿון רוסלאַנד צו יענער צײַט רעדען אויף יִדִיש, האַנדלען און וואַנדלען, פֿירען־אויס אַ וועלט אויף יִדִיש.

אויף דער גאָרער וועלט זענען אַזוינע ייִדען, וואָס זייער שפּראַך איז ייִדיש, פאַראַן אַריבער 10 מיליאָן. קיינעם וואָלט אַפילו אין קאָפּ נישט געקומען צו פרעגען, צי איז ייִדיש אַ שפּראַך, און צי ווילען ייִדען ווייטער דערהאַלטען זייער ייִדישע שפּראַך. פּשיטא! ווי דען? נאַציאָנאַלע אויטאָנאָמיע פאַר ייִדען וואָלט נישט געהאַט קיין מניעה, ווייניקסטענס פון דער שפּראַך, דאָס הייסט, פון ייִדען גופא. וואָרום אַ זייטיגער מענטש קאָן אין אַזאַ זאַך, ווי אַ שפּראַך בּאַ אַ פאָלק, געוויס קיין דעה נישט זאָגען און אַפילו קיין עצה נישט געבען.

איצט, אָבער, בעת ייִדען האָבען אויף זיך ציוניסטען און העברעיסטען, וואָס לייקענען שטיין און ביין,—זיי זאָגען, אַז ייִדיש איז גאָר קיין ייִדישע שפּראַך נישט—אונדזער אמת'ע שפּראַך איז גאָר העברעיש,—איצט פרעגט-זיך, וואָס-פאַר-אַ שפּראַך זאָלען מיר אָנווייזען דער מלוכה, אַז דאָס איז די שפּראַך פון ייִדישען פאָלק? מיר, פאָלקסמענטשען, וועלען זאָגען געוויינלעך: ייִדיש. וועלען קומען די העברעיסטען און זאָגען: לא כי, דוקא העברעיש. איז וואָס וועט זיין דער פּועל-יוצא דערפון? דער פּועל-יוצא דערפון וועט זיין, אַז מלוכה וועט ריכטיק זאָגען: אַ פ אָ ל ק, וואָס ווייסט נאָך אַליין נישט, וואָס איז זיין שפּראַך; אַ פאָלק, וואָס איז נאָך נישט אַדורכגעקומען צווישען זיך וועגען דעמדאָזיקען וויכטיקסטען חזוק פון זיין קיום—אַזאַ פאָלק פאַרדינט נישט קיין אויטאָנאָמיע! ס'איז נאָך צו פרי פאַר אייך! פריער מאַכט אייך, איר ייִדען, אַליין קלאָר די זאַך בּאַ זיך אינעווייניק, איר זאָלט האָבען פעסט איין מיינונג, און נאָכדעם וועט איר שוין קומען מיט אייערע תביעות צו דער מלוכה. פריער, הייסט דאָס, זייט אַ פאָלק, ווי אַלע פעלקער, און נאָכדעם וועט איר שוין מאָנען אייערע רעכט. דאָס הייסט, אַז ווען אַלע אומות וועלען געהאָלפען-ווערען, וועלען מיר נאָך אַלץ שטעקען אין דרויסען, ווער ווייסט ביז וואַנען.

פאַרשטייען די העברעיסטען, וואָס-פאַר-אַנ׳אומגליק זיי ברענגען אויפ׳ן יידישען פאָלק, טוען זיי איך אַנ׳אויבער-הסברה. באשר, מיר זענען גאָרנישט מחויב אָנוויזען דער מלוכה, וואָס-פאַר-אַ שפּראַך מיר האָבען: יידיש אָדער העברעיש. באַ זיך, אינעווייניק, וועלען מיר זיך שפּאַרען און אַמפּערען, ביז עמיצער פון די צדדים וועט נישט גובר-זיין; דער מלוכה, אָבער, וועלען מיר אַלע איינגעם זאָגען: „אונדזער נאַציאָנאַלע שפּראַך” סתם, אָדער „די שפּראַך פון דעם יידישען פאָלק”, נישט אויסגעטייטשט בפירוש, וואָס-פאַר-א שפּראַך מ׳מיינט דערמיט. זאָל אונדז מלוכה אַרויסגעבען אַ הכשר סתם אויף אַ שפּראַך בליינד, מיר וועלען שוין דערנאָך פאַר-זיך געפינען דעם פירוש.

דוכט-זיך, זייער קונציק און שכל׳דיק? איז, אָבער, די מעשה, וואָס די מלוכה און לייטען ווייסען שוין אויך, פון וואָס דאָ האַנדעלט-זיך, און וויל נישט און וועט נישט שפּילען אין בלענדעניש. מלוכה פאַרנעמט-זיך נישט מיט קיין רעטענישען; זי וויל וויסען פעסט, פון וואָס-פאַר-אַ שפּראַך דאָ רעט-זיך. וואָרום מלוכה גיט נישט קיין הכשר איך סתם-שפּראַכען און אויף אויסגעקלערטע שפּראַכען, וואָס אין לעבען האָבען זיי קיין אחיזה נישט. זאָלען מיר זיך פאָרשטעלען, אַז יידען זאָגען מאָרגען: אונדזער שפּראַך איז העברעיש, גיט אונדז אויטאָנאָמיע אויפ׳ן יסוד פון העברעיש. איז קרוב לאמת, אַז מלוכה וועט אונדז אָפּזאָגען. אויטאָנאָמיע איז נישט קיין שפּילעכעל און מיט אויטאָנאָמיע מאַכט מען נישט קיין פּרווען. אויטאָנאָמיע גיט מען אויף אַ שפּראַך, וואָס זי איז פאַראַן; אויף אַ שפּראַך, וואָס זי איז באַ אַ פאָלק אין מויל הונדערטער יאָרען; וואָס אַ פאָלק טראַכט און פילט אויף איר, רעט און שרייבט, פירט-אויס זיין גאַנצע וועלט, אָבער נישט אויף אַ שפּראַך, וואָס אַ פאָלק האַלט פאַר אַ יחוס, דאָס פאָלק לעבט, אָבער, נישט מיט דער שפּראַך. די מלוכה איז נישט מחויב נאָכצוגעבען אַנ׳איינרעדעניש, אַ קאַפּריז, וואָס טרעפט-זיך נישט באַ קיין אומה ולשון, און וועט עס

טאַקע נישט טון אויך. און אַזוי ווי די גאָרע וועלט ווייסט שוין פון אונדזער אינעווייניקסטער מחלוקת, און בכלל אַזאַ זאַך, ווי דער שטרײַט פון יידיש אָדער העברעיש, קאָן מען נישט אויסבאַהאַלטען, איז דעריבער מוזען מיר זיך אַליין קלאָר־מאַכען, און דער וועלט און דער מלוכה זאָגען אָפען, וואָס איז אונדזער שפּראַך, און פאַר וואָסער שפּראַך פאָדערען מיר אויטאָנאָמיע. קיינע חכמות און יידישלעכע המצאות וועלען דאָ נישט העלפען. איז איינס פון די ביידע: אָדער יידיש איז אונדזער שפּראַך, דעמאָלט האָבען מיר האָפענונג אויף אויטאָנאָמיע, מיר זאָלען מיט דער צײַט געהאָלפען־ווערען מיט אַלע פעלקער גלײַך, אָדער די אײביגע מחלוקת, ווער שמועסט שוין גאָר, מיר זאָלען זאָגען העברעיש,—דאַן איז אויס! דאַן זענען מיר קיין היינטוועלטיק פאָלק נישט; דאַן זענען מיר אַ פאַרעלטערטע עדה מיט פאַרשידענע כתות, וואָס לעבט נישט אויף איר וועלט, און בכלל—נישט זי לעבט מיט פעלקער גלײַך, נישט זי שטאַרבט. אַן־אײביגער צער פאַר־זיך, אַ בזיון פאַר דער וועלט. וואָס־פאַר־אַ תביעות קאָנען מיר דעמאָלט האָבען צו דער וועלט, אַז אונדז קומט אונדזער רעכט, אַזוי ווי אַלע פעלקער? און ווער וועט אונדז וועלען הערען, אויב מיר זאָלען אַפילו טענה'ן?

דעמאָלט קאָן נאָך אפילו געמאָלט־זײַן, אַז ס'זאָל אויפהײבען דעם קאָפּ בײַ אונדז, צווישען יידישיסטען און העברעיסטען, דער דריטער צד — די אַלטע אַסימילאַציע, און וועט טענה'ן: איר זעט, מיר זענען סוף־כל־סוף גערעכט,— מיר האָבען אַלעמאָל געזאָגט, אַז יידען זענען קיין פאָלק נישט, נאָר אַן־אמונה, אַ רעליגיעזישע עדה. יידען זענען רוסען און דאַרפען זײַן רוסען אין רוסלאַנד, פאָליאַקען אין פוילען, אוקראַינער אין אוקראַינע וכדומה, נאָר, להבדיל, מיט אַ בית־המדרש אָנשטאָט אַ קלויסטער. יידען, וועלען זיי זאָגען, ווילען נישט, נישט קיין יידיש, נישט קיין העברעיש, נישט קיין אויטאָנאָמיע—זיי דאַרפען עס נישט האָבען. און צו אַזוינע רייד וועט מען זיך אַ סך גי-

כער צוהערען, איידער צו ייִדישיִסטען מיט העברעיִסטען צוזאַמען, ווארום רעכט בכלל, און נאָך אַזאַ נייע זאַך, ווי נאַציאָנאַלע רעכט, נאַציאָנאַלע אויטאָנאָמיע, גיט נישט מלוכה אַזוי גרינג באַ דעם ערשטען בעסטען פאַרלאַנג פון עפּעס אַ כתה. זי גיט עס, ווען אַ גאַנץ פאָלק פאָדערט עס מיט גרויס עקשנות און ווערט נישט מיד צו פאָדערען און צו אַרבעטען; ווען מלוכה, הייסט עס, האָט קיין ברירה נישט. אַקעגען אונדז, אָבער, קאָן נאָך מלוכה האָבען אַ ברירה: די ברירה האָבען מיר איר אַליין געגעבען, מיט אונדזער אינעווייניקסטער מחלוקת, וואָס מיר זענען נישט גלייך צו אַנדערע פעלקער, און מיר דאַרפען נאָך האָבען אַ ישוב באַ־זיך וועגען דער שפּראַך, דאָס הייסט, וועגען דעם קערן פון נאַציאָנאַלער אויטאָנאָמיע, בעת באַ קיין שום פאָלק, חוץ אונדז, איז דאָס קיין שאלה נישט, וואָס איז זייער שפּראַך. ס'איז זיי קלאָר, ווי דער טאָג.

בכן קומען מיר דערצו, אַז איבער אַ פאַנטאַזיע פון אַ כתה העברעיִסטען, וואָס ווילען דערלאַנגען דאָס טעלערעל פון הימעל, שטייען מיר פאַר אַ סכנה אַרויסצולאָזען פון די הענט אַ זיכערע זאַך, דעם וויכטיקסטען חזוק פאַר אונדזער קיום, דאָס הייסט די רעכט פון אַ פאָלק, די נאַציאָנאַלע אויטאָנאָמיע ביום שידובר בה. ווען ס'וועט קומען דערצו, אַז מלוכה וועט מוזען אַקעגענקומען פעלקער, וועלען אַלע פעלקער געהאָלפען-ווערען, נאָר מיר וועלען אויסזען, ווי אַנ'אבל אויף דער וועלט'ס שמחה. אויף אונדז ייִדען, אויף די בלוטיגסטע ייִדישע פאָלקס־אינטערעסען וועלען האָבען די דעה רוסישע, פּוילישע באַאַמטע; רוסישע, פּוילישע שטאָטראַטען, און קיינער וועט דאָ נישט שולדיג-זיין— נאָר מיר אַליין. וויאַזוי דידאָזיקע אינטערעסען וועלען אויסזען, וואָס־פאַר־אַ פּנים זיי וועלען האָבען, איז אפשר איבעריק צו רעדען. מיר האָבען שוין אַ ידיעה אין דעם פון פריער, פון היינט.

אָבער חוץ דעם וועלען מיר אָנווערען אונדזער אָנזען, אונ-

דזער כבוד באַ דער וועלט אין די אויגען: אויף אַ קאַליקע אַ פאָלק קאָן מען האָבען רחמנות, אָבער קיין דרך-ארץ פאַר אַזאַ פאָלק האָט מען נישט. און מיר וועלען געפאַלען-זיין באַ אונדז גופא אין די אויגען. אומגעהייער-שווער וועט אונדז זיין צו דערהאַלטען אונדזער פאָלקס-קיום. יעדע זאַך, וואָס באַ אַנ׳אַנ-דער פאָלק גייט עס צו גרינג און נאַטירלעך, ווייל ס׳איז אַליין בעל-הבית באַ זיך, וועט אונדז אָנקומען כקריעת ים-סוף, ווייל באַ אונדז וועלען די הענט זיין געבונדען, מיר וועלען דאָס אַלץ דאַרפען אויספירען מיט פרעמדע הענט. מיט וואָס וועלען מיר דערהאַלטען באַ זיך אונדזער קינפטיקען דור, די יוגענט, וואָס וועט אויסוואַקסען אַ געזונטע און אַ פרייע,—נישט אַזוינע קאַליקעס, ווי מיר,—און וועט וועלען געניסען פון אַ וועלט? מיט וואָס וועלען מיר זי דערהאַלטען, די יוגענט, ווען אָנשטאָט נאַציאָנאַלער פרייהייט, אָנשטאָט אַ שטאַרק נאַציאָנאַל לעבען, ווי באַ אַלע פעלקער, וועט דער יונגער דור געפינען אַ פאַרשימעלטע מחלוקת פון יידישיסטען און העברעיסטען און מער גאָרנישט? צי פאַר-טרייבען מיר נישט פון זיך בידים אונדזערע אייגענע קינדער, אונדזער האָפענונג?

אויטאָנאָמיע פאַר יידען און אונדזערע שכנים-פעלקער.

זאָל זיך נישט אויסווייזען, אויב מיר פועל׳ען באַ זיך, אַז מיר זענען נאָך נישט ווערט באַפרייט צו ווערען אַלס אַ פאָלק; מיר האָבען נאָך נישט פאַרדינט קיין נאַציאָנאַלע אויטאָנאָמיע, ווייל מיר האָבען באַ זיך אין דער ווירקליכקסטער זאַך אַ ווילד מחלוקת אָנשטאָט איין פעסטען פאָלקסווילען, זאָל זיך נישט אויס-ווייזען, אַז, אמת, מיר וועלען טאַקע ליידען, אָבער, דערמיט זע-נען מיר שוין פטור; מיר וועלען האָבען אַ פנים פון חוזק באַ דער וועלט, אָבער, מ׳וועט אונדז לאָזען צורו. ניין, מ׳וועט אונדז נישט לאָזען צורו! וואָרום אויב מיר וועלען נישט

זיין אַ פאָלק מיט אַ נעקער גלייך, וועלען מיר אַלעמען שטיין, ווי אַ ביין אין האַלדז. וואָרום אויב ס'וועט נישט זיין קיין יידיש פאָלק מיט יידישער נאַציאָנאַלער אויטאָנאָמיע, וועלען יידען נישט קאָנען בלייבען הענגען סתם אין דער לופ־טען, נישט אַהין, נישט אַהער; יעדער ייד וועט מוזען זיין אַ נכתב פון עפּעס אַ פאָלק, און, געוויינלעך, פון אַ פרעמד פאָלק, פון אַ פרעמדער אויטאָנאָמיע, ווייל קיין יידישע אויטאָנאָמיע איז דאָך נישטאָ. מיר וועלען זיך פאָרשטעלען פאַר רוסען, פּאָליאַ־קען, אוקראַינער, אַרמענער, טאָטערען, וואָרום קיין סתם־בירגער וועלען נישט זיין, קיין סתם־שולען וועלען נישט זיין.

לאָמיר זיך פאָרשטעלען, אַז אַלע קולטור־פעלקער, למשל, אין רוסלאַנד אָדער אין פּוילען וועלען באַקומען נאַציאָנאַלע אויטאָנאָמיע. הייסט עס, אַז יעדער בירגער אין רוסלאַנד וועט מוזען זיין צוגעשריבען צו עפּעס אַ פאָלק. וואָרום די מלוכה וועט דאַרפען וויסען, ווער צו וואָס־פאַר־אַ פאָלק ס'געהערט, כדי זי זאָל וויסען, וויפיעל יעדען פאָלק ס'קומט צושטייער פון איר קאַסע אויף זיינע הצטרכות'ען, און פון וועמען זי זאָל מאָנען, למשל, אַז אַזאַ און אַזאַ קינד האָט באַקומען בילדונג. לאָמיר זיך אומקערען צוריק צו אונדזער אַלטען משל מיט שולען. בעת ס'וועט מקוים־ווערען די נאַציאָנאַלע אויטאָנאָמיע פאַר אַלע פעל־קער, וועט אין דער שטאָט מינסק, למשל, נישט זיין קיין סתם־שולען, נאָר ווייסרוסישע שולען, רוסישע שולען, אפשר נאָך אוקראַינישע שולען, אויב ס'וועלען זיך דאָרט געפינען אוקראַינישע שילער אויך אין דעסגלייכען. יעדעס פאָלק וועט מאַכען אין מינסק שולען פאַר זיינע קינדער; אַלע שולען וועלען האָבען גלייכע רעכט פון רעגירונגס־שולען און דער מינסקער שטאָט־ראַט וועט יעדען פאָלק געבען צושטייער אויסצוהאַלטען זיינע שולען, לויט דער צאָל קינדער. ווער־זשע וועט מאַכען שולען פאַר יידישע קינדער, און ווער וועט זיי אויסהאַלטען, אויב יי־דען זענען קיין פאָלק נישט און זיי האָבען נישט קיין אייגענע

נאַציאָנאַלע אויטאָנאָמיע? נישטאָ ווער!—יידישע קינדער זענען יתומים.

וואָס-זשע וועט זיין דער סוף? דער סוף וועט זיין, אַז אַ טייל יידען וועט זיך פאַרשרייבען פאַר ווייסרוסען, כדי זייערע קינדער זאָלען קאָנען לערנען אין ווייסרוסישע שולען, אַ טייל וועט גאָר מיטאַמאָל ווערען פּאָליאַקען, כדי זייערע קינדער זאָלען זיך לערנען אין פּוילישע שולען, אַ טייל וועט ווערען רוסען, אַנדערע וועלען ווערען אוקראַינער וכדומה אָהן אַ סוף. הייסט עס, אַז אַנ׳עדה יידען אין מינסק וועלען געהערען צו דריי, פיר פרעמדע פעלקער, וועלען דאָרט, באַ די פרעמדע פעלקער צאָלען שטייערען, זייערע קינדער וועלען רעדען אויף פאַרשידענע שפּראַכען, און יידען וועלען זיך נישט קאָנען צונויפרעדען צווישען זיך. און אַזויווי די טבע פון יעדען געזונט פאָלק איז: וואָס שטאַרקער צו זיין אין צאָל און ממילא אויך אין וואָג, וועט יעדעס פאָלק האָבען טענות צו יידען: רוסען וועלען האָבען טענות צו יידען-פּאָליאַקען, הלמאי גייט איר צו די פּאָליאַקען און מיט דעם מאַכט איר פּאָליאַקען שטאַרקער און אונדז שוואַכער? ווייסרוסען האָבען דאָך געוויס פּרעטענזיעס אויף מינסק. זיי זאָגען, אַז מינסק איז אין ווייסרוסלאַנד, איז ממילא מינסק „זייער“ שטאָט, זיי זענען „בעל-הבית“ אין מינסק, און דעריבער זענען מינסקער יידען „זייערע“; מינסקער יידען טאָרען נישט זיין נישט קיין רוסען, נישט קיין פּאָליאַקען, נאָר כשר׳ע ווייס-רוסען, כדי ווייסרוסען זאָלען נישט שוואַכער ווערען, למשל, אין שטאָטראַט, און פּאָליאַקען זאָלען נישט שטאַרקער ווערען אויף דעם חשבון פון די „בעלי-בתים“, פון די ווייסרוסען. יידען וועלען זיין הפקר, אַלע וועלען זיך פאַר זיי רייסען, נאָר אויסגעריסען וועלען יידען ווערען, ווארום יעדעס פּאָלק וועט צו זיי האָבען טענות. ווייסרוסען וועלען זאָגען: איבער אייך, איבער דעם, וואָס איר גייט צו די פּאָליאַקען, באַקומט מינסק אַ פּויליש אויסזען, מ׳הערט נאָר פּויליש; פּאָליאַקען

וועלען טענה'ן דאָס אייגענע פאַרקערט. און ס'וועט זיין די מעשה אַזוי־ווי מיט יענע צוויי פריצים מיט זייערע צוויי מאַשקעס: דו שלאָגסט מיין מאַשעק, וועל איך דערפאַר אַריינלייגען דיין מאַשקען! און די צוויי געשמיסענע מאַשקעס וועט בלייבען צו טרייסטען זיך: זע, ווי דער פריץ האָט מיך ליב, וויאַזוי ער נעמט־זיך־אָן פאַר מיר! נאָר דאָסמאָל וועלען געשמיסענע מאַשקעס זיין אַלע מינסקער יידען און אַלע יידען בכלל אין יעדער מדינה. און מ'וועט זיי רודפ'ען אין דער שול, און ס'וועט דערלאַנגען צו פרנסה אויך, אויף שריט און טריט. אפשר וועלען דעמאָלט יידען פאַרשטיין, וואָס־פאַר־אַ גליק ס'איז צו האָבען צוויי שפּראַכען באַ זיך: אַ יחוס־שפּראַך—העברעיש, אַ צוגאָב צו יידיש, און איבער דעם נישט האָבען קיין איין שטיקעל נאַציאָנאַלע אויטאָנאָמיע, אפילו קיין אייגענע פאָלקסשול אויך נישט!

וועט זיך אַנדערע אפשר אויסווייזען די גאַנצע מעשה, וואָס מיר האָבען דאָ דעמאָלט פאַר אַ בייזען חלום, פאַר אַן אויסגעקלערטס פון אַ ווילדער פאַנטאַזיע. איז, אָבער, דאָס רעכטע אומגליק, וואָס דאָס איז נישט קיין פאַנטאַזיע, נישט קיין בייזער חלום, נאָר אַ ביטערער אמת, וואָס מיר האָבען עס צוגעזען מיט אייגענע אויגען אין גאַליציע. דאָרט האָבען מיר צוגעזען אַ פאַרביטערטען שטרייט צווישען פּאָליאַקען, וואָס האַלטען זיך פאַר „בעלי־בתים” אויף גאַליציע, און אוקראַינער, וואָס מאָנען זייערע נאַציאָנאַלע רעכט און ווילען האָבען דיזעלבע נאַציאָנאַלע פּריווילעגיעס, וואָס פּאָליאַקען. אין דעם שטרייט צווישען די ביידע ווערט דערשטיקט דער דריטער,—דאָס פאָלק ישראל. יעדער צד וויל אויפווייזען, דרך־אגב, אַז ער איז דער רוב איינוואוינער. די אוקראַינער—און דאָס דאַרף מען זיי זאָגען לשבח—פאָדערען, אַז יידען זאָלען זאָגען, אַז זיי זענען יידען: וועט מען שוין ממילא זען, אַז זיי, די אוקראַינער, זענען דער רוב, דאָס הייסט, מער פאַר פּאָליאַקען? וואָס־זשע טוען פּאָליאַקען, לאָזען

זײ נישט, אַז ייִדען זאָלען זיך באַקענען פאַר ייִדען. זײ האָבען ביז דער לעצטער צײַט געהאַט די ממשלה אין גאַליציע; די באַאַמטע זענען זײערע, און אַז עס קומט צו אַ פאָלקסציילונג, פאַרשרײַבט מען ייִדען פאַר פאָליאַקען; ייִדישע הײַזער, ווו מ'רעט נאָר ייִדיש, פאַרשרײַבט מען, אַז די מוטערשפּראַך איז פויליש אָדער דײַטשיש, און מ'לאָזט נישט און מ'פאַרבאָט שטרענג, אַז אַ ייִד זאָל אָנגעבען זײַן אומגאַנגשפּראַך ייִדיש.

באַ דער לעצטער פאָלקסציילונג פאַר דער מלחמה, האָבען אַ טייל ייִדען זיך דאָך אײַנגעשטעלט און געזאָגט דעם אמת, אַז זייער שפּראַך איז ייִדיש—האָט מען אַזוינע באַשטראָפט מיט טורמע און מיט קנס, ווי ס'איז שוין פריער דערמאָנט געוואָרען. וואָלט, אָבער, דער גאַנצער ייִדישער קבוץ אָנגעגעבען ייִדיש פאַר זײַן לשון, וואָלט אַזוינס נישט געקאָנט פאָרקומען,—קיין מיליאָן ייִדען זעצט מען אין טורמע נישט אַרײַן. דאָס אומגליק איז, אָבער, וואָס אַ גרויסער טייל, דערהויפּט די אויפגעקלערטע און די חסידים, האָבען געפעלשט דעם אמת און אָנגעגעבען זיך פאַר פאָליאַקען. אַזוי הייסט די מורא, די קנעכטשאַפט באַם פוילישען פריץ אין רבי'ישע הויפען! פאַרשרײַבט מען, אָבער, ייִדען פאַר פאָליאַקען, אַזוי ווערט פאָליאַקען מיט אַ מיליאָן מער איידער ס'איז באמת, און פוילישע פּרעטענזיעס אין גאַליציע האָבען כלומר'שט אַנ'אויסזען פון גערעכטיקייט. אָבער ייִדען האָבען דערפון געהאַט ווייניק נחת. וואָרום וואָס-פאַר-אַ נחת ייִדען האָבען פון פאָליאַקען, דערהויפּט נאָך אין גאַליציע, ווייסען מיר אַלע. צווישען אוקראַינער האָבען זיך ייִדען געשאַפען שונאים איבער זייער געצוווּנגענעם פוילישען יחוס. ס'קומט-אויס, אַז ייִדען לא די, וואָס זײ נעמען זיך נישט אָן אַליין פאַר-זיך, פאַר אייגענע פאָלקס-אינטערעסען, העלפען זײ דעם שטאַרקערען פאָלק, די פאָליאַקען, דערשטיקען דאָס שוואַכערע, אוקראַאינישע פאָלק. און וואָס וואָלט, דוכט זיך, געווען פּשוט'ער, ווען ייִדען זאָלען זאָגען דעם אמת: מיר זענען נישט קיין פאָליאַקען, נישט קיין דײַ־

טשען, נִישט קיִין אוקראַיִנער—מִיר זענען יִדען! מִיר ווִילען קיִינעם נִישט שטאַרקער מאַכען, נִישט שוואַכער מאַכען—מִיר זענען אַ פאָלק פאַר-זִיך, מִיר ווִילען, אַז מ'זאָל אונדז מודה-זײַן, וואָס מ'אִיז מודה אַלעמען—אונדזערע אײַגענע נאַציאָנאַלע רעכט. און ווִידער די אײַגענע מעשה, ווִי מִיט דעם יִדען, וואָס ברעכט זִיך דעם קאָפּ, וויִאַזוי זאָל ער פאַרשרײַבען זײַן קִינד: זאָל ער אִים פאַרשרײַבען ווײַנִיקער יאָרען אִיז דאָס אַ מעלה פאַר'ן פּריִזיִוו, אָבער אַ חסרון פאַר אַ שידוך; פאַרקערט, פאַרשרײַבען מער יאָרען, אִיז דאָס אַ מעלה פאַר אַ שידוך, אָבער אַ חסרון פאַר דעם פּריִזיִוו. און אײַן זאַך פאַלט אִים נִישט אײַן: פאַרשרײַבען דִי אמת'ע יאָרען!

אִיז זעען מִיר, אַז ווען יִדען זאָלען נִישט קומען פּאָלִיטִיש צו דער מדרגה פאָלק: דאָס הײסט, ווען יִדען זאָלען נִישט באַקומען נאַציאָנאַלע אויטאָנאָמיע; זײ זאָלען זײַן אַ פאָלק פאַר-זִיך און אויפהערען זִיך פלאָנטערען אַנדערע פעלקער פאַר דִי פִיס, קאָן עס קומען דערצו, אַז יִדען זאָלען אָנהײבען אויסשטיִין אַפילו דִי אַלטע גוט-באַקאַנטע צרות און רדיפות אויך. לפנים, לויט דעם געזעץ, מעגען זײ האָבען אַלע בִּירגער-רעכט, נאָר פון שכנים-פעלקער ווען זײ האָבען אַ סך אויסצושטיִין אִיבער דִי אַלע טעמים, וואָס מִיר האָבען שוין אִיבען דערמאָנט. דאָס, וואָס יִדען ווען נִישט האָבען קיִין נאַציאָנאַלע רעכט, קאָן זִיך אָנרופען אויף זײער בִּירגער-רעכט אויך. צו דעם שוואַכען, צו דעם מִינדערווערטִיקען, לאָזט זִיך אַלעמאָל אויס באַ אַלע שטרײַטִיקײטען. מ'מוז זײַן שטאַרק אַלס אַ פאָלק, כדי יעדער יחיד אִין פאָלק זאָל קאָנען געניִסען זײַנע געוויִנלעכע בִּירגער-רעכט. כדי יִדען זאָלען קאָנען, למשל, אָנקומען אָהן מניעות אִין מִינסקער שטאָטראַט אַלס באַאַמטע, זײ זאָלען קאָנען אָנקומען אויף שטאָטִישער אַרבעט וכדומה; מ'זאָל יִדען באַהאַנדלען ווִי מענטשען, ווִי בִּירגער, דאַרף דער גאַנצער יִדִישער קבוץ

זײַן אָרגאַניזירט אַלס פֿאָלק מיט פֿעלקער גלײַך. ווײַסרוסען, למשל, זאָלען זיך ניט וועלען בוקם-זײַן אָן ייִדען, פּאַרוואָס זײ ציִען צו פּאָליאַקען, און פּאָליאַקען, פּאַרוואָס זײ ציִען צו ווײַסרוסען. פֿאַר אַ קבוץ, פֿאַר אַ פֿאָלק, האָט מען דרך-ארץ, און אַ פֿאָלק, וואָס איז אָרגאַניזירט און היט-אָפּ זײַן קיום, האָט אויך אַ סך וועגען און מיטלען צו באַשטײן, אַז מ'זאָל טאַקע האָבען פֿאַר אים דרך-ארץ; מ'זאָל זיך מיט אים רעכענען. אַ פֿאָלק, אָבער, וואָס ווײסט ניט אויף וואָס-פֿאַר-אַ וועלט ס'איז; וואָס ווײסט ניט, צי האָט עס אַ שפּראַך, צי האָט עס אַן אײגען פֿאָלקסלעבען, און צי לוינט פֿאַר דעם פֿאָלקסלעבען זיך אײַנשטעלען; צי איז עפּעס דאָ, וואָס טײַער צו האַלטען,—אַזאַ פֿאָלק האָט ניט קײן חזוק אין לעבען,—אַזויווי אַ פֿאַס אָהן רײפֿען,—און ס'קאָן ניט גענוסען מיט דער פֿולער מאָס אַפֿילו געווײנלעכע בירגער-רעכט אויך. יעדער ייִד וועט עס פֿילען אויף זײַנע בײנער אויף טריט-און-שריט.

אָבער, פּאָליטיש צו דערהויבען-ווערען צו דער מדרגה פֿאָלק, באַקומען נאַציאָנאַלע רעכט, נאַציאָנאַלע אויטאָנאָמיע מיט אַלע פֿעלקער גלײַך, קאָנען ייִדען נאָר דעמאָלט, ווען זײ וועלען האָבען אויסצושטעלען דאָס, וואָס יעדעס פֿאָלק; ווען זײ וועלען האָבען זײער שפּראַך, ניט קײן אויסגעקלערטע, ניט קײן יחוס-שפּראַך,—זײער ייִדיש. ייִדען וועלען פּאָליטיש און נאַציאָנאַל געהאָלפֿען-ווערען, ווען זײ וועלען זיך גופֿא און פֿאַר דער וועלט זאָגען: מיר האָבען גאָרניט צו טון מיט דער כּתּה פֿאַנטאַזיאָרען-העברעיסטען; זאָלען זײ זיך שפּילען אין שפּראַכען און דבר'ען, וואָס זײ ווילען, און ווי זײ ווילען,—אונדזער שפּראַך האָבען מיר שוין לאַנג און מיר ווילען זײ ווײַטער האָבען;—דאָס איז אונדזער ייִדיש!

סוף דבר.

מִיר האָבען דאָ באַטראַכט יִדִיש פון פאַרשִידענע זייטען: וואָס-פאַר-אַ ווערט יִדִיש האָט פאַר דער יִדִישער שול, פאַר יִדִיש בכלל, פאַר יִדִישער נאַציאָנאַלער אויטאָנאָמיע, פאַר אונדזער בשלום-לעבען מִיט די שכנים-פעלקער. און מִיר זענען געקומען צו דעם פועל-יוצא, אַז יִדִיש, די יִדִישע פאָלקסשפּראַך, דאַרף פאַרנעמען בּאַ אונדז אַנ׳אָרט גאָר פון אויבען-אָן. יִדען דאַרפען זִיך קלאָר-מאַכען און דערקלערען פאַר דער וועלט, אַז זייער שפּראַך אִיז יִדִיש, בּאַ דערדאָזִיקער שפּראַך ווִילען זיי בלייבען און זיי פאָדערען רעספּעקט און אַלע רעכט פאַר יִדִיש, אַזוי ווי פאַר אַלע אַנדער שפּראַכען. ס׳קומט-אויס, אַז יִדִיש אִיז אִיצט געוואָרען כּמו דער מִיטעלפּונקט,—אויף יִדִיש שטייט דאָס גאַנצע יִדִישע פּאָלִיטִישע און פאָלקסלעבען. בּאַ אַ סך מענטשען, וואָס זענען אפשר אִין האַרצען מסכּים בכלל מִיט יִדִיש, נאָר וואָס די זאַך בעצט אִיז פאַר זיי ניי, און דאָס ערשטע מאָל זעען זיי דעם גרויסען פאַרנעם פון דער זאַך,—בּאַ זיי קאָן זִיך אַרייַנ׳גנב׳ענען אַ ספק: צִי אִיז דאָס טאַקע אַזוי? צִי שטעקט דאָ עפּעס נִישט אַ גוזמא? פאַרוואָס אִיז עפּעס יִדִיש מִיטאַמאָל געוואָרען אַזאַ גרויסע זאַך?

דאָס אִיז, אָבער, פּאָרט אַזוי! איין זאַך מוזען מִיר זִיך, אָבער, פריִער קלאָר-מאַכען: אָט דער געדאַנק, אַז יִדִיש אִיז

„מיטאַמאָל״, פלוצים, הייסט עס, געוואָרען אַזאַ גרויסע זאַך,—אָט
דער געדאַנק איז נישט ריכטיק. מיר האָבען שוין פריער געווי-
זען, און יעדער ייד ווייסט עס אויך פון דער פּראַקטיק, אַז יי-
דיש האָט אַלע מאָל, שטענדיק, פאַרנומען זייער אַ גרויס אָרט
אין דעם יידישען פאָלקסלעבען: אין לערנען, אין האַנדעל, אין
אַרבעט, אין שטוב, אין גאַס, אין דער פאַמיליע, אין בית-מדרש,
אומעטום: אין רוחניות און גשמיות, אין יעדען יידיש ווינקעלע.
יידען האָבען עס נישט באַמערקט! אַזויווי אַ געזונטער מענטש
פילט נישט זיינע אברים. ווען דערפילט ער אַ צאָן, אַ האַנט, אַנ-
אויג? ערשט דעמאָלט, ווען זיי הייבען-אָן וויי-טון און
מ׳דאַרף זיך ראַטעווען, דעמאָלט הייבט ער אָן צו קלערען און
צו רעדען דערפון. אַזוי איז אויך די מעשה מיט יידיש. ביז יי-
דען זענען געווען אויסגעטאָן פון דער וועלט, זיי האָבען געלעבט
נאָר מיט תּורה, מצוות און מעשים-טובים; מ׳האָט נישט געקלערט,
נישט פון בילדונג, נישט פון אַרבעט, נישט פון פּאָליטיק, נישט
פון צו זיין פּאָליטיש אַ פאָלק מיט פעלקער גלייך, און די וועלט
גופא איז אויך געווען אַנ׳אַנדערע: מ׳האָט דאָ אויך נישט גע-
קלערט אָדער נישט קלאָר אויסגעטייטשט זיך אַ סך זאַכען פון
בילדונג, קולטור, פּאָליטישע און נאַציאָנאַלע רעכט. ביז דעמאָלט
האָט זיך דער ייד געלעבט, אַזויווי אַ הינדעלע אין זיין אייע-
לע; ער האָט אויסגעפירט אַ וועלט אויף יידיש און האָט זיך גע-
פילט דערמיט געזונט אויף אַלע אברים, ממילא האָט ער נישט
געקלערט וועגען יידיש, נישט גערעט דערפון, וואָס האָט אים
געפעלט? ווער האָט אים אָנגערירט זיין שפּראַך?

פון יענער צייט אָן האָט זיך, אָבער, זייער אַ סך געביטען.
יידען לעבען שוין נישט נאָר מיט עולם-הבא אַליין, זיי ווילען
שוין געניסען פון אַ וועלט. יידען ווילען שוין בילדונג, גלייכע
רעכט, אַ מענטשלעך, ווירטיק לעבען, און די ווייטזעענדיקע אין
פאָלק ווילען שוין עפּעס מער: אַ געזונט, יידיש-נאַציאָנאַל לע-
בען מיט אַלע פעלקער גלייך. די וועלט האָט זיך אויך געביטען.

מלחמות און רעוואָלוציעס האָבען איבערגעקערט אַ וועלט: די דע־מאָקראַטיע, דאָס הייסט, דער פשוט׳ער מענטש, וואָס בּיזאַהער איז ער געווען בשפל המדרגה, דער איז געוואָרען אַ מענטש, האָט זיך דערפילט פאַר אַ בּירגער מיט אַלעמען גלייך, און אַרבּעט צו פאַרווערבען זיך די גרויסע דעה אין אַלע מלוכה-ענינים, אין גאַנצען סדר-לעבען. פעלקער, וואָס זענען געווען געיאָגט און געפּלאָגט, נישט געוואַגט דעם קאָפּ אויפצוהייבען, זענען אויפגע-ריכט געוואָרען, אָדער ס׳האַלט דערבּיי, אַז זיי זאָלען אויסגע-לייזט ווערען, זיי זענען אויפגעשטאַנען תחית-המתים, אַרבּעטען— שטאַרק צו פאַרפעסטיגען זיך, און ווילען נישט שענקען זייערס. ייִדען לעבען שוין מער נישט אָפּגעזונדערט, זיי זענען שוין אין דעם רעכטען מיט. זיי מוזען זיך קלאָר אָפּגעבען חשבון וועגען אַ סך זאַכען: ווי האַלטען זיי אין מלוכה, אין פּאָליטיק בכלל; ווי באַנעמען זיי זיך אַקעגען אַנדערע פעלקער; וואָס ווילען זיי פאַר זיך אַליין, ווארום דאָס אַלץ איז זיי נוגע אין לעבען אַריין. יעדער ייִד, למשל, ווייסט, ווי האָט זיך ייִדען געלעבּט פריער בּימי ניקאָלאַי און נאָכדעם, נאָך דער רעוואָלוציע. יעדער ייִד ווייסט, ווי ער האָט זיך געפילט אין פּוילען פריער, ווען פּוילען איז נאָך געווען אַ טייל רוסלאַנד, און פּוילישע ייִדען זענען גע-ווען איינס מיט רוסלענדער ייִדען, און וואָס טוט זיך איצט, אַז אין פּוילען ווערען בעלי-בתּים די פּאָליאַקען, און פּוילישע ייִדען זאָלען דאַרפען בלייבען מיט זיי איינער אַליין אויג אויף אויג. ווען אין אַמעריקע פעלט-אויס אַרבּעט אָדער מ׳מאַכט שווערער דאָס אַריינפאָרען אַהין, פילען עס זיבּען-אַכט מיליאָן ייִדען אין רוסלאַנד, גאַליציע און רומעניע זייער גוט, אַזוי ווי ס׳וואָלט גע-ווען בּאַ זיי אין דערהיים. ווען מען פאַרווערט אַרויסצוגעבען ייִ-דישע בלעטער, פילט דאָס שוין דער ייִד. הקצור, אַ וועלט האָט זיך געביטען, דאָס גאַנצע ייִדישע לעבען האָט זיך געענדערט און ממילא האָט זיך אַ סך געביטען אין דעם פרט פון ייִדיש אויך.

געענדערט האָט זיך אַלצדינג אין יידישען לעבען. געבליבען האָבען זיך קודם-כל יידישע פּרנסות. נאָר וואָס דען? פון יידישע פּרנסות קלערט מען שוין אַ שטיק צייט און מ'טוט אין דעם, אַז יידען זאָלען באַקומען אַ בעסערען מעמד. שוין הונדערט יאָר צוריק האָבען אויפגעקלערטע יידען גענומען איינלייגען אַ וועלט, אַז פון ווינט און פון שענק קאָן קיין פאָלק נישט לעבען; יידען מוזען זיך נעמען פאַר מלאכה, ערד-אַרבעט און אַנדערע נוצלעכע אַרבעט. פאַר דער צייט איז אין דעם פּרט עפּעס אויפגעטון געוואָרען און מ'טוט ווייטער. אַמאָל איז דאָס געווען אַ שטיק אפּיקורסות, עפּעס אַן אייגנשטעלעניש אַזוינס צו רעדען, איצט איז דאָס שוין קיין נייעס נישט. אַלע פאַרשטייען און ווייסען, אַז אָהן דעם, אָהן נוצלעכע אַרבעט, קאָן דאָס יידישע פאָלק נישט אויפגעריכט ווערען. דאָס אייגענע אויך מיט בילדונג. בעת הונדערט יאָר צוריק, און אפילו נאָך דרייסיק, פערציק יאָר צוריק, אין די פאַרוואָרפענע עקען, האָבען משכּילים גע'טענה'ט, אַז יידען דאַרפען זיך בילדען, דאַרפען לערנען שפּראַכען און וויסענשאַפטען, איז דאָס געווען, ווי אַ דונער אין מיטען העלען טאָג. אַלע אונדזערע פרומע, און גלאַט גאָטס סטראַפּטשעס, האָבען מרעיש-עולמות-געווען: סטייטש! וואָס וויל מען טון מיט יידען? מ'פירט יידען צו שמד! און צו וואָס דאַרפען מיר דאָס? וואָס פעלט אונדז, אַז מיר האָבען אַזאַ אייביגע תּורה?—אַזוי האָבען זיי דאַמאָלס גע'טענה'ט, און דאָס פאָלק האָט תּחילת כּמו זיי געגעבען גערעכט. איצט איז שוין פון די אַלע טענות כּמעט קיין זכר נישט געבליבען. יידען ווילען האָבען בילדונג; מ'האָט שוין קיין מורא נישט, אַז דאָס זאָל שאַדען צו יידישקייט, און ס'פרעגט זיך נאָר, וויאַזוי דערלאַנגט מען דאָס.

דאָס אייגענע איך מיט „פּראָוועס",—יידען זאָלען האָבען רעכט גלייך מיט אַלעמען. בשעת ס'זענען אויפגעקומען אַ פּאָר צענדליק יאָר צוריק די יונגעליים-דעמאָקראַטען, וואָס האָבען זיך איינגעשטעלט זייער, אַז יידען זאָלען ווערען אויס קנעכט, יידען

וואָלען זײַן גלײַכע בירגער מיט אַלעמען, האָבען אונדזערע פּני, דאָס גאַנצע פּעקעל רעדעלפֿירער אײַנגעלײגט אַ וועלט: זײ מאַכען אונדז אומגליקלעך, איבער זײ קומען אַלע צרות און גזרות אויף יידען! איצט פֿאַרשטײען שוין אַלע, אַז זײ, די יידישע דעמאָקראַטען, זענען געוועזן גערעכט, אַז יידען האָבען באַדאַרפֿט טון צוזאַמען מיט אַנדערע, אָפּצורײניגען די אַלטע צאַרישע אָרדענונג, אַז נאָר די רעוואָלוציע האָט געקאָנט באַפֿרײַען דאָס גאַנצע לאַנד און יידען אויך בתוכם, און אַז מ׳לײגט נישט אַרײַן, נעמט מען נישט אַרויס.

איצט איז דאָס שוין אַלץ אַלטע, גוט-באַקאַנטע זאַכען. איצט שטײען מיר ערב אַ נײַער תקופה אין דער גאָרער וועלט און אין יידישען פֿאָלקסלעבען אויך. איצט, ווי מיר האָבען שוין פֿריִער דערמאָנט, שטײען פֿעלקער אויף תחית-המתים; פֿעלקער ווילען אויסגעלײזט ווערען, יעדעס פֿאָלק אויף זײַן שטײגער. אַ פֿאָלק, וואָס זיצט פֿון לאַנג-אָן אויף אַן ערד, האָט געהאַט אַמאָל אַן אײגענע מלוכה, זאָל ווײַטער אויפֿגעריכט ווערען; זאָל ווערען ווידער בעל-הבית אויף זײַן לאַנד, ווי, למשל, פּוילען, אוקראַינע; אַ פֿאָלק, וואָס האָט נישט קײן אײגען לאַנד, וואָס זיצט געמישט מיט אַנדערע פֿעלקער, זאָל ווערען בעל-הבית איבער זײַנע אינעווײניקסטע ענינים: איבער זײַן בילדונג, זײַן שפּראַך, זײַנע קהל׳שע הצטרכות. דאָס לעצטע איז שטאַרק נוגע אונדז יידען, מיר האָבען שוין פֿריִער געפּרוּווט אויפֿצוקלערען, אַז איצט פֿאָדערט דער יידישער קיום,—יידען זאָלען ווערען פּאָליטיש אַ פֿאָלק מיט אַלע פֿעלקער גלײַך; דאָס גאַנצע פֿאָלק זאָל ווערען נאַציאָנאַל גלײַכבאַרעכטיגט, אַזויווי יחידים זענען געוואָרען אַלס בירגער גלײַכבאַרעכטיגט,—דאָס איז נוגע יעדען ייד, וואָס קלערט פֿון דעם כּלל. און ווײַל באַ נאַציאָנאַלע רעכט, באַ אויפֿגעריכט-ווערען אַלס אַ פֿאָלק האָט די שפּראַך אַזויפֿיל צו זאָגען, דעריבער איז איצט יידיש געוואָרען אַזאַ גרויסע זאַך, וואָס איז נוגע אין לעבען

דעם גאַנצען כלל־ישראל. איצט איז דאָס אַזוי דערפאַר, ווייל איצט איז די צייט געקומען; די זאַך איז איצט צייטיק־געוואָרען, אַזויווי פריער, מיט יאָרען. איז צייטיק־געוואָרען באַ יידען די פראַגע פון בילדונג, אַרבעט, גלייכע רעכט („פּראַוועס").

איצט ערשט האָבען מיר דערפילט יידיש, אַזויווי מ'דערפילט אַ צאָן, וואָס טוט וויי. וואָרום יידיש טוט אונדז איצט וויי. פון אינעווייניק האָבען מיר די אַלטע שונאים פון דער יידישער פאָלקסשפּראַך—די אַסימילאַטאָרען, וואָס ווילען, אַז יידען זאָלען ווערען אויס־יידען, און יידיש שטייט זיי אין וועג צו פאַר'גוי'שען יידען. דאָ אינעווייניג האָבען מיר אויך אויף זיך ניימאָדישע גוטע פריינט, וואָס ווילען אַראָפּברענגען משיח'ען אויף דעם נייעם ציוניסטישען שטייגער, און יידיש איז פאַר זיי צו ווייניק יידישלעך—זיי מוזען האָבען דוקא העברעיש. פון אויסענווייניק האָט נאָך יידיש אויך נישט דעם רעספּעקט און די רעכט, וואָס אַנדערע שפּראַכען האָבען, און אַ סך זענען מיר אין דעם אַליין שולדיג, ווייל מיר האָבען נישט אַזוי געמאָנט, ווי אַנדערע פעלקער מאָנען. איצט, בעת מיר דאַרפען און מוזען אויפגעריכט ווערען, אויסגעלייזט ווערען אַלס אַ פאָלק, און יידיש דאַרף דאָ זיין דער יסוד: מיר דאַרפען דער וועלט זאָגען, אַז מיר בויען זיך אויף יידיש,—איצט פילען מיר דעם ווייטיק, וואָס מזיקים—אייגענע און פרעמדע—פאַרשאַפען אונדזער פאָלקסשפּראַך, לאָזען איר נישט אַ קאָפּ אויפהייבען דעריבער מוזען מיר איצט קלערען וועגען יידיש, רעדען וועגען יידיש: דאָס וואָס יידען האָבען פריער נישט געטאָן, בעת יידיש איז נישט געשטאַנען פאַר אַזאַ נסיון און יידיש האָט מען נישט אָנגעריהרט. נישט קיין נייעס ווילען מיר איצט אויפטון בעצם, ווי ס'ווילען אויפטון די העברעיסטען, וואָס ווילען אויפשטעלען תחית־המתים די העברעישע שפּראַך. יידיש דאַרף מען נישט לעבעדיק מאַכען, נישט איינפלאַנצען, נישט שטאַרקער מאַכען. יידיש איז לעבעדיק, טיף־איינגעוואָרצעלט און שטאַרק אין פאָלק. נאַר איז נאָר, וואָס איצט

זאָגען מיר דאָס, וואָס ס'איז. איצט איז נישט גענוג צו וויסען דאָס
באַ זיך און שווייגען; איצט איז געקומען די צייט צו
זאָגען זיך און אַ וועלט: ייִדיש איז אונדזער שפּראַך
און וועט בלייבען אונדזער שפּראַך!

דאָס לעבען גייט זיך זיין וועג, און די טבע פון אַ לע-
בעדיקער זאַך, פון אַ זאַך, וואָס האָט אַ חזוק אין לעבען איז צו
גובר-זיין אַלע מניעות און דערלאַנגען זיין צוועק. מיר זעען עס
מיט ייִדיש אויך. משכּילים האָבען אָפּגערעט דאָס פאָלק פון יי-
דיש; אַסימיליאַטאָרען האָבען געשפּיגען אויף ייִדיש און גע-
רודפ'ט, ווי ווייט זיי האָבען געקאָנט; ציוניסטען און העברעיס-
טען פאַר'מאוס'ען איצט ייִדיש באַם פאָלק אין די אויגען, און
וואָלטען גערן פּטור-געוואָרען פון דער פאָלקסשפּראַך; די אַלטע
רעגירונג האָט ביד-חזקה געזען אויסצוראָטען ייִדיש; נישט גע-
לאָזט פאַר דעם אין ערגעץ קיין דריסת-הרגל. ייִדיש האָט פון
אַלע זייטען פאַרביטערטע שונאים, און דאָך איז ייִדיש די לעצ-
טע יאָרען שטאַרקער געוואָרען, נישט שוואַכער. אויף ייִדיש
איז אויפגעוואַקסען אַ פיינע היינטוועלטיקע ליטעראַטור, וואָס איי-
גענע און פרעמדע האָבען שוין דרך-ארץ פאַר איר. אויף ייִדיש
איז אויסגעוואַקסען אַ ייִדישע פּרעסע, צייטונגען און זשורנאַלען,
וואָס האָבען הונדערטער טויזענטער לייענער, און ייִדען, און די
וועלט הערען זיך צו צו זיי. אויף ייִדיש איז אויסגעוואַקסען אַ
טעאַטער, וואָס ביסלעכווייס ווערט דאָס אַ זאַן. אפילו היינטוועל-
טיקע שולען, וואָס ייִדיש האָט לויט דעם געזעץ נישט געטאָרט
דאָרט געדאַכט ווערען, אפילו שולען אויף ייִדיש זענען אויפגע-
קומען, ווער שמועסט שוין אָווענט-קורסען, די לעצטע צייט אויך
פאָלקס-אוניווערזיטעטען. אַ גרויסע בילדונגס-אַרבעט און קולטור
ווערט אויסגעפירט אויף ייִדיש: ביכער, און צייטונגען און לעק-
ציעס וכדומה. און דאָס וויכטיקסטע: ייִדיש האָט אַנ'אייגענע
פאָלקס-אינטעליגענץ, און ביסלעכווייס שטייט צו צו יי-
דיש אונדזער אינטעליגענץ בכלל. געבילדעטע, געשטודירטע, וואָס

זיי האָבען פון יאָרען אָן געהאַט די פּריװילעגיע אויף רוסיש פּויליש; וואָס זיי האָבען באַדאַרפט פײַנט-האָבען יידיש, אין בעסטען פאַל קרימען די נאָז פון יידיש,—זיי קומען איצט צו יידיש, רעדען און שרײַבען אויף יידיש, און נעמען זיך אָן די עולה פון דער פאָלקסשפּראַך. דאָס איז נישט קיין צופאַל און נישט קיין אָפּרעד: דאָס לעבען האָט אַזוי געהייסען. אונדזער פאָלק וואַקסט, עס ווערט שטאַרקער, געבילדעטער, און מיט אים וואַקסט זײַן שפּראַך.—יעדער, וואָס וויל זײַן מיט'ן פאָלק, מוז אויך קומען צו זײַן שפּראַך.

יידישיסטען ווילען קיין נײַעס נישט אויפטון, נישט אָנוואַרפען עפּעס ועמען ס'נישט איז; זיי ווילען נישט איסוואָרצלען דאָס, וואָס האָט באמת אַנ'אחיזה אין יידישען לעבען: נישט תנ"ך, נישט לשון-קודש אַלס אַ ביכערשפּראַך. יידישיסטען זעגען נאָך ווײַטער פאַר אַנדערע. אַזוי ווי בשעתם האָבען משכילים געזען ווײַטער פאַר אַנדערע מיט בילדונג. יידישיסטען זעען, וואָס ס'דאַרף זײַן מיט יידיש, וואָס ס'מוז זײַן און זאָגען דאָס דעם פאָלק. זיי ווילען גרינגער מאַכען דעם פאָלק דעם וועג צו קומען צו זיך; צו ציען פון זײַן שפּראַך, פון זײַן יידיש דאָס, וואָס קאָן אים שײַנען און נוצען.

אינהאלטצעטעל.

	זייט
הקדמה	5
I פון וואַנען נעמען זיך „יידישיסטען"?	8 –25
די משכילים	9
די נייַמאָדישע נאַציאָנאַליסטען און ציוניסטען.	21
II וואָס ווילען די יידישיסטען? . .	25–47
יידישע שולען און בילדונג . . .	25
מיר קאָנען נישט אָנקומען צו קיין פרעמדער שפּראַך.	29
אין אַ שול אויף אַ פרעמדער שפּראַך קאָן דאָס קינד קיין פעולה נישט האָבען	32
די שול דאַרף זיין איינס מיט דער היים, מיט דער סביבה	36
די שול דאַרף נוצען דעם מענטשען אין לעבען	39
צי מיינען די יידישיסטען גאָר יידיש? תנ"ך און העברעאיש	41
די לאַנדשפּראַך	42
III וואָס טענה'ן די העברעיסטען? .	45–76
יידיש איז קיין שפּראַך נישט. צי איז יידיש אַ שפּראַך?	46
מ'דאַרף לערנען אַלצדינק אויף העברעיש .	50
וואָס קלערט דאָס פאָלק פון העברעיש .	51

צי מײנען טאַקע די העברעיִסטען, אַז העברעיִש ווערט ווערען אַ לעבעדיקע שפּראַך אין גלות? 57
צי דאַרף מען לערנען ייִדיש? . . . 60
די ייִדישע שול און די מלוכה . . . 66
מיר און אונדזערע שכנים-פעלקער . . . 71

IV אַ קאַפּיטעל אויטאָנאָמיע. . . . 76–111

וואָס איז אַזוינס אויטאָנאָמיע? . . . 77
אויטאָנאָמיע און שפּראַך . . . 94
אויטאָנאָמיע פאַר ייִדען און ייִדיש . . . 99
אויטאָנאָמיע פאַר ייִדען און אונדזערע שכנים-פעלקער 104
סוף דבר 111–118